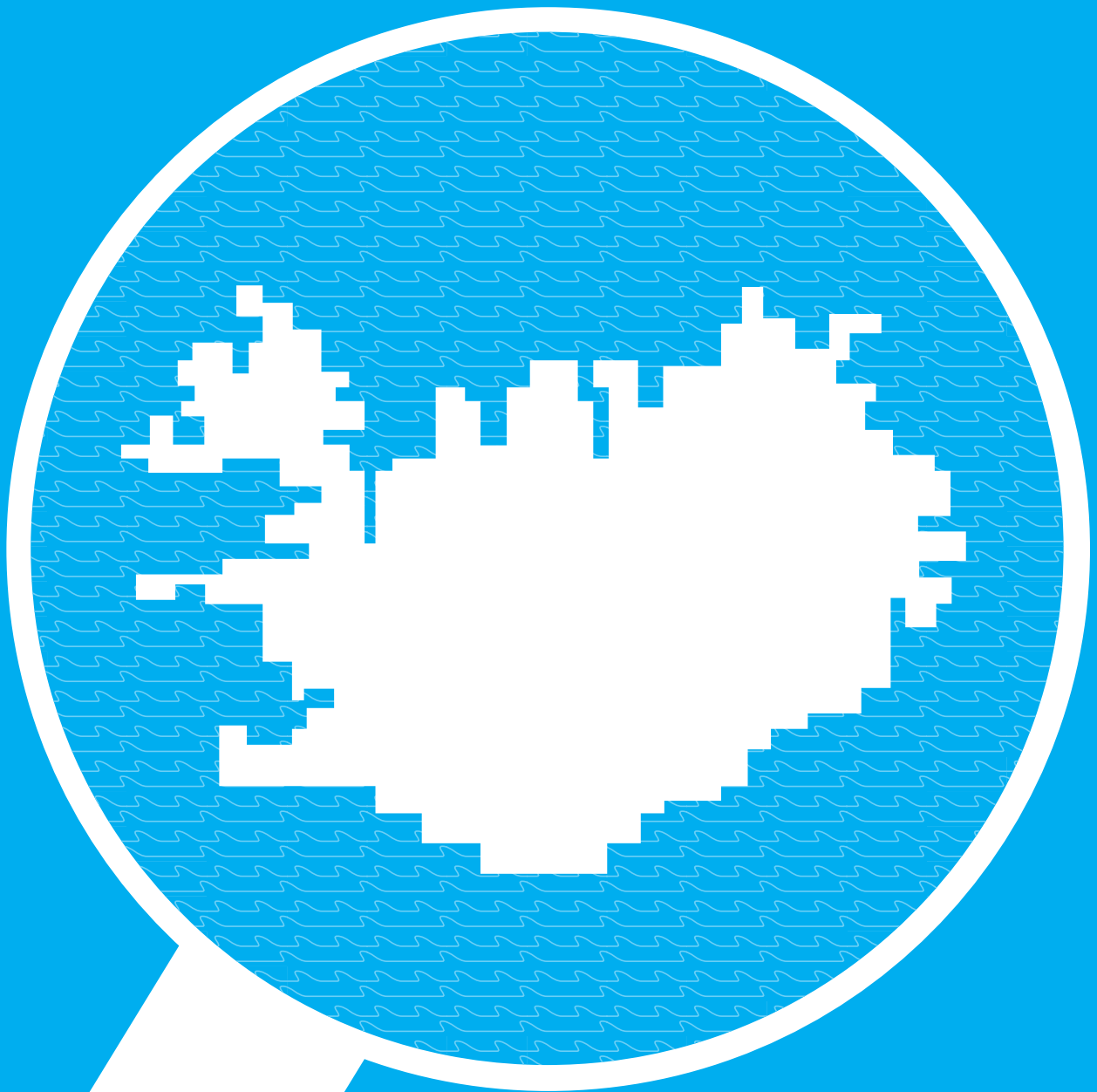

unicef

**Réttindi barna á Íslandi:
Ofbeldi og forvarnir**

SÉRSTAKAR ÞAKKIR FÁ ALLIR PEIR FAGADILAR SEM AÐSTOÐUÐU VIÐ GERÐ TILLAGNA UNICEF Á ÍSLANDI:

Anní G. Haugen, Félagsráðgjafadeild Háskóla Íslands
Ólöf Ásta Faresveit, Barnahúsi
Árni Guðmundsson, Samráðsverkefni ráðuneyta gegn einelti
Ólöf Karitas Prastardóttir, Barnaverndarstofu
Ástþóra Kristinsdóttir, Heilsugæslunni Hvammi
Páll Ólafsson, Barnaverndarstofu
Björgvín Björgvínsson, Lögreglunni á höfuðborgarsvæðinu
Ragna Sigursteinsdóttir, Barnaverndarstofu
Dóra Guðlaug Árnadóttir, MA nemi í félagsráðgjafadeild
Ragnheiður Ósk Erlendsdóttir, Þróunarstofu heilsugæslunnar
Eðvald Einar Stefánsson, Umboðsmanni barna
Ragnheiður Sigurjónsdóttir, Fjölskyldumiðstöð Rauða kross Íslands
Eyrún Jónsdóttir, Neyðarmóttöku fyrir þolendur kynferðisofbeldis
Rósa Guðrún Bergþórsdóttir, velferðarráðuneytinu
Geir Gunnlaugsson, Landlæknir
Salbjörg Bjarnadóttir, Landlæknisembættinu
Gná Guðjónsdóttir, Blátt áfram
Sigríður Björnsdóttir, Blátt áfram
Guðlaug M. Júlíusdóttir, Barna- og unglingageðdeild Landspítalans
Sigrún Danielsdóttir, Landlæknisembættinu
Guðni Olgeirsson, mennta- og menningarmálaráðuneytinu
Sigrún García Thorarensen, Rimaskóla
Guðrún Birna Jóhannsdóttir, Samráðsverkefni ráðuneyta gegn einelti
Sigbrúður Guðmundsdóttir, Samtökum um Kvennaathvarf
Helga Einarsdóttir, Barnavernd Reykjavíkur
Sólveig Karlsdóttir, Heimili og skóla
Jóna Pálsdóttir, mennta- og menningarmálaráðuneytinu
Steinunn Bergmann, Barnaverndarstofu
Kolbrún Benediktsdóttir, Ríkissaksóknaraembættinu
Steinunn Gyðu- og Guðjónsdóttir, Stígamótum
Margrét Júlía Rafnsdóttir, Barnaheill – Save the Children á Íslandi
Þorlákur H. Helgason, Olweusarverkefninu gegn einelti
Margrét María Sigurðardóttir, Umboðsmaður barna

Sérstakar þakkir fær einnig sérfræðihópur barna sem starfaði sérstaklega fyrir UNICEF á Íslandi og aðstoðaði við gerð tillagna UNICEF á Íslandi.**UNICEF á Íslandi færir þeim sérstakar þakkir sem styrktu útgáfu skýrslunnar:**

Innanríkisráðuneytinu, velferðarráðuneytinu, mennta- og menningarmálaráðuneytinu. Íslensk- ameríska, Landsvirkjun og Lionsklúbbum Björk.

UNICEF á Íslandi færir einnig þeim þakkir sem aðstoðuðu við talmagreiningar, prófarkalestur, uppsetningu og annað:

Almar Miðvík Halldórsson, Skólapúlsinum
Anna Þóra Kristinsdóttir, Stígamótum
Álfgeir Logi Kristjánsson, Rannsóknnum og greiningu
Frosti Gnarr, Norðurpólnum
Gísli Arnarson
Huld Óskarsdóttir, Cand.Psych
Inga Dóra Sigfúsdóttir, Rannsóknnum og greiningu
Jón Cleon
Jón Gunnar Bernburg, Háskóla Íslands
Jón Sigfússon, Rannsóknnum og greiningu
Pétur Atli Lárusson
Reynar Kári Bjarnason, Cand. Psych
Salka Guðmundsdóttir
Sighvatur Halldórsson
Þorbjörg Sveinsdóttir, Barnahúsi

Bls.	EFNISYFIRLIT
2	MYNDAYFIRLIT
3	TÖFLUYFIRLIT
4	INNGANGUR Hver er þörfin? Hvernig voru tillögur UNICEF unnar? Hvernig var tölfræðin unnin? Af hverju forvarnir?
9	1. KAFLI: TILLÖGUR UNICEF Tillögur sérfræðihóps barna
19	2. KAFLI: VANRÆKSLA Gögn frá Rannsóknnum og greiningu
27	3. KAFLI: HEIMILISOFBELDI Gögn frá Rannsóknnum og greiningu
37	4. KAFLI: KYNFERÐISLEGT OFBELDI Gögn frá Barnahúsi Gögn frá Stígamótum Gögn frá Rannsóknnum og greiningu
57	5. KAFLI: EINELTI Gögn frá Skólapúlsinum
69	NIÐURLAG
70	HEIMILDASKRÁ

MYNDAYFIRLIT

- Mynd 1.1** Fjöldi barna sem tilkynnt var um til barnaverndarnefnda árin 2006-2010 og hlutfall barna þar sem ákveðið var að hefja könnun/mál í meðferð.
- Mynd 2.1** Próun tilkynninga um vanrækslu til barnaverndarnefnda á Íslandi árin 2004-2011 og skipting þeirra eftir tegund vanrækslu.
- Mynd 2.2** Svör drengja í 9. og 10. bekk við margvíslegum spurningum um samskipti þeirra við foreldra sína og fjölskyldu á árabílinu 1997-2012.
- Mynd 2.3** Svör stúlkna í 9. og 10. bekk við margvíslegum spurningum um samskipti þeirra við foreldra sína og fjölskyldu á árabílinu 1997-2012.
- Mynd 2.4** Heildarsvör drengja og stúlkna í 9. og 10. bekk við margvíslegum spurningum um samskipti þeirra við foreldra sína og fjölskyldu á árabílinu 1997-2012.
- Mynd 3.1** Próun tilkynninga til barnaverndarnefnda á Íslandi árin 2004-2011 um líkamlegt ofbeldi og heimilisofbeldi tengt börnum.
- Mynd 3.2** Hlutfall drengja og stúlkna sem hafa orðið vitni að alvarlegu rífrildi foreldra sinna einhvern tíma um ævina.
- Mynd 3.3** Hlutfall drengja og stúlkna sem hafa einhvern tíma um ævina orðið vitni að líkamlegu ofbeldi á heimili sínu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli.
- Mynd 3.4** Hlutfall drengja og stúlkna sem einhvern tíma um ævina hafa lent í líkamlegu ofbeldi á heimili sínu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli.
- Mynd 3.5** Heildarhlutfall barna sem hafa einhvern tímenn um ævina:
1. Orðið vitni að alvarlegu rífrildi foreldra sinna.
 2. Orðið vitni að líkamlegu ofbeldi á heimili sínu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli.
 3. Lent í líkamlegu ofbeldi á heimili sínu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli.
- Mynd 3.6** Tengsl heimilisofbeldis við ýmsa áhættuþegðun og líðan stúlkna í 9. og 10. bekk árið 2012.
- Mynd 3.7** Tengsl heimilisofbeldis við ýmsa áhættuþegðun og líðan drengja í 9. og 10. bekk árið 2012.
- Mynd 4.1** Próun tilkynninga um kynferðislegt ofbeldi gegn börnum til barnaverndarnefnda, 2004-2011.
- Mynd 4.2** Aldurs- og kynjaskipting barna sem komu í rannsóknarviðtal í Barnahúsi 2001-2012.
- Mynd 4.3** Hlutfallsleg skipting á staðsetningu brota barna sem komu í Barnahús 2001-2012.
- Mynd 4.4** Staðsetning brota barna sem komu í Barnahús 2001-2012, skipt eftir aldri.
- Mynd 4.5** Tengsl við ofbeldismann. Fjölskyldutengsl og ekki fjölskyldutengsl, aldurs- og kynjaskipt.
- Mynd 4.6** Tengsl við ofbeldismann, drengir 3-19 ára.
- Mynd 4.7** Tengsl við ofbeldismann, stúlkur 3-19 ára.
- Mynd 4.8** Hlutfallsleg skipting alvarleikastigs brota á börnum sem komu í Barnahús 2001-2012.
- Mynd 4.9** Aldursskipting brotaþola sem komi í barnahús 2001-2012 eftir alvarleikastigi mála.
- Mynd 4.10** Áhættuþegðun og líðan brotaþola sem komu í Stígarnót 2009-2011.
- Mynd 4.11** Tengsl brotaþola sem komu í Stígarnót 2009-2011 við ofbeldismann.
- Mynd 4.12** Hlutfall stúlkna og stráka í 9. og 10. bekk árin 2006, 2009 og 2012 sem segjast hafa orðið fyrir kynferðislegri misnotkun af hálfu fullorðins einstaklings einhvern tíma um ævina.
- Mynd 4.13** Hlutfall stúlkna og drengja í 9. og 10. bekk árið 2012 sem segjast hafa orðið fyrir kynferðislegri misnotkun/ofbeldi af hálfu fullorðins einstaklings og/eða jafnaldrá einhvern tímenn um ævina.
- Mynd 4.14** Hlutfall stúlkna og drengja í 9. og 10. bekk árið 2012 sem segjast hafa orðið fyrir kynferðislegri misnotkun/ofbeldi af hálfu fullorðins einstaklings og/eða jafnaldrá einhvern tímenn um ævina.

- Mynd 4.15** Tengsl kynferðislegs ofbeldis við ýmsa áhættuþegðun og vanlíðan stúlkna í 9. og 10. bekk árið 2012.
- Mynd 4.16** Tengsl kynferðislegs ofbeldis við ýmsa áhættuþegðun og vanlíðan drengja í 9. og 10. bekk árið 2012.
- Mynd 5.1** Hlutfallsleg skipting þróunar eineltis í þáttökuskólum Skólapúlsins árin 2009-2012.
- Mynd 5.2** Tíðni eineltis í 6.-10. bekk árin 2009-2012.
- Mynd 5.3** Tíðni eineltis í 6.-10. bekk, árin 2009-2012, kynjaskipt.
- Mynd 5.4** Tíðni eineltis meðal stúlkna og drengja í 6.-10. bekk, 2009-2011.
- Mynd 5.5** Samanburður á líðan þeirra sem verða fyrir miklu einelti og líðan þeirra sem verða ekki fyrir neinu einelti.
- Mynd 5.6** Líðan barna í 6.-10. bekk sem verða fyrir miklu einelti.
- Mynd 5.7** Líðan barna í 6.-10. bekk sem verða ekki fyrir einelti.
- Mynd 5.8** Líðan nemenda sem verða fyrir miklu einelti borið saman við líðan þeirra nemenda sem ekki verða fyrir einelti, aldursskipt.
- Mynd 5.9** Líðan nemenda sem verða fyrir miklu einelti borið saman við líðan þeirra nemenda sem ekki verða fyrir einelti, kynjaskipt.

TÖFLUYFIRLIT

- Tafla 2.A** Skilgreining á vanrækslu.
- Tafla 4.A** Alvarleikastig kynferðisbrota gegn börnum.

INNGANGUR

HVER ER ÞÖRFIN?

Í skýrslunni *Staða barna á Íslandi 2011* lagðist UNICEF í gerð mælistiku á velferð barna hérlendis. Þær upplýsingar sem þar komu fram voru margvíslegar og ekki hafði áður verið gerð sambærileg tilraun til að safna þeim saman á einn stað. Niðurstaða skýrslunnar var skýr: Ein helsta ógn sem stöðjar að börnum á Íslandi er ofbeldi.

Ógnin er mikil og forvarnirnar takmarkaðar. Undirstrikað var í skýrslunni að vinna verður með markvissari hætti gegn ofbeldi á börnum – kynferðislegu ofbeldi, heimilisofbeldi, vanrækslu og einelti. Mælingar á umfangi ofbeldis þarf að gera með reglulegri hætti og stórauka þarf alla umræðu og fræðslu um það. Með þær upplýsingar að leiðarljósi sem fram komu við þessa rannsóknarvinnu ákvað UNICEF á Íslandi að halda áfram og skoða sérstaklega forvarnir, umfang ofbeldis og áhrif þess á börn á Íslandi. Heildarniðurstöður þeirrar vinnu fara hér á eftir. Rannsóknin leiðir í ljós að hér á landi hefur

Hvaða áður óbirtu tölfræðigögn er að finna í skýrslunni?

Heimilisofbeldi (3. kafli): Tengsl heimilisofbeldis við vanlíðan unglunga í 9. og 10. bekk og áhættuhegðun þeirra. Gögnin voru meðal annars greind eftir því hvort börnin höfðu sjálf orðið fyrir líkamlegu ofbeldi af hálfu fullorðins á heimili sínu eða orðið vitni að ofbeldinu.

Kynferðislegt ofbeldi (4. kafli): Aldur og kyn barna sem komu í rannsóknarviðtal í Barnahúsi á tímabilinu 2001-2012 voru keyrð saman við gögn um staðsetningu brota, alvarleikastig þeirra og tengsl brotaþola við ofbeldismann. Í kaflanum eru einnig tölfræðilegar upplýsingar um brotaþola sem leituðu til Stígamóta vegna kynferðislegs ofbeldis sem þeir urðu fyrir á barnsaldri og tölfræði um ofbeldismennina.

Einelti (5. kafli): Tengsl eineltis við vanlíðan barna í 6.-10. bekk, sjálfsálit, kvíða, sam-sömun við nemendahóp og fleira. Þetta er meðal annars skoðað eftir kyni og aldri barna. Einnig eru í kaflanum niðurstöður úr könnun UNICEF á Íslandi á forvörnum skóla gegn einelti.

í gegnum tíðina ekki verið tekið á ofbeldi gegn börnum af nægilegum styrk og festu.

UNICEF notar hugtakið barnavernd bæði um *forvarnir* og um *viðbrögð* við ofbeldi, misneytingu og misnotkun á börnum.¹ Mikilvægt er að litið sé heildrænt á barnavernd. Á Íslandi hefur viðbragðsþjónusta verið vel þróuð, talsverðu fjármagni verið veitt í viðbrögð við ofbeldi og með auknum framlögum kæmist þjónustan nær því að þjóna öllum þeim börnum sem á henni þurfa að halda. Forvarnir hafa á hinn bóginn ekki verið nægar en forvarnir eru þær sérstöku ráðstafanir sem gerðar eru til að koma í veg fyrir að börn hljóti skaða, t.d. af völdum neyslu ólöglegra vímuefna, drekki áfengi áður en þau hafa aldur til eða lendi í bílslysi.

Litlu opinberu fjármagni hefur verið varið í forvarnir gegn ofbeldi. Fram kemur í áðurnefndri skýrslu, *Staða barna á Íslandi 2011*, að forvarnir gegn ofbeldi á börnum hafi einkum verið drifnar áfram af frjálsum félagasamtökum með litlum eða engum styrkjum frá hinu opinbera.² Þar kemur ennfremur fram að frá árinu 2006 hafa þrjár aðgerðaáætlanir verið staðfestar sem snerta á ofbeldi gegn börnum en þeim hefur ekki verið hrint í framkvæmd að fullu. Á síðustu tveimur árum hefur áhersla ríkisins á forvarnir hins vegar aukist. Jákvæðum og mikilvægum skrefum stjórnvalda ber að fagna og nauðsynlegt er að festa þau í sessi sem hluta af langtímastrafmótun. Forvarnir gegn ofbeldi eiga ekki vera átaksverkefni sem lýkur – þær verður að hugsa til framtíðar.

HVERNIG VORU TILLÖGUR UNICEF UNNAR?

Til að komast að því hvað hindrar okkur helst hér á landi í að viðhafa virkar forvarnir gegn ofbeldi á börnum kallaði UNICEF saman fagaðila sem vinna með eða í þágu barna. Ríki, sveitarfélög, fræðasamfélagið og félagasamtök áttu öll fulltrúa í viðamikilli fundaröð sem haldin var til að ræða forvarnir í barnavernd og hvað gera mætti til að efla þær (sjá heildaryfirlit yfir þátttakendur í 1. kafli). Úr niðurstöðum fundanna voru síðan unnar þær tillögur sem lagðar eru fram hér á eftir. UNICEF á Íslandi ber þó alfarið ábyrgð á tillögnum.

Í 12. grein Barnasáttmálans er kveðið á um réttindi barna til að tjá sig um þau málefni er þau varða. Greinin er jafnframt ein af grundvallarreglum sáttmálans. UNICEF á Íslandi leggur sig fram um að vinna samkvæmt þessu

leiðarstefi og því leituðu samtökin til Barnaverndarstofu, Barnahúss og barnaverndarnefndar Reykjavíkurborgar vegna barna sem orðið hafa fyrir kynferðislegu ofbeldi, heimilisofbeldi eða vanrækslu. Tilgangurinn var að setja á stofn sérfræðihóp barna til ráðgjafar um þær tillögur sem lagðar eru fram hér að aftan. Þau börn og ungmenni sem unnu með UNICEF fóru yfir tillögur fagaðilanna og settu auk þess saman sínar eigin (sjá 1. kafla).

Rétt er að taka fram að þessari skýrslu er ekki nema að takmörkuðu leyti ætlað að taka út eða koma með tillögur um ferla í viðbragðskerfinu. UNICEF á Íslandi nálgast verkefnið fyrst og fremst út frá grunnspurningunni um forvarnir: *Hvernig getum við komið í veg fyrir ofbeldi gegn börnum á Íslandi?*

HVERNIG VAR TÖLFRÆÐIN UNNIN?

Auk þess að leggja fram vel ígrundaðar tillögur um leiðir til að koma í veg fyrir ofbeldi gegn börnum vildi UNICEF á Íslandi varpa ljósi á hve mikill skortur er á reglubundnum rannsóknum á ofbeldi gegn börnum.

Ein stærsta fyrirstaða þess að hér megi viðhafa öflugar forvarnir er því miður fátíð og ósamburðarhæf gagnaöflun. Svo koma megi í veg fyrir ofbeldi gegn börnum er nauðsynlegt að vita **umfang** þess og eðli. Til að bregðast við ofbeldinu á réttan máta er síðan nauðsynlegt að vita **áhrif** þess á þann sem fyrir því verður. Hér á landi hefur ekki farið fram regluleg gagnaöflun af hálfu hins opinbera á umfangi ofbeldis gegn börnum eða afleiðingum þess. Það er miður.

Í skýrslu þessari er að finna viðamikla tölfræði sem varpar ljósi á ofbeldi gegn börnum og tengsl þess við margvíslega þætti. Talnagreiningunni er ætlað að styðja við tillögurnar, byggja undir þær og undirstrika nauðsyn þess að hér á landi séu viðhafðar öflugar forvarnir gegn ofbeldi.

UNICEF á Íslandi leitaði til Barnahúss, Rannsóknna og greininga, Stígamóta og Skólalápsins til að nálgast tölfræðigögn sem þessir aðilar áttu þegar. UNICEF hafði áhuga á að láta rýna í gögnin og greina þau ítarlega og með nýjum hætti. Það var gert og niðurstöðurnar birtast í 2.-5. kafla hér á eftir. Öll talnagreiningin fór fram sérstaklega fyrir þessa skýrslu. Að auki hafði UNICEF á Íslandi samband við alla skóla landsins og spurði þá út í forvarnir þeirra gegn einelti.

Mái 2011: Útgáfa skýrslu UNICEF, *Staða barna á Íslandi 2011*. Ofbeldi gegn börnum greint sem ein helsta ógn við börn hér á landi.

Vorið 2012: Vinna hefst við sérstaka skýrslu um auknar forvarnir gegn ofbeldi á börnum.

Janúar 2013: Tillögur úr þeirri vinnu kynntar, ásamt hluta af tölfræðigögnum, í kjölfar umfjöllunar Kastljóss um kynferðislegt ofbeldi gegn börnum.

Mars 2013: Heildarskýrsla um auknar forvarnir gegn ofbeldi á börnum gefin út: *Réttindi barna á Íslandi: Ofbeldi og forvarnir*.

AF HVERJU FORVARNIR?

Árið 2001 fól Allsherjarþing Sameinuðu þjóðanna aðalritara SP að vinna viðamikla skýrslu um ofbeldi gegn börnum. Skýrslan kom út árið 2006 og er fyrsta alþjóðlega skýrslan sem fæst við umfang, ástæður og áhrif ofbeldis á börn um allan heim. Fram kom að milljónir barna verða fyrir kynferðislegu, tilfinningalegu/sálarænu og líkamlegu ofbeldi. Mörg þeirra verða daglega fyrir ofbeldinu. Samfélagslegt samþykki virðist vera helsta hindrun þess að útrýma megi ofbeldi gegn börnum. Lokaniðurstaða skýrslunnar var sú að „ekkert ofbeldi gegn börnum [sé] réttlætanlegt; mögulegt er að koma í veg fyrir allt ofbeldi gegn börnum“³

Í framhaldsskýrslu sem var gefin út árið 2011 kom m.a. fram að það samfélagslega samþykki sem viðhaldi ofbeldi eigi sér þrjár birtingarmyndir: í lögum sem enn samþykkji ofbeldi gegn börnum, ófullnægjandi barnaverndarkerfi og refsileysi gagnvart ofbeldismönnum.⁴

Í skýrslunni var bent á mikilvægi reglulegrar gagnasöfnunar og rannsókna á ofbeldi gegn börnum. Með tíðum rannsóknum og gagnaöflun væri yfirvöldum gert auðveldara fyrir að taka réttar ákvarðanir á réttum tíma. Með nákvæmari og nýrri gögnum væri auðveldara að réttlæta þær ákvarðanir sem hefðu hagsmuni barnsins best að leiðarljósi. Bent var á að um heim allan væri nauðsynlegt að halda málefnum barna á lofti og þá sérstaklega umfangi og afleiðingum ofbeldis. Samfélagsleg staða barna gerði þau sérstaklega

viðkvæm þar eð þau hefðu sjaldan tækifæri til að bregðast sjálf við ofbeldinu eða leita réttar síns upp á eigin spýtur.⁵

Í skýrslunni kom fram að alþjóðasamfélagið ætti langt í land með að ná þeim markmiðum og skuldbindingum sem það hefði sett sér. Því væri mikilvægt að ríki heimsins tækju sig saman og skuldbindu sig á ný til að fylgja þeim tillögum sem upprunalega voru lagðar fram: Svo sem öflugri gagnasöfnun, opinberum fræðsluferðum, meiri og betri forvörnum, aukinni vitund um tilkynningarskyldu og því að markvissara sé rætt við börn til að heyra þeirra skoðun á því hvernig binda megir enda á ofbeldi sem þau og önnur börn verða fyrir.⁶

Árið 2008 gaf UNICEF út alþjóðlega áætlun um barnavernd. Í henni var farið yfir þá megin stefnu sem UNICEF vildi marka í málaflöknum. Þar var undirstrikað að til að vernda börn gegn ofbeldi væri tvíþætt áætlun nauðsynleg; annars vegar væri lögð áhersla á ábyrgð stjórnvalda og hins vegar á samfélagslegar breytingar.⁷

Ljóst er að öflugri barnavernd þarfnast samþykkis samfélagsins. Ofbeldi er aldrei einkamál og því er nauðsynlegt að málinu sé haldið á lofti í

opinberri umræðu. Mikilvægt er að sem flestir taki þátt í samfélagslegri umræðu um ofbeldi. Fjölmíðlar geta sem dæmi storkað viðhorfum þeirra sem samþykkja ofbeldi og stuðlað að jákvæðri hegðun og skoðunum. Fjölmíðlar geta einnig stutt við að börn fái að tjá sig og sínar skoðanir opinberlega.

Íslenska ríkið skrifaði undir Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna árið 1990, fullgilti hann árið 1992 og lögfesti árið 2013. Samkvæmt 19. grein Barnasáttmálans er aðildarríkjum skylt að gera ýmsar ráðstafanir til að vernda börn gegn hvers kyns *ofbeldi, meiðingum, misnotkun, vanrækslu, skeytingarleysi, illri meðferð eða notkun, þ.á.m. kynferðislegri misnotkun*. Þar stendur enn fremur:

Eftir því sem við á skulu meðal slíkra verndarráðstafana vera virkar ráðstafanir til að koma á félagslegri þjónustu til að veita barni og þeim sem hafa það í sinni umsjá nauðsynlegan stuðning, og til að koma á öðrum forvörnum, svo og til að greina, tilkynna, vísa áfram, rannsaka, taka til meðferðar og fylgjast með tilfellum er barn hefur sætt illri meðferð svo sem lýst hefur verið, svo og ef við á til að tryggja afskipti dómara (feitiletrun UNICEF á Íslandi).⁸

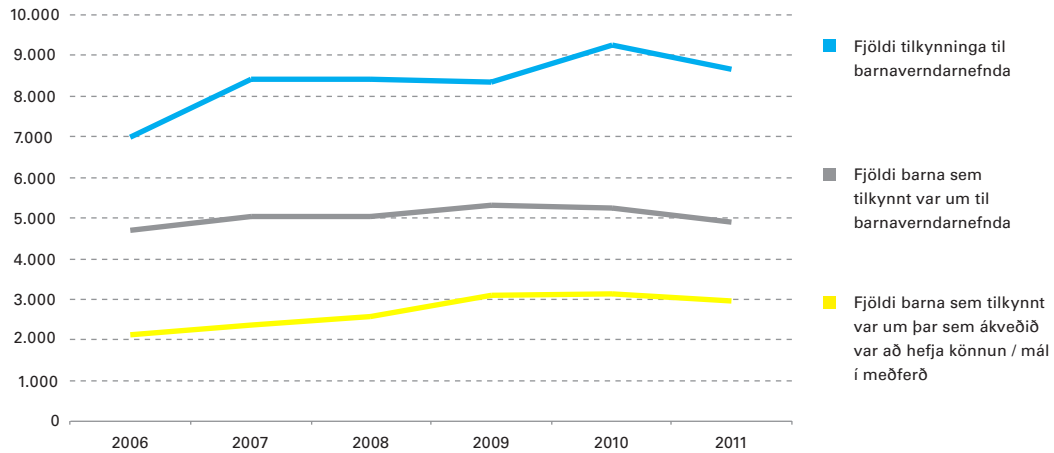
Til að hægt sé að byggja barnvænt samfélag þarf samspil margra þátta. Til að byrja með er nauðsynlegt að tryggja skuldbindingu stjórnvalda. Stjórnvöld þurfa að marka sér skýra stefnu, framfylgja þarf settum lögum og öðrum skuldbindingum, s.s. undirrituðum og fullgiltum samningum. Útvega þarf úrræði fyrir börn sem brotið er á og lögfasta bann við hvers kyns ofbeldi gegn börnum. Þetta geta t.d. verið lög um bann við líkamlegum refsingum, ströng viðurlög við kynferðislegu ofbeldi, tilkynningarskylda fyrir heilbrigðis- og félagsráðgjafa og siðareglur fyrir kennara, lögreglumenn, öryggisverði og aðra sem vinna í nálægð við börn. Sjá þarf til þess að lögum og reglum sem til staðar eru hér á landi um þetta sé framfylgt.

Ekki er aðeins nauðsynlegt að fræða fullorðið fólk um ofbeldi gegn börnum heldur er mikilvægt að börnin sjálf fái fræðslu. Hægt er að kenna börnum að bera kennsl á, forðast og – ef til þess kemur – að eiga við ofbeldisfullar aðstæður. Skýrt verður þó að vera að ábyrgðin á ofbeldinu er aldrei brotþolans. Nauðsynlegt er að segja börnum frá réttindum sínum og hvernig þau geta látið fólk vita að þau séu beitt ofbeldi. Börn sem verða fyrir ofbeldi finna oft til sektarkenndar og

Allir nemendur í kennslustund beðnir að svara

Þau gögn sem greind voru fyrir UNICEF á Íslandi af Rannsóknnum og greiningu komu úr *Ungt fólk*-rannsóknunum sem lagðar voru fyrir nemendur í 8., 9. og 10. bekk í íslenskum grunnskólum árin 2006, 2009 og 2012. Nýjasta gagnasöfnunin fór fram með spurningalistakönnun í febrúarmánuði 2012. Þá voru þátttakendur 11.222 á landsvísu. Svarhlutfall var 86% og mjög svipað í öllum bekkjarárgöngum. Árið 2009 voru þátttakendur 7.714 í 9. og 10. bekk. Svarhlutfall var 83,5%. Árið 2006 var könnunin aðeins lögð fyrir nemendur í 9. og 10. bekk en þá fengust gild svör frá 7.430 nemendum og svarhlutfall var 80,1%. Öll árin svöruðu allir spurningalistanum sem sátu í kennslustund þann dag sem könnunin var lögð fyrir.

Í upprunalegu könnuninni voru börnin spurð um reynslu þeirra af ofbeldi. Svörin voru borin saman fyrir UNICEF við svör sem tengjast áhættuhegðun og líðan. Þær myndir sem birtast í skýrslunni og sýna tengsl milli reynslu barna af ofbeldi og áhættuhegðunar þeirra og líðan eru úr þeirri greiningu. Svör þeirra sem sögðust hafa verið beitt ofbeldi eða orðið vitni að því voru borin saman við svör þeirra sem ekki höfðu sömu reynslu.

Mynd I.1

Fjöldi barna sem tilkynnt var um til barnaverndarnefnda árin 2006-2010 og hlutfall barna þar sem ákveðið var að hefja könnun mál í meðferð.

skammar og kenna sjálfum sér um. Mikilvægt er að viðeigandi þjónusta sé í boði fyrir börn og þau viti af henni. Kennarar, heilbrigðisstarfsfólk, félagsráðgjafar og aðrir sem vinna með börnum þurfa þjálfun í að koma auga á ofbeldi og hvernig bregðast skuli við því. Mikilvægt er að eftirlit sé tryggt þar sem börn eru og að þeim sem starfa með eða í kringum börn sé gert það skýrt að á þeim hvílir tilkynningarskylda. Ofbeldi er oft vel falið og því er mikilvægt að vandlega sé fylgst með.

Það er einlæg trú UNICEF á Íslandi að gerlegt sé að draga verulega úr ofbeldi gegn börnum hér á landi. Innan félagslega kerfisins, heilbrigðis- og menntakerfisins er að finna mikið af hæfu, dugmiklu og metnaðarfullu starfsfólki sem vinnur af heilum hug að því að bæta stöðu barna. Það er dýrmætt. Með þeirra þekkingu og reynslu geta tillögurnar hér á eftir orðið að veruleika, sé pólitískur vilji um breytingar fyrir hendi.

Tilkynningar til barnaverndarnefnda

Ein fára mælinga á umfangi ofbeldis gegn börnum á Íslandi er fjöldi þeirra tilkynninga sem berast barnaverndarnefndum. Á hverju ári berast nefndunum fjölmargar tilkynningar um áhættu hegðun barna og ofbeldi sem þau eru mögulega beitt. Mikilvægt er þó að líta ekki aðeins á fjölda tilkynninga heldur greina afdrif þeirra.

Tilkynningum hefur fækkað lítillega undanfarin ár. Á milli árána 2010 og 2011 fækkaði þeim um 6,5%: Fóru úr 9.264 í 8.661. Fyrstu sex mánuði ársins árið 2012 fækkaði tilkynningum síðan um 9,3% miðað við fyrstu sex mánuði ársins 2011.⁹ Vert er að hafa í huga að mál eins barns getur verið á bak við margar tilkynningar.

Tilkynning til barnaverndarnefnda verður að barnaverndarmáli ef tekin er ákvörðun um að kanna mál í kjölfar tilkynningarinnar. Á sama tíma og tilkynningum hefur fækkað frá ári til árs hjá barnaverndarnefndum hefur **könnunum og málum hins vegar fjölgað**. Árið 2007 voru 47,2% tilkynninga kannaðar og árið 2010 var þetta hlutfall komið upp í 59,4%.

Þrátt fyrir fækkun tilkynninga hefur **börnum sem tilkynnt er um einnig fjölgað**. Árið 2006 var tilkynnt um 4.693 börn en árið 2011 var tilkynnt um 4.911 börn.¹⁰ Á þessu sama tímabili hefur hlutfall þeirra barna sem tilkynnt var um og þar sem ákveðið var að hefja könnun farið úr 45% í 60%.

1. United Nations: Economic and Social Council. (2008). UNICEF Child Protection Strategy.
 2. UNICEF (2011). Staða barna á Íslandi, bls. 105.
 3. Paulo Sérgio Pinheiro. (2006). World Report on Violence against Children. Secretary General's Study on Violence against Children, bls. 6.
 4. Becker, J. og Covell, K. (2011). Five Years On: A Global Update on Violence against Children, bls. 3.
 5. Becker, J. og Covell, K. (2011), bls. v.
 6. Becker, J. og Covell, K. (2011), bls. 39.
 7. United Nations: Economic and Social Council. (2008).
 8. Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna, 19. grein.
 9. Barnaverndarstofa. (2012). Samanburður á fjölda tilkynninga til barnaverndarnefnda og fjölda umsókna um þjónustu til Barnaverndarstofu fyrstu sex mánuði árána 2011 og 2012, bls. 2.
 10. Barnaverndarstofa. (2012). Ársskýrsla 2008-2011, bls. 81.
- Barnaverndarstofa. (2012). Ársskýrsla 2008 -2011 Hluti II, bls. 15.

-
1. Ofbeldisvarnaráð
 2. Rannsóknir
 3. Gagnagreining
 4. Fræðsla
 5. Foreldrafærninámskeið
 6. Jafningjafræðsla
 7. Efla Barnahús
 8. Fjölskyldumeðferð
 9. Félagsarfur
 10. Aðstandendur
 11. Siðareglur
 12. Útihátíðir
 13. Eftirlitskerfi
 14. Gátlistar
 15. Hverfisteymi
 16. Eineltisáætlanir

1

Tillögur

Ofbeldi gegn börnum birtist með margvíslegum hætti og nauðsynlegt er að skoða forvarnir heildrænt, sem og öll viðbrögð. Tillögurnar hér að aftan tengjast innbyrðis. Meirihluti þeirra á við í hverjum og einum kafla sem á eftir fylgir.

Sérfræðihópur fagaðila og barna

Í apríl og maí 2012 boðaði UNICEF á Íslandi til níu funda með fagaðilum sem vinna með eða í þágu barna. Fundunum var skipt niður eftir ýmsum birtingarmyndum ofbeldis: Kynferðislegs ofbeldis, eineltis, vanrækslu og heimilisofbeldis. Eftirfarandi aðilar tóku þátt:

Barnaheill, Barnahús, Barna- og unglíngageðdeild Landspítalans, barnaverndarnefnd Reykjavíkur, Barnaverndarstofa, Blátt áfram, félagsráðgjafadeild Háskóla Íslands, Fjölskyldumiðstöð Rauða kross Íslands, Heilsugæsla höfuðborgarsvæðisins, Heimili og skóli, kynferðisbrotadeild lögreglunnar, Landlæknisembættið, mennta- og menningarmálaráðuneytið, Neyðarmóttaka vegna þolenda kynferðisbrota, Olweusarverkefnið, ríkissaksóknari, Samtök um kvennaathvarf, Stígamót, umboðsmaður barna, velferðarráðuneytið, verkefnastjórn um aðgerðir gegn einelti, Próunarstofa heilsugæslu höfuðborgarsvæðisins.

Fyrstu fundir fóru í almennar umræður en á framhaldsfundum voru samdar tillögur um hvernig bæta mætti forvarnir og viðbrögð við ofbeldi gegn börnum á Íslandi.

Sérfræðihópurinn veitti ómetanlegan stuðning við gerð þeirra tillagna sem hér birtast. UNICEF kann öllum þátttakendum bestu þakkir fyrir framlag sitt.

Sérfræðihópur barna fór yfir allar tillögur fagaðilanna, veitti mikilvægar ábendingar og setti saman sínar eigin tillögur sem eru litaðar með rauðu.

TILLÖGUR UM OFBELDISVARNARÁÐ

TILLAGA 1: Sett verði á fót Ofbeldisvarnaráð sem sér um samhæfingu aðgerða og framkvæmd forvarna gegn ofbeldi.

Með stofnun sérstaks ráðs verður auðveldara að samræma aðgerðir og forvarnir. Með fjárveitingu gæti ráðið styrkt rannsóknir og forvarnir sem nauðsynlegar eru. Markmið ráðsins væru að:

- A. Auka fræðslu og aðrar aðgerðir gegn ofbeldi með áherslu á ofbeldi gegn börnum.**
Nauðsynlegt er að litið sé á ofbeldi sem skýra ógn og markvisst barist gegn henni, líkt og gert hefur verið um árabíl varðandi aðrar ógnir sem álitnar eru samfélaginu skaðlegar. Má þar nefna áfengi, tóbak, umferðarslys og aðrar almennar slysaættur. Mikill árangur hefur náðst í forvörnum gegn þessum ógnum. Í því starfi hefur byggst upp þekking og reynsla sem skynsamlegt væri að nýta.
- B. Styðja og hvetja til rannsókna á umfangi og eðli ofbeldis á Íslandi með sérstaka áherslu á ofbeldi gegn börnum.**
Safna þarf reglulega gögnum um tíðni og eðli ofbeldis. Ofbeldisvarnaráð myndi vinna slíkar rannsóknir í samstarfi við ýmsa aðila og hefði yfirumsjón með þeim. Árið 2006 samþykkti ríkisstjórnin aðgerðaáætlun vegna ofbeldis á heimilum og kynferðislegs ofbeldis. Aðgerðaáætlun þessi gilti til ársins 2011 og var m.a. gert ráð fyrir að gerð yrði heildstæð rannsókn á ofbeldi gegn börnum á Íslandi og henni lokið fyrir árslok 2011. Þessi rannsókn var aldrei framkvæmd. Nú stendur yfir endurskoðun á áætluninni og UNICEF á Íslandi mælist til þess að slík rannsókn verði framkvæmd hið fyrsta.
- C. Halda úti miðlægu gagnasafni um málaflokkinn.**
Þar gætu allir þeir sem starfa með og fyrir börn nálgast nýjustu upplýsingar um ofbeldi og viðbrögð og forvarnir gegn því. Til að geta brugðist við vandanum er nauðsynlegt að þekkja umfang, áhrif og afleiðingar hans. Það verður ekki gert án tíðra rannsókna.
- D. Styðja aðgerðir til að draga úr eftirspurn eftir klámi og auka fræðslu um tengingu ofbeldis, vændis og kláms.**
Í aðgerðaáætlun gegn mansali sem staðfest var af ríkisstjórn árið 2008 beindist ein aðgerðin að fræðslu til kaupenda og notenda kláms. Sú aðgerð varð aldrei að veruleika. UNICEF á Íslandi mælir með því að farið verði í slíka herferð hið fyrsta.

TILLÖGUR UM RANNSÓKNIR

TILLAGA 2: Reglulegar mælingar á umfangi og eðli ofbeldis gegn börnum verði framkvæmdar.

Mikilvægt er að reglulega séu gerðar rannsóknir á umfangi og eðli ofbeldis gegn börnum á Íslandi til að bæta viðbrögð og stefnumótun í málaflöknum.

TILLAGA 3: Gögnum sem til eru verði safnað saman og þau greind með skipulegum hætti.

Mikilvægt er að þau gögn sem þegar eru til hjá heilbrigðis-, mennta-, og barnaverndarkerfum um allt land séu greind og notuð til að skilja betur eðli vandans.

TILLÖGUR UM FRÆÐSLU

TILLAGA 4: Fræðsla í gegnum menntakerfið verði markvissari.

Skólar eiga að gegna lykilhlutverki í réttindafræðslu barna og auka þannig vitund þeirra um réttindi sín. Aukin réttindavitund barna er hluti af forvarnastarfi.

A. Tryggt verði að mannréttindafræðsla og kynja-/jafnréttisfræðsla sé veitt á öllum skólastigum grunnskóla og á fyrstu árum framhaldsskólanáms til að börn læri að þekkja rétt sinn og virða réttindi annarra.

Í skólanámskrá, sem er stefnumarkandi skjal fyrir hvern skóla, er skólum gert að setja sér áætlun um mannréttindi og jafnrétti. Mikilvægt er að þeirri stefnu sé framfylgt. Sem dæmi um fræðslu sem boðið hefur verið upp á í kynjafræði má nefna að í Borgarholts-skóla hefur kynjafræði verið kennd sem valfag með góðum árangri. Mikilvægt er að allir nemendur fái mannréttinda- og jafnréttisfræðslu og að slík fræðsla sé gerð að skyldu.

B. Kennurum sé tryggð bæði menntun og símenntun á þessum sviðum.

Ofbeldi er flókið og erfitt viðfangsefni og mikilvægt er að kennarar, sem umgangast börn allan daginn, séu fræddir um ofbeldi og hvernig skuli bregðast við því. Tryggja verður að þeir kennarar sem fengu enga menntun um málaflökinn í sínu kennaranámi fái hana, auk þess sem nauðsynlegt er að símenntun fari fram innan skólanna.

C. Samið verði fræðsluefni fyrir alla aldurshópa um mismunandi tegundir ofbeldis og áhrif þess.

Mikil vöntun er á fræðsluefni fyrir börn og ungmenni um ofbeldi þótt ýmislegt hafi áunnist síðustu misseri. Haustið 2012 skrifuðu innanríkis-, mennta- og menningarmála- og velferðarráðherra undir samning um vitundarvakningu um kynferðislegt ofbeldi gegn börnum. Vitundarvakningin hefur beinst að börnum, fólki sem starfar með börnum og réttarvörsluferfinu. Nú þegar hefur verið gert samkomulag við brúðuleikara um að sinna fræðslu fyrir nemendur í 2. bekk, skólum að kostnaðarlausu. Þá verður öllum nemendum í 10. bekk sýnd fræðslumyndin „Fáðu já“ og þeim gert að leysa verkefni í tengslum við hana. Einnig fóru fram fræðsluþing fyrir kennara og skólustjórnendur í október 2012. Önnur verkefni sem hafa sýnt góðan árangur er m.a. fræðsluefni sem skólahjúkrunarfræðingar og heilsugæsla höfuðborgarsvæðisins hafa þróað fyrir börn í fyrstu bekkjum grunnskóla. Þessum jákvæðu verkefnum ber að fagna og mikilvægt er að festa þau í sessi sem hluta af langtímastefnumótun. Enn er vöntun á fræðsluefni fyrir fleiri aldurshópa og efni sem tekur á mismunandi birtingarformum ofbeldis. Mikilvægt er að fram komi í fræðsluefni hvar hægt sé að leita sér aðstoðar.

TILLAGA 5: Öllum foreldrum verði boðið að sækja foreldrafærninámskeið þar sem í boði verður samskiptafræðsla og almenn fræðsla um ofbeldi.

Í aðgerðaáætlun vegna ofbeldis á heimilum og kynferðislegs ofbeldis sem rann út árið 2011 stóð til að bjóða öllum foreldrum á landinu á foreldrafærninámskeið. Það var ekki gert. Í Reykjanesbæ, Hafnarfirði og víðar hafa slík námskeið verið haldin og haft góð áhrif. UNICEF á Íslandi leggur til að öllum foreldrum verði boðin þátttaka á slíkum námskeiðum svo minnka megi líkur á að börn verði fyrir ofbeldi af hendi foreldra.

Tilmæli Evrópuráðsins til aðildarríkja um stefnu til eflingar foreldrafærni kveða á um að aðildarríki skuli smíða markvissa stefnu og finna leiðir til að bæta foreldrahæfni með það fyrir augum að ná þremur meginmarkmiðum: Að skapa raunveruleg skilyrði fyrir aukinni foreldrahæfni, að ryðja því úr vegi sem

kemur í veg fyrir slíka hæfni og efla hana. Til þess þarf að tryggja að allir sem ala upp barn hafi aðgang að margvíslegum hjápartækjum og að viðtæk félagsleg úrræði séu til staðar fyrir allar fjölskyldur. Stjórnvöld þurfa að hafa frumkvæði að því að gera gildi og mikilvægi foreldrahæfni öllum ljóst. Það mætti gera með því að bjóða öllum foreldrum upp á foreldrafærninámskeið, áður og eftir að barn er fætt.

TILLAGA 6: Brotþolar taki virkan þátt í jafningjafræðslu.

Skapaður verði vettvangur fyrir brotþola til að koma sínum skilaboðum áfram til annarra í formi jafningjafræðslu, bæði í grunn- og menntaskólum.

TILLÖGUR UM MEÐFERÐ

TILLAGA 7: Starfsemi Barnahúss verði stórefld.

Starfsemi Barnahúss hefur verið til fyrirmyndar og orðið öðrum ríkjum hvatning til að gera hið sama. Barnahús hefur þó á undanförunum árum ekki fengið nauðsynlegan fjárhagslegan stuðning til að vaxa og þróast. Mikilvægt er að starfsemin hér á landi geti þróast áfram í takt við það sem á sér stað erlendis.

A. Starfsfólki Barnahúss verði fjölgað og húsakostur stækkaður.

Leyfa þarf öllum börnum sem beitt hafa verið ofbeldi að sækja sér þjónustu í Barnahúsi óháð því hvort þau hafi orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi, hafi búið við/orðið vitni að líkamlegu eða alvarlegu andlegu ofbeldi eða hafi orðið vitni að heimilisofbeldi. Með þjónustu er átt við skýrslutökur og meðferð.

B. Barnaverndarnefndir sendi tilvísanir á Barnahús á sama tíma og tilvísun er send á lögreglu um barn sem beitt hefur verið kynferðislegu ofbeldi.

Þannig veit starfsfólk Barnahúss að mál barnsins liggur fyrir, getur fylgst með því hvort skýrslutaka hafi farið fram og í kjölfarið boðið barninu að hefja meðferð í Barnahúsi.

C. Öll börn, óháð aldri, njóti þjónustu Barnahúss á meðan mál þeirra eru til meðferðar hjá lögreglu og dómstólum.

Sem stendur er það háð vali dómara hvar barnið fer í skýrslutöku og iðulega fara börn á höfuðborgarsvæðinu í skýrslutöku í Héraðsdómi Reykjavíkur. UNICEF á Íslandi furðar sig á því að Héraðsdómur Reykjavíkur nýti ekki þjónustu Barnahúss, í öllum málum þrátt fyrir ítrekuð tilmæli Barnaréttarnefndar Sameinuðu þjóðanna, Mannréttindanefndar Sameinuðu þjóðanna, Innocenti rannsóknarmiðstöðvar UNICEF og Evrópuráðsins. Samkvæmt þeim ætti að senda börn í skýrslutöku í Barnahúsi þar sem hægt er að bjóða þeim þverfaglega og heildstæða meðferð að skýrslutöku lokinni.

Eins og stendur fara börn á aldrinum 15-18 ára í skýrslutöku hjá lögreglu. Mikilvægt er að breyta þessu og skylda lögreglu til að senda þessi börn einnig í skýrslutöku í Barnahúsi. Það á ekki að vera háð aldri barnsins hvers kyns þjónustu það fær.

D. Mikilvægt er að búa til og efla vettvangur fyrir hópmeðferð barna sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi, heimilisofbeldi, vanrækslu og/eða einelti.

Engin hópmeðferð er í boði í Barnahúsi fyrir börn sem orðið hafa fyrir kynferðislegu ofbeldi. Börnin sem mynduðu sérfræðihóp barna hjá UNICEF á Íslandi höfðu sem dæmi aldrei áður hitt börn sem höfðu orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi líkt og þau. Þau töluðu margoft um að slík meðferð hefði getað hjálpað þeim.

TILLAGA 8: Fjölskyldumeðferð verði í boði um allt land.

Um nokkurra ára skeið hafa verið reknar fjölskyldumiðstöðvar með ýmsum hætti þar sem boðið er upp á ráðgjöf til fjölskyldna sem standa höllum fæti eða eru í áhættuhópum. Þessi þjónusta hefur reynst vel og mikilvægt er að slík þjónusta við fjölskyldur sé gerð markvissari um allt land.

Í breyttum barnalögum sem gengu í gildi 1. janúar 2013 er gert ráð fyrir að allir foreldrar sem ganga í gegnum skilnað fari í sáttameðferð. Svo hægt sé að framfylgja þeirri stefnu verða sálfræðingar ráðnir inn á allar sýslumannsskrifstofur á landinu. Í kjölfar þess mætti t.d. útvíkka þá þjónustu í samráði við félagsþjónustu og veita fjölskyldum þannig viðtækari meðferð.

TILLAGA 9: Huga þarf sérstaklega að forvörnum og verkefnum sem sporna við því að félagslegir erfiðleikar gangi í arf.

Styðja þarf við nýbakaða foreldra sem standa höllum fæti félagslega og hafa mögulega sjálfir verið börn sem barnaverndarkerfið hafði afskipti af. Auka þarf eftirfylgni við þá einstaklinga og efla öll slík stuðningsverkefni.

TILLAGA 10: Auka þarf stuðning við aðstandendur brotaþola.

Þegar barn verður fyrir ofbeldi er það jafnan mikið áfall fyrir aðstandendur þess. Eins og er fá foreldrar barns sem verður fyrir kynferðislegu ofbeldi að taka þátt í meðferð í Barnahúsi, að því gefnu að þeir hafi ekki sjálfir beitt barnið ofbeldi. Mikilvægt er aðrir nánir aðstandendur fái einnig að taka þátt í meðferðinni og sé t.d. boðin einhvers konar áfallahjálp.

ÝMSAR AÐRAR TILLÖGUR

TILLAGA 11: Setja þarf saman ferli sem skyldar alla sem vinna með börnum til að sækja fræðslu um ofbeldi gegn börnum, undirrita siðareglur og vinna eftir skýrum verklagsreglum um viðbrögð við málum sem upp koma.

Í barnaverndarlögum nr. 80/2002 er fjallað um tilkynningarskyldu bæði almennings og þeirra sem afskipti hafa af börnum. Þar er hverjum sem hefur ástæðu til að ætla að barn búi við óviðunandi upplýsingaástand, verði fyrir áreitni eða ofbeldi eða stofni heilsu sinni og þroska í hættu skylt að tilkynna það til barnaverndarnefndar. Mikilvægt er að þessa skylda sé ítrekuð við alla, sérstaklega þá sem hafa afskipti af börnum í starfi sínu.

Í reglugerð Evrópuráðsins um réttindi barna sem eru vistuð langdvölum á stofnunum er fjallað um mikilvægi þess að innra skipulag stofnunar sé gott. Þar er m.a. mælt með því að siðareglur sem lýsa starfsstöðlum séu í samræmi við Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna. Mikilvægt er að grunnstoðir og innra skipulag allra íþróttahreyfinga, skátahreyfinga, æskulýðs- og trúarstarfs sem börn taka þátt í og þar sem fullorðnir umgangast börn séu í góðu lagi og að siðareglur taki mið af öryggi og velferð barna, líkt og gert er í Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna. Mikilvægt er að siðareglur fjalli ekki einungis um beint ofbeldi og hvernig skuli bregðast við því heldur einnig um alla óviðeigandi hegðun og lýsi því m.a. hvernig starfsfólk skuli bregðast við þegar samstarfsfólk hagar sér á óviðeigandi máta.

TILLAGA 12: Kröfur um forvarnir og viðbúnað til að sporna við kynferðisofbeldi verði gerðar til allra aðila sem sækja um leyfi til að halda útihátíð. Gæslufólk og annað starfsfólk útihátíða verði frætt um kynferðislegt ofbeldi og viðbrögð við því.

Árið 2001 skipaði þáverandi dómsmálaráðherra starfshóp til að fara yfir þágildandi lög og reglur sem snertu skemmtanahald á útihátíðum. Ástæða þess að ráðherra skipaði starfshópin voru þær fjöldamörgu nauðganir sem upp komu um verslunar-mannahelgina árið 2001. Hópurinn skilaði af sér tillögum í júlí 2002. Í þeim var lagt til að heildstæð lög yrðu samin um skemmtanahald. Árið 2007 voru sett lög nr. 85 um veitingastaði, gististaði og skemmtanahald. Á grundvelli laganna var í kjölfarið sett reglugerð nr. 585/2007. Í 32. grein reglugerðarinnar er skýrt kveðið á um að fari gestafjöldi yfir 1.500 skuli leyfisveitandi hafa sérstaka móttöku á svæðinu fyrir aðhlyningu brotaþola kynferðisbrota eða þeim sé tryggð aðstoð sérstaks fagfólks með þekkingu og reynslu af því að taka á móti brotaþolum á næsta sjúkrahúsi eða heilsugæslu.

Gríðarlega mikilvægt er að þessu sé framfylgt á öllum þeim útihátíðum sem haldnar eru á Íslandi. Gróf ofbeldismál gegn börnum hafa komið upp á slíkum hátíðum. Ennfremur segir ekkert í reglugerðinni eða lögnum um að fræða skuli starfsfólk um ofbeldi eða viðbrögð við því. Mikilvægt er að allt starfsfólk hafi þær upplýsingar sem þarf til að tryggja öryggi gesta.

TILLAGA 13: Eftirlitskerfi með dæmdum kynferðisbrotaþömonnum verði komið á fót.

Mikilvægt er að alltaf sé gert áhættumat á dæmdum barnaníðingum. Á grundvelli áhættumats sé þeim boðið upp á meðferð við hæfi og á grundvelli sama mats sé viðeigandi eftirliti haldið uppi. Meðal annars má líta til Bretlands við uppbyggingu slíks kerfis.

TILLAGA 14: Samdir verði gátlistar fyrir allt heilbrigðisstarfsfólk sem starfar við heilsuvernd ungbarna, barna og barnafjölskyldna til að auðvelda því að skima eftir ofbeldi.

Gátlistanum þarf að fylgja fræðsla um eftirfylgni og hvert beina skuli fólki ef upp kemst um ofbeldi. Mikilvægt er að gátlistar séu búnir til bæði fyrir viðtöl við börn og fullorðna.

TILLAGA 15: Sem viðast verði sett á stofn hverfisteymi fagaðila (og tilsvarandi teymi í dreifbýli), þ.e. heilsugæslu, skóla, leikskóla, félagsþjónustu og jafnvel lögreglu.

Öll upplýsingamiðlun verður þannig auðveldari og eykur aðgengi að þeirri þjónustu sem í boði er. Með því að koma á samskiptum milli kerfa má minnka líkur á að mál teyjist óþarflega eða falli á milli fjala. Í þjónustumiðstöð Breiðholts og heilsugæslunni í Glæsibæ er starfrækt þverfagleg þjónusta af þessum toga. Þar er grunnþjónustu sinnt auk þess sem í Breiðholti eru til dæmis starfrækt tvö samráðsteymi mismunandi stofnana sem vinna með börnum og fjölskyldum, s.s. BUGL, heilsugæslu og barnaverndar.

TILLAGA 16: Skólum verði veitt aðhald og stuðningur við að framfylgja eineltisáætlunum og innleiða nýja grunnþætti aðalnámskrár.

Eineltisáætlanir í grunnskólum skipta miklu máli í að minnka og koma í veg fyrir einelti. Mikilvægt er að allir skólar hafi eineltisáætlanir og framfylgi þeim. Stuðningi við val á áætlunum og kerfisbundnu eftirliti er ábótavant. Grunnþættir nýrrar aðalnámskrár eru m.a. heilbrigði og velferð, lýðræði og mannréttindi, og jafnrétti. Stjórnvöld hafa því sett metnaðarfull markmið fyrir skólana en raunverulega eftirfylgni og innleiðingu þarf til. Í námskránni er öllum skólum gert að birta stefnu sína með tvennum hætti, annars vegar í skólanámskrá og hins vegar í starfsáætlun, sem breytist frá ári til árs. Skólanámskráin á að vera stefnumarkandi skjal fyrir hvern skóla og í henni er öllum skólum m.a. gert að setja sér virka áætlun um aðgerðir gegn einelti og öðru ofbeldi, sem og um jafnréttindi og mannréttindi.

TILLÖGUR SÉRFRÆÐIHÓPS BARNNA

Í 12. grein Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna er kveðið á um réttindi barna til að tjá sig um þau málefni er þau varða og er það jafnframt ein af grundvallarreglum sáttmálans. UNICEF á Íslandi leggur mikið upp úr því að vinna samkvæmt þessu og því leituðu samtökin til Barnaverndarstofu, Barnahúss og barnaverndarnefndar Reykjavíkurborgar til að nálgast börn sem beitt hafa verið kynferðislegu ofbeldi, heimilisofbeldi eða vanrækslu. Tilgangur þess var að setja á stofn sérfræðihóp barna til ráðgjafar um tillögur skýrslunnar.

Í samráði við Barnahús var settur saman sérfræðihópur barna sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi og sótt meðferð í Barnahúsi. Sérfræðingarnir voru á aldrinum 17-20 ára, af báðum kynjum. Hópurinn kom saman í september og október 2012. Sérfræðingarnir höfðu þekkingu og reynslu sem aðrir ráðgjafar UNICEF höfðu ekki og því var sú vinna sem fram fór á þessum fundum ómetanleg. Þær tillögur sem komu fram eru birtar hér á eftir. Auk þess fór hópurinn yfir allar tillögur fagaðilanna, veitti ómetanlegar ábendingar og setti saman sínar eigin.

AF FUNDUNUM MEÐ SÉRFRÆÐIHÓPI BARNNA

Stúlka:

Ég var að hugsa um ofbeldi og barnavernd og fór strax að hugsa um hvað kerfið er lengi að koma öllu í gegn, frá því að maður segir frá og þangað til eitthvað gerist. Öll biðin á milli. Að biða eftir hvort það verði dæmt í málinu tekur ár.

Önnur stúlka:

Þetta er lengri tími heldur en dómurinn sem gerandinn fær, ef hann er þá dæmdur.

Drengur:

Mér finnst að þetta verði að fara í grunnskólana [...] Ég er mjög hrifinn af hugmyndinni um ofbeldisvarnarráð og að allir kennarar þurfi meiri og betri fræðslu um þessi mál.

Stúlka:

Ef maður lendir í einhverju svona einangrast maður og vandamálið verður miklu stærra. Þetta orsakar oft einelti í skóla, vindur upp á sig og það ráðast allir á mann. Þú ert lagður í einelti, misnotaður, byrjar að drekka, dópa og festist í vítahring.

Drengur:

Ég hefði ábyggilega aldrei sagt frá þessu ef ég hefði ekki fengið fræðslu.

Stúlka:

Það verður að höfða til ofbeldismannanna, ekki endilega bara fórnarlambanna. Ekki bara á því leveli að það snúist allt um hvað þú getir gert til þess að þú verðir ekki beitt ofbeldi.

Drengur:

Ég veit ekki hvað gerði það að verkum að ég sagði frá en mér leið í alvöru eins og ég hefði unnið í lottói þegar ég var búinn að því. Ég sagði mömmu minni frá þessu fyrst þegar ég var barn. Ég sá auglýsingu um alnæmi þegar ég hef verið svona 10 ára og þá vildi ég vita hvernig maður fengi alnæmi. Ég var orðinn alveg viss um að ég væri með alnæmi.

Stúlka:

Manni líður betur þegar maður veit hvert maður er að fara og veit hverju maður býst við.

Drengur:

Skólinn minn fór í heimsókn í Barnahús þegar ég var 13 ára sem hluti af starfsfræðslu. Þar var vel tekið á móti okkur og þetta var mjög kósí. Þetta hjálpaði mér mikið þegar ég svo lenti í þessu. Um leið og ég heyrði að ég ætti að fara í Barnahús vissi ég að það yrði tekið vel á móti mér.

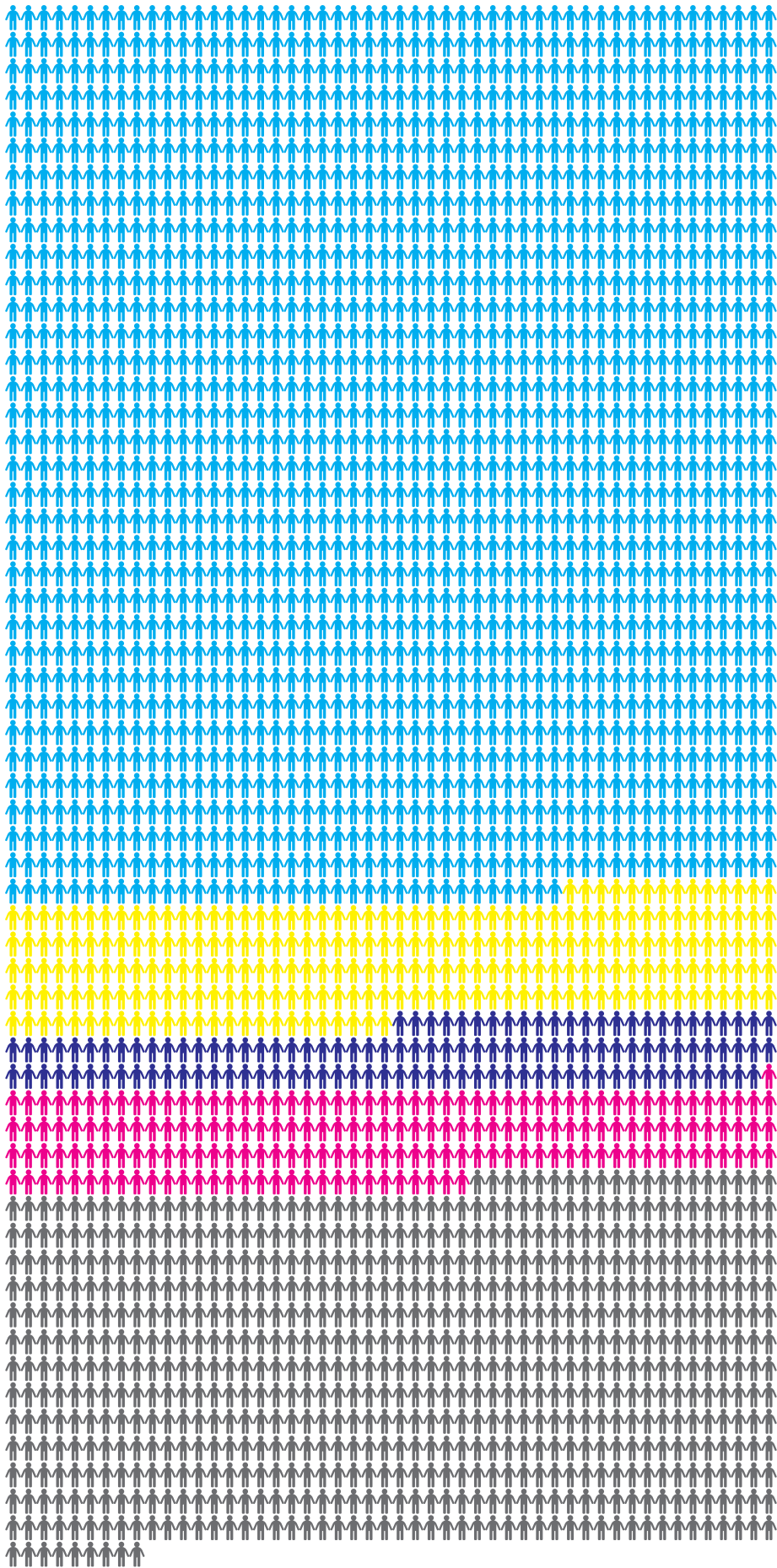
Stúlka:

Þegar ég kom niður í héraðsdóm tók karlmaður skýrslu af mér og það er einmitt það sem maður vill ekki. Mér fannst hann svo kaldhæðinn, ég vissi alveg hverjir voru á bak við glerið.

Drengur:

Ef ég hefði sleppt því að þvo eina þvottavél hefði ég unnið málið.

1. **Fræðsla til barna og ungmenna á öllum skólastigum**
 - 1.1. Mikilvægt er að börn séu frædd um ofbeldi. Þau séu frædd um það hvað ofbeldi er og hvert þau geti leitað.
 - 1.2. Þau séu frædd um Barnahús, hvað þar fer fram og viti að þau geta leitað þangað.
 - 1.3. Mikilvægt er að börn fái að vera þátttakendur í fræðslu um ofbeldi.
 - 1.4. Auka þarf alla kynfræðslu. Gott væri ef fræðslan væri í höndum fagaðila sem heimsækja skóla einu sinni til tvisvar á ári.
 - 1.5. Kynjafræði ætti að vera skyldufag.
2. **Fræðsla til barna og ungmenna sem sýna af sér skaðlega eða óæskilega kynferðislega hegðun**
 - 2.1. Fræða þarf ungmenni sem eru að stíga sín fyrstu skref í kynlífi um það hvað kynlíf er og hvað ofbeldi er.
 - 2.2. Fræða þarf ungmenni um mörkin á milli kynlífs og ofbeldis. Hvenær verður leikur að ofbeldi?
 - 2.3. Sníða þarf forvarnir sérstaklega að börnum og ungmönnum sem sýna af sér skaðlega eða óæskilega kynferðislega hegðun.
3. **Jafningjafræðsla**
 - 3.1. Skapaður verði vettvangur fyrir brotaþola til að koma sínum skilaboðum áfram til annarra í formi jafningjafræðslu, bæði í grunn- og menntaskólum.
 - 3.2. Auka þarf alla þátttöku brotaþola, sama hvort um ræðir börn eða fullorðna, sem hafa reynslu af ofbeldi á barnsaldri.
4. **Fræðsla til fagaðila**
 - 4.1. Meiri og markvissari fræðslu þarf í kennaramenntun um ofbeldi gegn börnum, viðbrögð við hvers kyns ofbeldi og hvert beina megi börnum eftir aðstoð.
 - 4.2. Fræða þarf alla þá sem vinna með börnum eða í kringum þau um ofbeldi, t.d. í íþróttahreyfingum, félögum og skólum. Nauðsynlegt er að gera fólk meðvitað um samstarfsfólk sitt, að allir setji sér mörk og skilgreini hvaða hegðun er í lagi og hver ekki.
 - 4.3. Kynjafræði ætti að vera skyldufag.
 - 4.4. Fræða þarf starfsfólk útihátíða um kynferðislegt ofbeldi og hvernig bregðast skuli við því.
5. **Fræðsla til almennings**
 - 5.1. Leggja þarf meiri áherslu á jákvæðar fyrirmyndir og ímyndir kynjanna til að berjast á móti neikvæðum staðalímyndum. Svo það geti raunverulega átt sér stað, þarf að gera það með allt samfélagið í huga.
 - 5.2. Breyta þarf hugmyndum fólks um nauðganir og viðbrögð brotaþola við þeim. Nauðgun eða ofbeldi á sér yfirleitt stað á heimili, þ.e. stað sem á að vera öruggur, og ofbeldismaðurinn er yfirleitt einhver sem brotaþolinn þekkir. Breyta þarf þeirri algengu hugmynd að ofbeldismenn séu ókunnugir, að verknaðurinn sjálfur sé blóðugur og að brotaþoli sé alltaf beittur líkamlegu ofbeldi um leið. Brotaþolar frjósa oft og sýna ekki augljósa mótstöðu meðan á ofbeldinu stendur og því þarf ofbeldismaðurinn oft ekki að beita öðru líkamlegu ofbeldi.
 - 5.3. Auka þarf hlut beinskeyttra auglýsinga um ofbeldi til að ná til barna, foreldra, fagaðila og mögulegra ofbeldismanna.
6. **Bætt verklag og meðferð**
 - 6.1. Auka þarf meðferðarúrræði sem standa til boða öllum aðstandendum brotaþola.
 - 6.2. Ráðamenn og sveitarstjórnarfolk þurfa að taka ábyrgð á því ofbeldi sem á sér stað á útihátíðum í þeirra heimabyggð og senda frá sér samræmd skilaboð um að ofbeldi líðist ekki.
 - 6.3. Auka þarf aðhald og herða á skilyrðum til þess að fá leyfi til að halda útihátíð. Fræða þarf alla sem koma að slíkum hátíðum, með einum eða öðrum hætti, um ofbeldi og viðbrögð við því.
 - 6.4. Siðareglur vantar fyrir alla sem vinna með eða í kringum börn.

2909

tilkynningar um vanrækslu.

- Vanræksla varðandi nám
- Líkamleg vanræksla
- Tilfinningaleg vanræksla
- Par af foreldrar í áfengis- og fíkniefnaneyslu
- Vanræksla varðandi umsjón og eftirlit

2

Vanræksla

Vanræksla er ólík öðrum tegundum ofbeldis að því leyti að um er að ræða athafnaleysi sem leiðir til skaða eða er líklegt til að skaða barnið. Miðað við umfang vanrækslu og afleiðingar hennar ætti umfjöllun og umræða um hana að vera miklu meiri.

Líkamleg vanræksla:

- Döfnunarfeill
- Fæði ábótavant
- Klæðnaði ábótavant
- Hreinlæti ábótavant
- Húsnæði ábótavant
- Heilbrigðisþjónustu ábótavant

Vanræksla varðandi umsjón og eftirlit:

- Foreldri fylgist ekki nægilega vel með barni sínu
- Barn er skilið eftir eitt án þess að hafa aldur og þroska til þess
- Barn er skilið eftir hjá hæfum aðila en óeðlilega lengi
- Barn er skilið eftir hjá óhæfum einstaklingi (þó ekki sem beitir börn ofbeldi)
- Barn er skilið eftir hjá óhæfum einstaklingi sem beitir börn ofbeldi
- Foreldri lýsir yfir vilja til að yfirgefa barn eða yfirgefur barn til frambúðar
- Barn verður forsjárlaus vegna fráfalls eða hvarfs foreldris
- Barn er ekki verndað og jafnvel í hættu vegna annarlegs ástands foreldris, s.s. vímuefnaneyslu
- Barni leyft eða hvatt til að taka þátt í ólöglegu eða ósiðlegu athæfi

Tilfinningaleg/sálræn vanræksla:

- Foreldri vanrækir tilfinningalegar þarfir barns
- Foreldri örvar hugrænan þroska barns ekki nægilega
- Foreldri vanrækir félagsþroska barns
- Foreldri setur barni ekki eðlileg mörk og beitir því ekki nauðsynlegum aga

Vanræksla varðandi nám:

- Mætingu barns í skóla ábótavant án inngrips foreldra
- Barn er ekki skráð í skóla eða missir mikið úr skóla vegna ólögmeðra aðstæðna
- Foreldrar sinna ekki ábendingum skóla um sérfræðiaðstoð fyrir barnið
- Barn skortir ítrekað nauðsynleg áhöld til skólstarfs, t.d. bækur, leikfímiföt eða sundföt

Vanræksla er ofbeldi. Ólíkt líkamlegu eða kynferðislegu ofbeldi eru börn hins vegar oftast ekki vanrækt að yfirlögðu ráði. Oft er um að ræða tilvik þar sem foreldrar ráða einhverra hluta vegna ekki við foreldrahlutverkið og hafa misst tókin á því.

Þegar fjallað er um ofbeldi og illa meðferð á börnum gleymist oft að fjalla um vanrækslu. Vanræksla er ólík öðrum tegundum ofbeldis að því leyti að um er að ræða athafnaleysi sem leiðir til skaða eða er líklegt til að skaða barnið.² Þetta athafnaleysi verður þó að eiga sér síendurtekið stað svo hægt sé að skilgreina það sem vanrækslu.

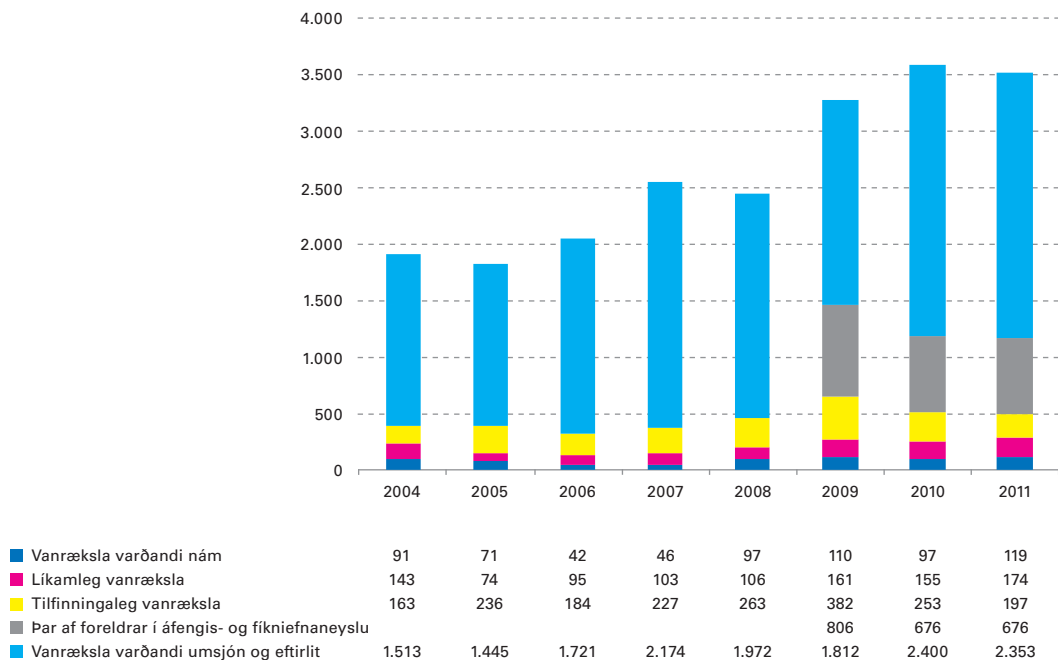
Barnaverndarnefndir á Íslandi notast við flokkunarkerfi sem hannað var af Freydísi Jónu Freysteinsdóttur félagsráðgjafa og kallast SOF-kerfið. Þar er vanrækslu skipt niður í fjóra flokka. Flokkarnir eru líkamleg vanræksla, tilfinningaleg/sálræn vanræksla, vanræksla varðandi nám og vanræksla varðandi umsjón og eftirlit. Nánar er farið í mismunandi birtingarmyndir vanrækslu í [töflu 2.A](#). Árið 2009 byrjuðu barnaverndarnefndir að auki að skrá sérstaklega niður vanrækslu varðandi umsjón og eftirlit þegar foreldrar eru í áfengis- og fíkniefnaneyslu.

Flestar tilkynningar sem berast barnaverndarnefndum á Íslandi snúa að vanrækslu varðandi umsjón og eftirlit barna. Barnaverndarnefndum um land allt berast árlega tæplega 3.000 tilkynningar um vanrækslu. Nánari skiptingu á tilkynningum um vanrækslu til barnaverndarnefnda má sjá á [mynd 2.1](#).

Þrátt fyrir að á hverju ári berist talsvert fleiri tilkynningar til barnaverndarnefnda um vanrækslu en annað ofbeldi hefur minna verið fjallað um vanrækslu í almennri umræðu. Þetta er einnig þekkt vandamál innan fræðasamfélagsins þar sem oft er talað um vanrækslu á vanrækslu. Rannsóknir sýna að afleiðingar vanrækslu geta verið jafn slæmar, ef ekki verri, en afleiðingar annars ofbeldis.³ Vanræksla getur til dæmis haft í för með sér tilfinninga- og hegðunarferðleika. Meiri líkur eru á að vanrækt börn eigi erfitt með að tengjast öðrum tilfinningalega og séu árásgjarnari. Þá dregur verulega úr hugrænum þroska þeirra sem og málþroska, og námshæfni þeirra er talsvert lakari en barna sem ekki eru vanrækt. Auk þess eiga börn sem hafa verið vanrækt oft við félagslegan vanda að stríða, eru óframfærin og skortir verulega félagsfærni

Tafla 2.A

Skilgreining á vanrækslu¹

Mynd 2.1

Próun tilkynninga um vanrækslu til barnaverndarnefnda á Íslandi árin 2004-2011 og skipting þeirra eftir tegund vanrækslu.

sem gjarnan gerir að verkum að þau einangrast. Alvarlegustu afleiðingar vanrækslu eru þegar börn fá ekki að dafna og þá getur vanræksla hreinlega leitt til dauða.⁴

Rannsóknir og greining hafa um árabíl lagt fyrir grunnskólabörn spurningalista um líðan þeirra og hegðun. Niðurstöðurnar leiða meðal annars í ljós að þeim börnum í 9. og 10. bekk sem finnst erfitt að eiga samræður um persónuleg málefni við foreldra sína fækkaði úr 19,6% árið 1997 niður í 14% árið 2012. Þá hefur einnig fækkað þeim sem finnst erfitt að fá ráðleggingar frá foreldrum sínum varðandi nám, úr 13% árið 1997 niður í 9,6% árið 2012. Þeim sem finnst erfitt að fá hlýju og umhyggju hefur fækkað lítillega á sama tímabili, úr 6,9% í 4,4%. Þeim sem segja það eiga frekar eða mjög illa við sig að foreldrar þeirra setji þeim ákveðnar reglur um útvistartíma hefur fækkað úr 37,3% í 26,4% á tímabilinu. Þá hefur þeim einnig fækkað sem segja það eiga frekar eða mjög illa við sig að foreldrar þeirra fylgist með hverjum þau eru á kvöldin (sjá myndir 2.2-2.4).

Miðað við umfang vanrækslu og afleiðingar hennar ættu umfjöllun og umræða um hana að vera miklu meiri. Óregla í flokkun og skortur á sameiginlegum skilgreiningum og rannsóknaraðferðum gerir að verkum að erfitt er að framkvæma alþjóðlegan samanburð á gögnum og rannsóknum um vanrækslu barna. Það veldur því einnig að þau gögn sem þó eru til

Spurningarnar sem gögnin byggja á eru eftirfarandi:

Hversu auðvelt eða erfitt væri fyrir þig að fá eftirtalið hjá foreldrum þínum?

Umhyggju og hlýju

Samræður um persónuleg málefni

Ráðleggingar varðandi námið

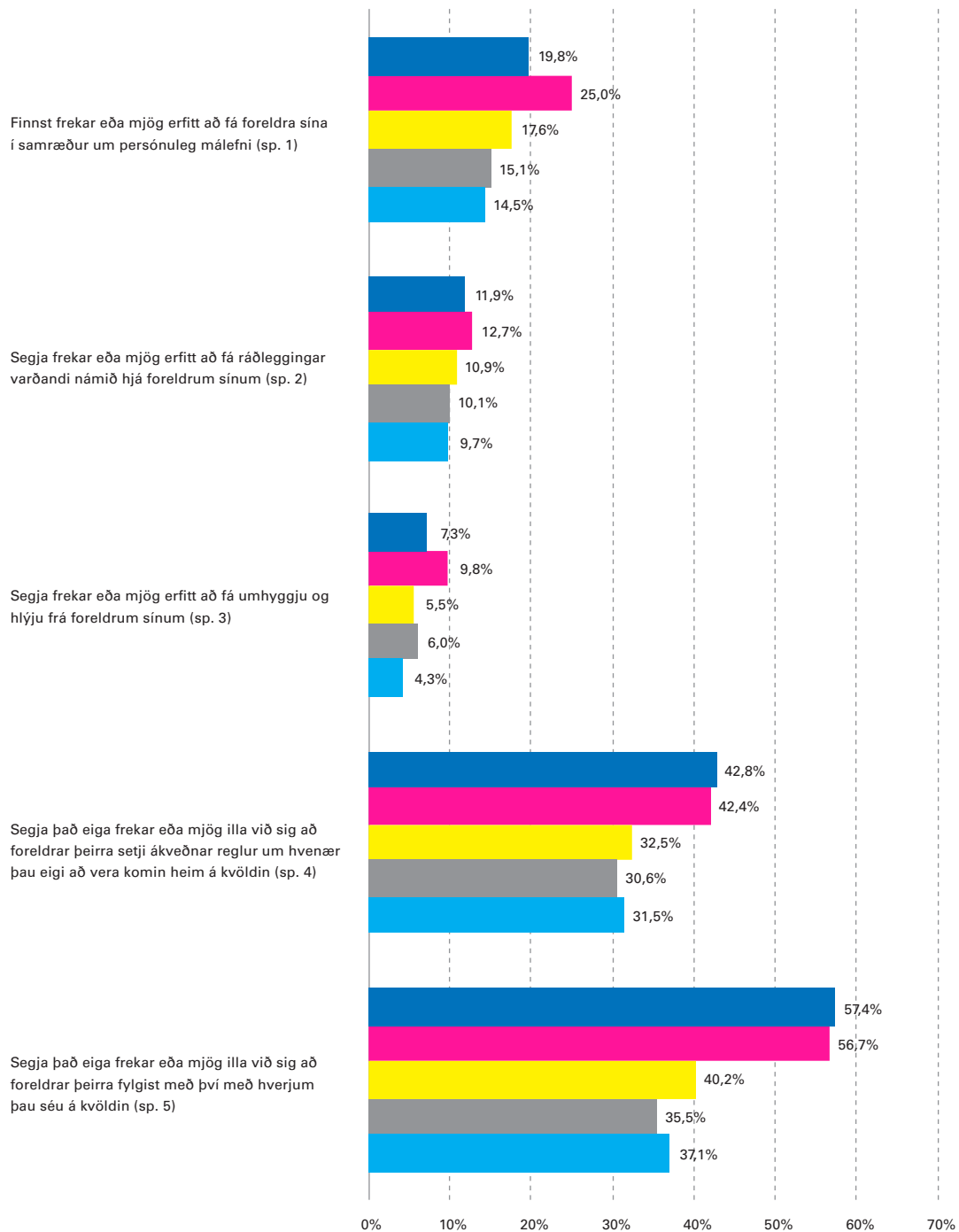
Hversu vel eða illa eiga eftirfarandi fullyrðingar við?

Foreldrar mínir setja ákveðnar reglur um hvenær ég eigi að vera komin(n) heim á kvöldin

Foreldrar mínir fylgjast með því með hverjum ég er á kvöldin

eru ekki nægilega lýsandi fyrir hið raunverulega umfang vandans (sjá m.a. tillögur 2 og 3 í 1. kafla hér að framan).⁵

Það kallast vanræksla á barni þegar forsjáraðili vanrækir skyldur sínar gagnvart barninu. Því er einstaklega mikilvægt að foreldrar og forsjáraðilar fái alla þá aðstoð sem mögulegt er að veita, svo síður skapist þær aðstæður að foreldrar geti ekki sinnt skyldum sínum og missi tókin á foreldrahlutverkinu. Eins og má sjá á tillögum þessarar skýrslu er eitt af mikilvægustu verkefnum að foreldrar fái fræðslu og stuðning.

Finnst frekar eða mjög erfitt að fá foreldra sína í samræður um persónuleg málefni (sp. 1)

Segja frekar eða mjög erfitt að fá ráðleggingar varðandi námið hjá foreldrum sínum (sp. 2)

Segja frekar eða mjög erfitt að fá umhyggju og hlýju frá foreldrum sínum (sp. 3)

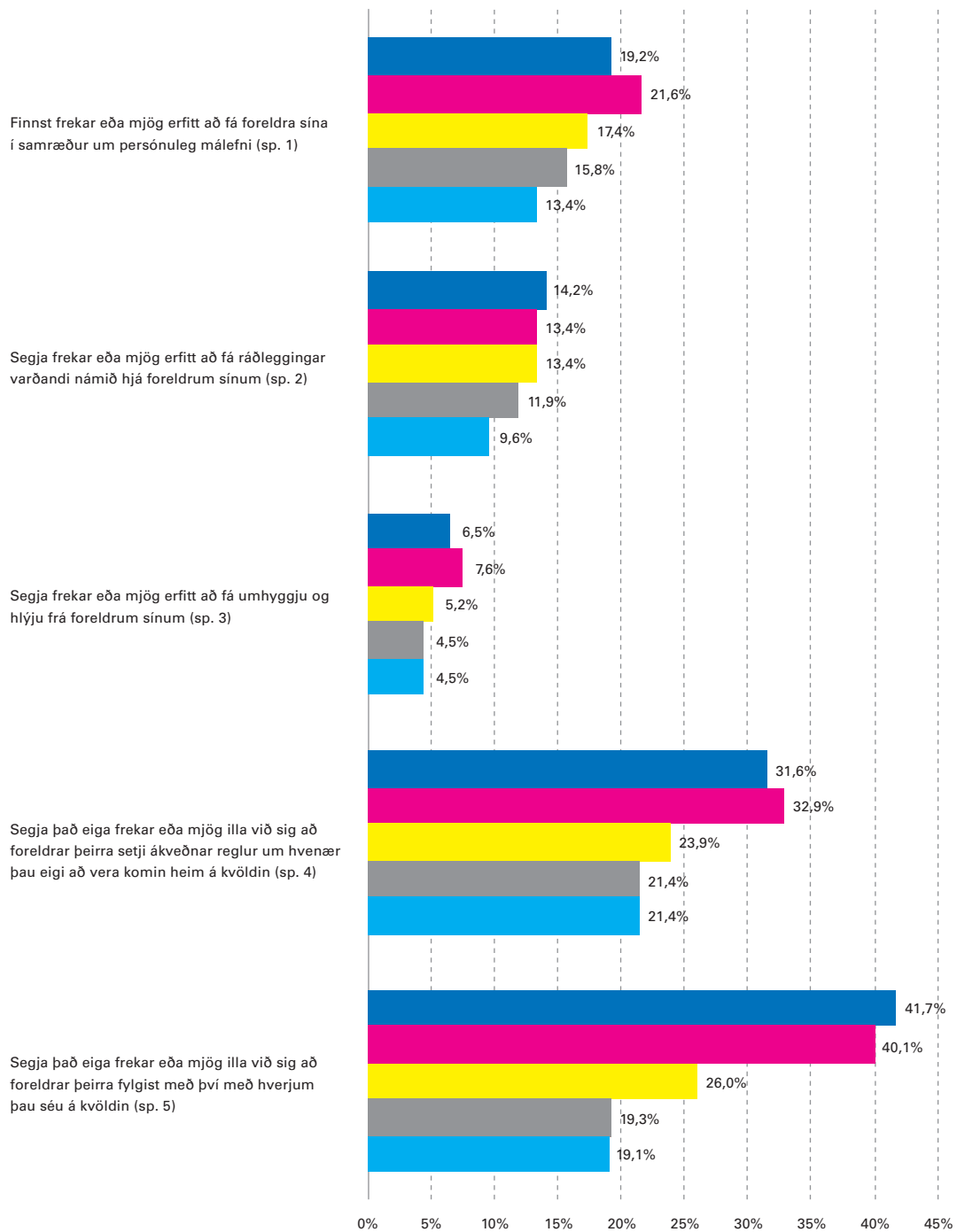
Segja það eiga frekar eða mjög illa við sig að foreldrar þeirra setji ákveðnar reglur um hvenær þau eigi að vera komin heima á kvöldin (sp. 4)

Segja það eiga frekar eða mjög illa við sig að foreldrar þeirra fylgist með því með hverjum þau séu á kvöldin (sp. 5)

■ 1997	19,8%	11,9%	7,3%	42,8%	57,4%
■ 2000	25,0%	12,7%	9,8%	42,4%	56,7%
■ 2006	17,6%	10,9%	5,5%	32,5%	40,2%
■ 2009	15,1%	10,1%	6,0%	30,6%	35,5%
■ 2012	14,5%	9,7%	4,3%	31,5%	37,1%

Mynd 2.2

Svör drengja í 9. og 10. bekk við margvíslegum spurningum um samskipti þeirra við foreldra sína og fjölskyldu á árabílinu 1997-2012.

Finnst frekar eða mjög erfitt að fá foreldra sína í samræður um persónuleg málefni (sp. 1)

Segja frekar eða mjög erfitt að fá ráðleggingar varðandi námið hjá foreldrum sínum (sp. 2)

Segja frekar eða mjög erfitt að fá umhyggju og hlýju frá foreldrum sínum (sp. 3)

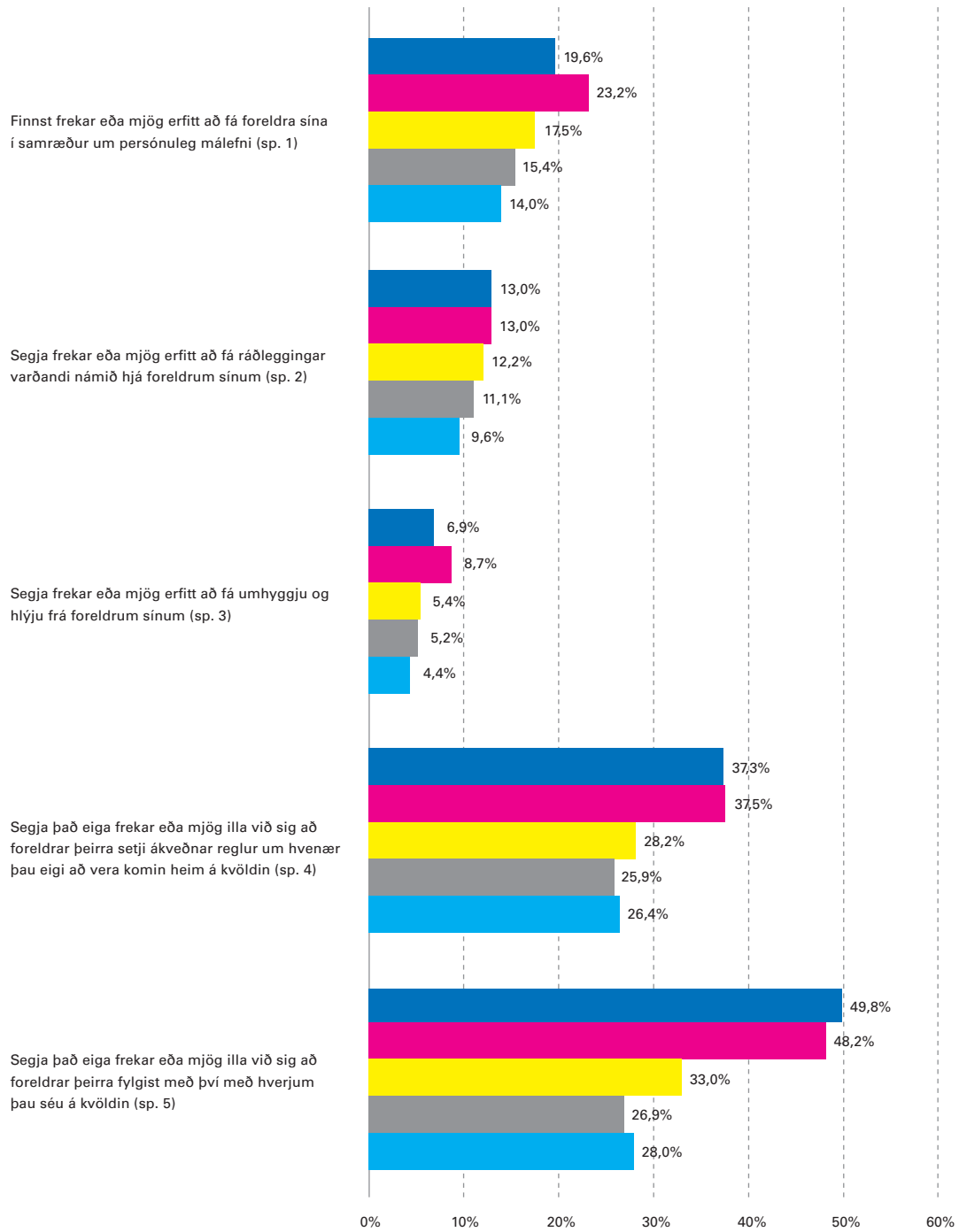
Segja það eiga frekar eða mjög illa við sig að foreldrar þeirra setji ákveðnar reglur um hvenær þau eigi að vera komin heima á kvöldin (sp. 4)

Segja það eiga frekar eða mjög illa við sig að foreldrar þeirra fylgist með því með hverjum þau séu á kvöldin (sp. 5)

■ 1997	19,2%	14,2%	6,5%	31,6%	41,7%
■ 2000	21,6%	13,4%	7,6%	32,9%	40,1%
■ 2006	17,4%	13,4%	5,2%	23,9%	26,0%
■ 2009	15,8%	11,9%	4,5%	21,4	19,3%
■ 2012	13,4%	9,6%	4,5%	21,4	19,1%

Mynd 2.3

Svör stúlkna í 9. og 10. bekk við margvíslegum spurningum um samskipti þeirra við foreldra sína og fjölskyldu á árabílinu 1997-2012.

Finnst frekar eða mjög erfitt að fá foreldra sína í samræður um persónuleg málefni (sp. 1) Segja frekar eða mjög erfitt að fá ráðleggingar varðandi námið hjá foreldrum sínum (sp. 2) Segja frekar eða mjög erfitt að fá umhyggju og hlýju frá foreldrum sínum (sp. 3) Segja það eiga frekar eða mjög illa við sig að foreldrar þeirra setji ákveðnar reglur um hvenær þau eigi að vera komin heima á kvöldin (sp. 4) Segja það eiga frekar eða mjög illa við sig að foreldrar þeirra fylgist með því með hverjum þau séu á kvöldin (sp. 5)

■ 1997	19,6%	13,0%	6,9%	37,3%	49,8%
■ 2000	23,2%	13,0%	8,7%	37,5%	48,2%
■ 2006	17,5%	12,2%	5,4%	28,2%	33,0%
■ 2009	15,4%	11,1%	5,2%	25,9%	26,9%
■ 2012	14,0%	9,6%	4,4%	26,4%	28,0%

Mynd 2.4

Heildarsvör drengja og stúlkna í 9. og 10. bekk við margvíslegum spurningum um samskipti þeirra við foreldra sína og fjölskyldu á árabílinu 1997-2012.

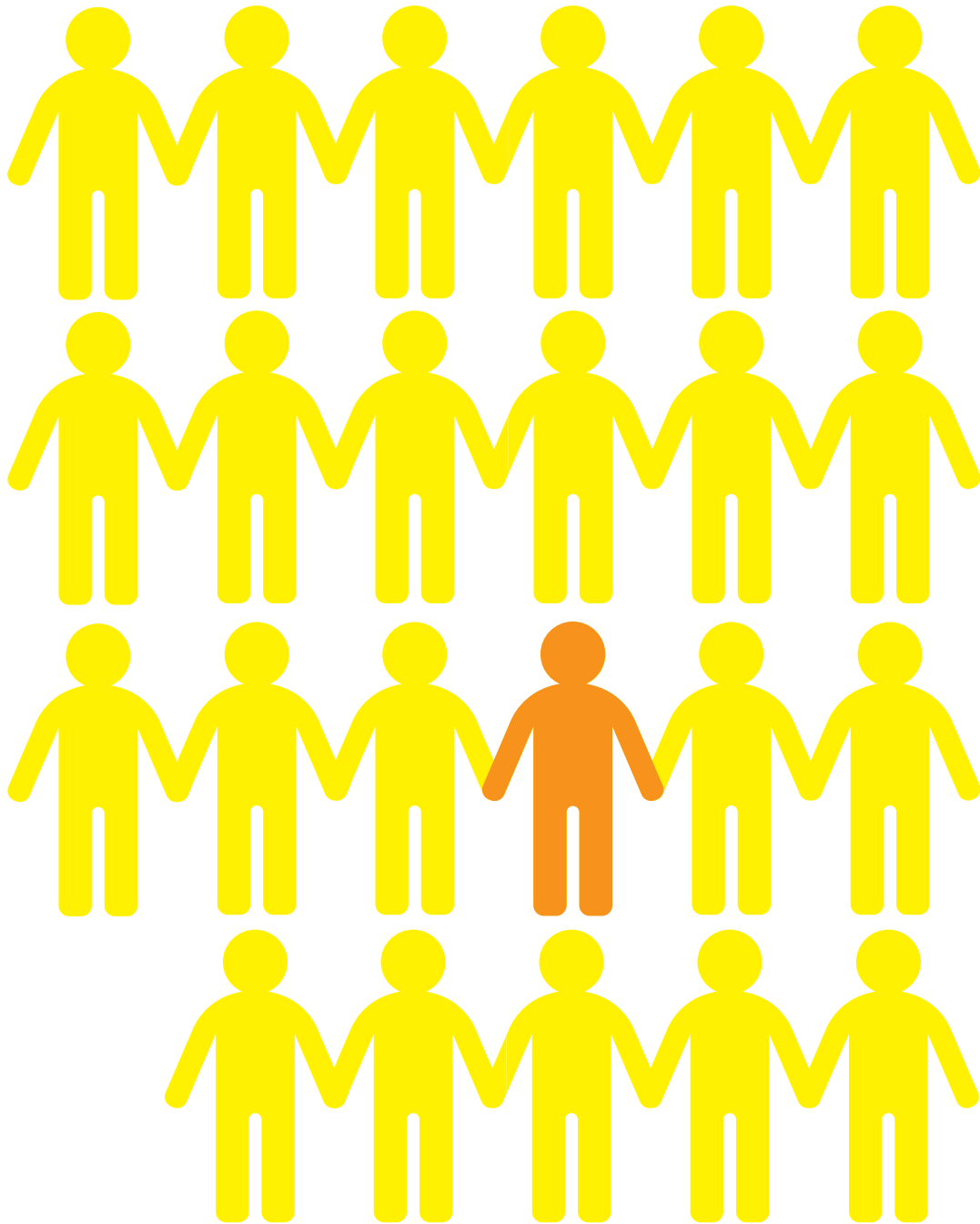
Með því að bjóða foreldrum upp á að sækja foreldrafærniámskeið (tillaga 5) væri hægt að styðja enn betur við þá sem missa tókin á foreldrahlutverkinu. Í aðgerðaáætlun ríkisstjórnarinnar 2007-2011 til að styrkja stöðu barna og ungmenna var að finna tillögu um foreldrafærniþjálfun sem ekki komst í framkvæmd á þeim tíma. Mikilvægt er að næsta aðgerðaáætlun innihaldi raunhæfar tillögur sem hrint verður í framkvæmd til að styðja við þá sem annaðhvort hafa misst eða eru við það að missa tókin á foreldrahlutverkinu.

Á foreldrafærniámskeiðunum myndi fara fram almenn fræðsla um vanrækslu, ofbeldi og umönnun barna. Slíkt hefur forvarnaáhrif gegn vanrækslu á börnum. Helstu áhættuþættir þegar kemur að vanrækslu eru ungur aldur barns, fjölskyldugerð og fjölskyldustærð. Þá er einnig hætta á að fyrirburar og veik börn séu vanrækt. Staða foreldra, s.s. tekjur þeirra, atvinna og neysla vímuefna, hefur að auki mikil áhrif á það hvort börn eru vanrækt eða ekki.⁶ Vert er einnig að benda á að í tillögu 8 í fyrsta kafla er stungið upp á að fjölskyldumeðferð verði í boði um allt land með ráðgjöf til fjölskyldna sem standa

höllum fæti eða eru í áhættuhópum. Einnig að hugað verði sérstaklega að forvörnum og verkefnum sem sporna við því að félagslegir erfiðleikar gangi í arf (tillaga 9).

Í skýrslu UNICEF frá árinu 2006, *World Report on Violence Against Children*, kemur fram að auk þess að bjóða upp á sértæka forvarnaaðstoð verði að vera til staðar skýr félagsleg stefna sem feli til dæmis í sér aðstoð við atvinnulausa, lágmarkslaun, almenna félagslega aðstoð og sértæka aðstoð fyrir þá foreldra sem eiga fötluð og langveik börn.⁷ Hér á landi eru grunnstoðirnar til staðar – það er, skýr félagsleg stefna. Svo lengi sem þeirri stefnu er framfylgt og foreldrum veitt meiri fræðsla um foreldrahlutverkið og hvernig hægt er að komast hjá ofbeldi eigum við að geta skapað samfélag sem er barnvænna en nú er raunin.

-
1. Freydis Jóna Freysteinsdóttir. (2012). Skilgreiningar- og flokkunarkerfi í barnavernd.
 2. Corinne Rees. (2008). The Influence of Emotional Neglect on Development.
 3. Hildyard, K.L. og Wolfe, D.A. (2002). Child Neglect: Developmental Issues and Outcomes.
 4. Freydis Jóna Freysteinsdóttir. (2012).
 5. UNICEF: Office of Research. (2003). Innocenti Report Card 5: A League Table of Child Maltreatment Deaths in Rich Nations, bls. 13.
 6. UNICEF: Office of Research. (2003), bls. 13.
 7. Paulo Sérgio Pinheiro. (2006), bls. 81-82.

1 af hverjum 23 börnum á Íslandi hefur
orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimili sínu.
Það eru 4,4% barna hér á landi.

3

Heimilisofbeldi

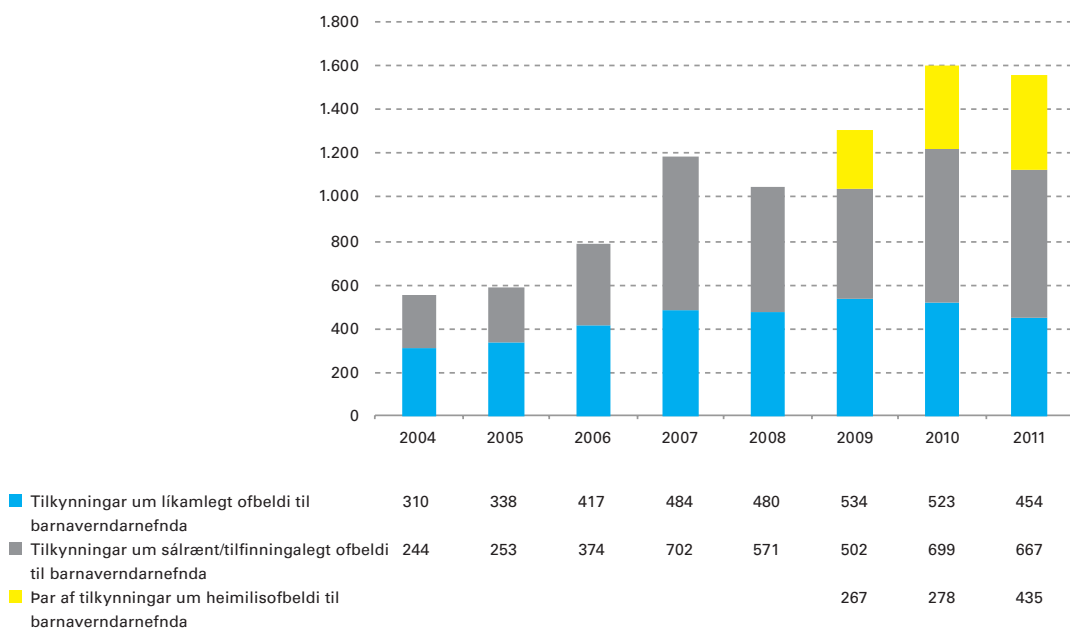
Tengsl milli heimilisofbeldis, vanlíðan og áhættu hegðunar eru sláandi. Börn þurfa ekki endilega að verða sjálf fyrir barðinu á ofbeldinu – sterk tengsl eru á milli vanlíðan barna og þess að verða vitni að heimilisofbeldi.

Hér landi búa fjölmörg börn við heimilisofbeldi. Ýmist verða þau vitni að ofbeldinu eða verða fyrir því sjálf. Flestar skilgreiningar á heimilisofbeldi eiga sameiginlegt að ofbeldið gegnir stjórnunar- eða kúgunarhlutverki og er stigvaxandi ferli en ekki eitt einangrað atvik.¹ Samtök um Kvænna athvarf skilgreina heimilisofbeldi á eftirfarandi hátt: „Heimilisofbeldi er þegar einn fjölskyldu-meðlimur kúgar annan í skjóli friðhelgi heimilisins og tilfinningalegrar, félagslegrar og fjárhagslegrar bindingar.“² Auk þessarar skilgreiningar er oft talað um kynbundið ofbeldi, sem undirstrikar þá staðreynd að í flestum tilvikum er um að ræða karla sem beita konur ofbeldi.³

Heimilisofbeldi á sér enga eina orsök og margar ástæður geta tvinnast saman. Ofbeldi er ýmist rakið til samfélagsins eða einstaklingsins.⁴ Áður fyrr var ofbeldi gegn börnum oftast rakið til bágrar félagslegrar stöðu foreldra. Byggi fólk við fátækt, atvinnuleysi, vímuefna- og áfengisneyslu eða óstöðugt andlegt ástand var það allt talið geta leitt til ofbeldis. Seinna komu fram kenningar um valdbeitingu, þ.e. að sterkari aðillinn beiti þann veikari valdi til að koma fram vilja sínum og sé fullkomlega meðvitaður um gjörðir sínar.⁵ Lengi vel var ofbeldi gegn börnum ekki viðurkennt sem ofbeldi. Líkamlegar refsingar tíðkuðust á mörgum heimilum og áverkar sem börn urðu fyrir á heimili sínu voru gjarnan skráðir sem slys.⁶

Gera má ráð fyrir að á ársgrundvelli séu 2.000-4.000 börn beitt eða búi við heimilisofbeldi hér á landi.⁷ Líkt og kom fram í skýrslu UNICEF, *Staða barna á Íslandi 2011*, er þó alltof lítið vitað um umfang heimilisofbeldis og áhrif þess og tengsl við börn.⁸ Einu upplýsingar sem fyrir liggja eru frá barnaverndarnefndum og þær tölur ná ekki langt aftur í tímann. Á mynd 3.1 má sjá skiptingu tilkynninga til barnaverndarnefnda um líkamlegt ofbeldi, sálrænt eða tilfinningalegt ofbeldi og heimilisofbeldi. Barnaverndarnefndir byrjuðu einungis árið 2009 að skrá sérstaklega niður tilkynningar sem varða heimilisofbeldi.

Árið 2009 gerðu norrænar landsnefndir UNICEF rannsókn meðal 12-16 ára grunnskólabarna á Norðurlöndunum til að bera saman þekkingu barna á eigin réttindum og auka vitund um þau. Í rannsókninni var m.a. spurt um viðhorf barna til líkamlegra refsinga. Þar kemur fram að 2,5% barna á Íslandi telja að refsa megi börnum líkamlega. Alls telja 14% barna á Íslandi vægar líkamlegar refsingar ásættanlegar en með vægum líkamlegum refsingum er m.a. átt við rassskellingar. Einungis í Finnlandi var hlutfallið hærra.⁹ Þá töldu 71,4% barna á Íslandi að aldrei mætti refsa börnum líkamlega og 12,1% gat ekkert sagt um það. Sé lítið til allra Norðurlandanna töldu 74,6% barnanna að aldrei mætti refsa börnum líkamlega, 12,9% að vægar líkamlegrar refsingar væru í lagi og 2,7% að líkamlegar refsingar væru í lagi. Tölurnar fyrir Ísland eru í öllum tilfellum hærri en meðaltalstölur Norðurlandanna.

Mynd 3.1

Próun tilkynninga til barnaverndarnefnda á Íslandi árin 2004-2011 um líkamlegt ofbeldi og heimilisofbeldi tengt börnum.

Barnaheill gáfu út skýrslu árið 2011 sem fjallar um börn sem verða fyrir heimilisofbeldi og búa við það. Þar kom fram að jafnvel þótt börn verði ekki sjálf fyrir líkamlegu ofbeldi er þeim afar skaðlegt að búa við aðstæður þar sem foreldri er beitt ofbeldi.¹⁰ Þær tölur sem hér eru greindar styrkja mjög þá niðurstöðu ([sjá myndir 3.6 og 3.7](#)). Því er mikilvægt að forvarnir og allar aðgerðir sem hrint er í framkvæmd miði að því að aðstoða báða hópa.

Annars staðar hefur verið reynt að reikna samfélagslegan kostnað af heimilisofbeldi. Sem dæmi var gerð kostnaðargreining í Colorado í Bandaríkjunum árið 1993 á illri meðferð á börnum.¹¹ Í greiningunni kemur fram að beinn kostnaður ríkisins vegna illrar meðferðar á börnum, s.s. félagsþjónusta, vistun utan heimilis (fósturbarnakerfi) og önnur þjónusta sem barnaverndarþjónustan í Colorado bauð upp á, var 190 milljónir dala á ári. Óbeinn kostnaður, þ.e. sá sem kemur til vegna langtímaáhrifa ofbeldis á börn, var 212 milljónir dala til viðbótar á ári hverju. Inni í þeim kostnaði var t.d. fjárhagsaðstoð, meðferðarúrræði fyrir fíkla og ýmis lækni- og fangelsiskostnaður. Rannsakendur reiknuðu auk þess út að ef boðið yrði upp á aðstoð í formi fjölskylduráðgjafar og heimsóknar inn á heimili myndi það kosta ríkið 24 milljónir dala aukalega á ári. Á þeim tíma var það minna en eitt prósent af árlegum fjárlögum Colorado-ríkis og minna en helmingur af því fjármagni sem fór í fósturbarnakerfið.¹² Hér á landi hefur ekki verið gerð viðlíka kostnaðargreining á ofbeldi og vanrækslu á börnum. Vert er að bæta úr því (sjá tillögur 2 og 3 í 1. kafla hér að framan).

GÖGN FRÁ RANNSÓKNUM OG GREININGU

Rannsóknir og greining hafa um árabíl rannsakað hagi og líðan barna í grunn- og framhaldsskólum á Íslandi. Hér að aftan birtast niðurstöður sem Rannsóknir og greining greindu sérstaklega fyrir UNICEF á Íslandi um heimilisofbeldi gegn börnum, viðhorf barna til ofbeldis, líðan þeirra og hegðun. Svarendur voru í efstu bekkjum grunnskóla – sjá nánari útlistun í inngangi.

Gögnin hafa ekki verið greind með þessum hætti áður. Spurningarnar sem þau byggja á eru eftirfarandi:

Hefur eitthvað af eftirfarandi komið fyrir þig?

Þú orðið vitni að alvarlegu rífrildi foreldra þinna.

Þú orðið vitni að líkamlegu ofbeldi á heimilinu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli.

Þú lent í líkamlegu ofbeldi á heimilinu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli.

Svör við þessum spurningum voru keyrð saman við svör við eftirfarandi spurningum:

Hversu vel eða illa eiga eftirfarandi staðhæfingar við um þig?

Stundum koma upp aðstæður sem réttlæta að fólk sé slegið eða barið.

Hversu góð er andleg heilsa þín?

Hversu oft varðst þú var/vör við eftirfarandi vanlíðan eða óþægindi síðastliðna viku?

Þér fannst framtíðin vonlaus.

Þér fannst þú einmana.

Hversu vel finnst þér eftirfarandi staðhæfingar eiga við um þig?

Mér líður illa í skólanum.

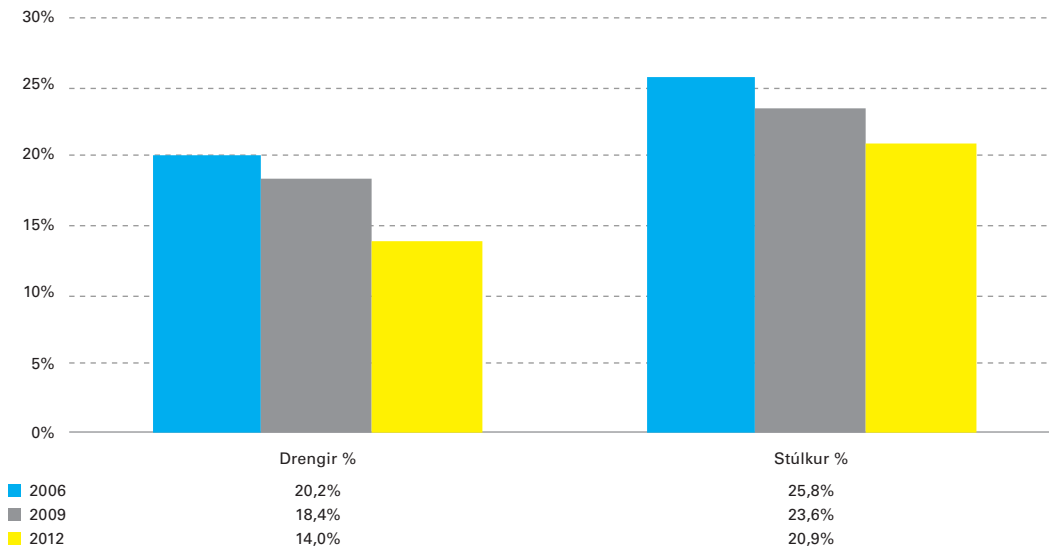
Hve oft (ef nokkru sinni) hefur þú notað eftirtalin efni?

Hass/Marjúana.

Hve oft hefur þú orðið drukkin(n)?

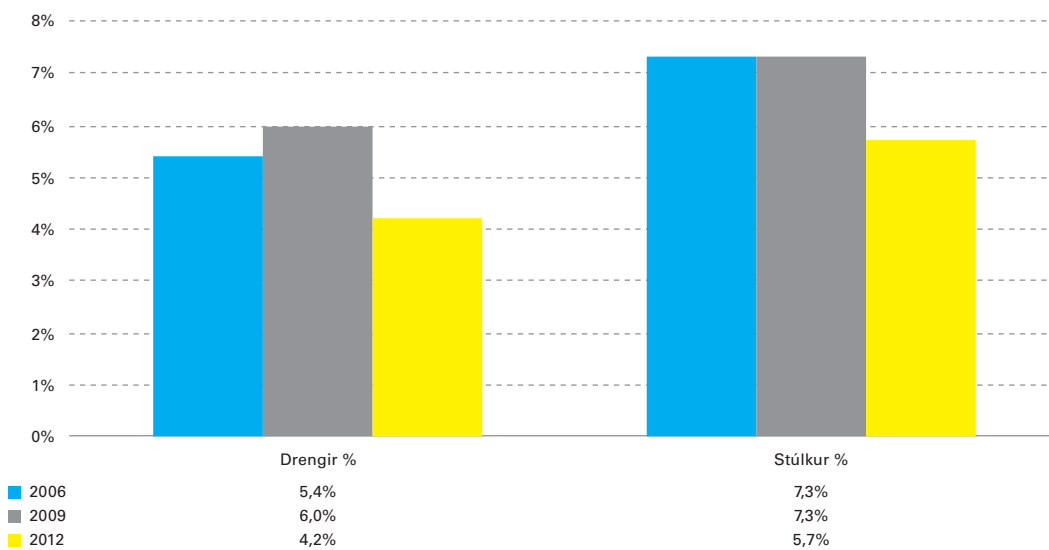
Hve mikið hefur þú reykt að jafnaði síðustu 30 daga?

Athygli vekur að árið 2012 sögðust nær 5% svarenda hafa orðið vitni að líkamlegu ofbeldi á heimili sínu af hálfu fullorðins einstaklings. 4,4% svarenda sögðust sjálfir hafa orðið fyrir slíku ofbeldi og 17,5% höfðu orðið vitni að alvarlegu rifrildi foreldra sinna. Hlutfallið var í öllum tilvikum hærra hjá stúlkum. Það vekur þó einnig athygli að nýrri tölurnar eru lægri en þær eldri. [Þetta má sjá á myndum 3.2-3.5.](#)

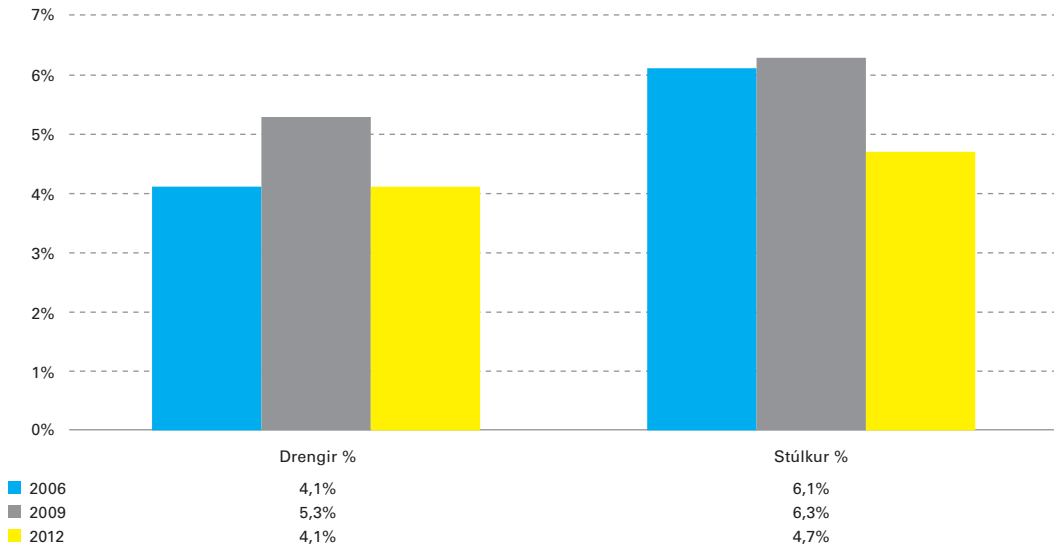
Mynd 3.2

Hlutfall drengja og stúlkna sem hafa orðið vitni að alvarlegu rifrildi foreldra sinna einhvern tímann um ævina.

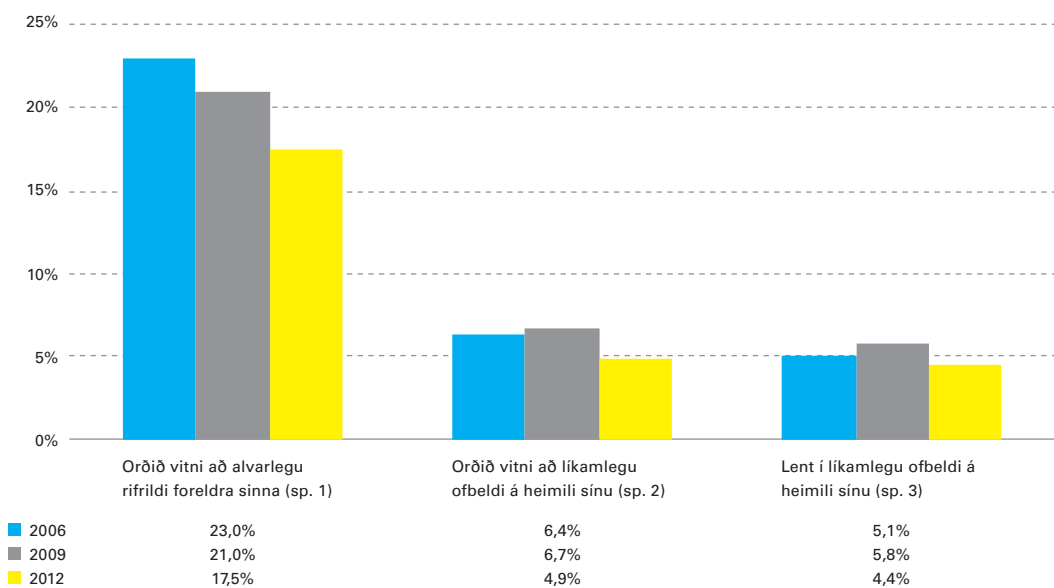

Mynd 3.3

Hlutfall drengja og stúlkna sem hafa einhvern tímann um ævina orðið vitni að líkamlegu ofbeldi á heimili sínu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli.

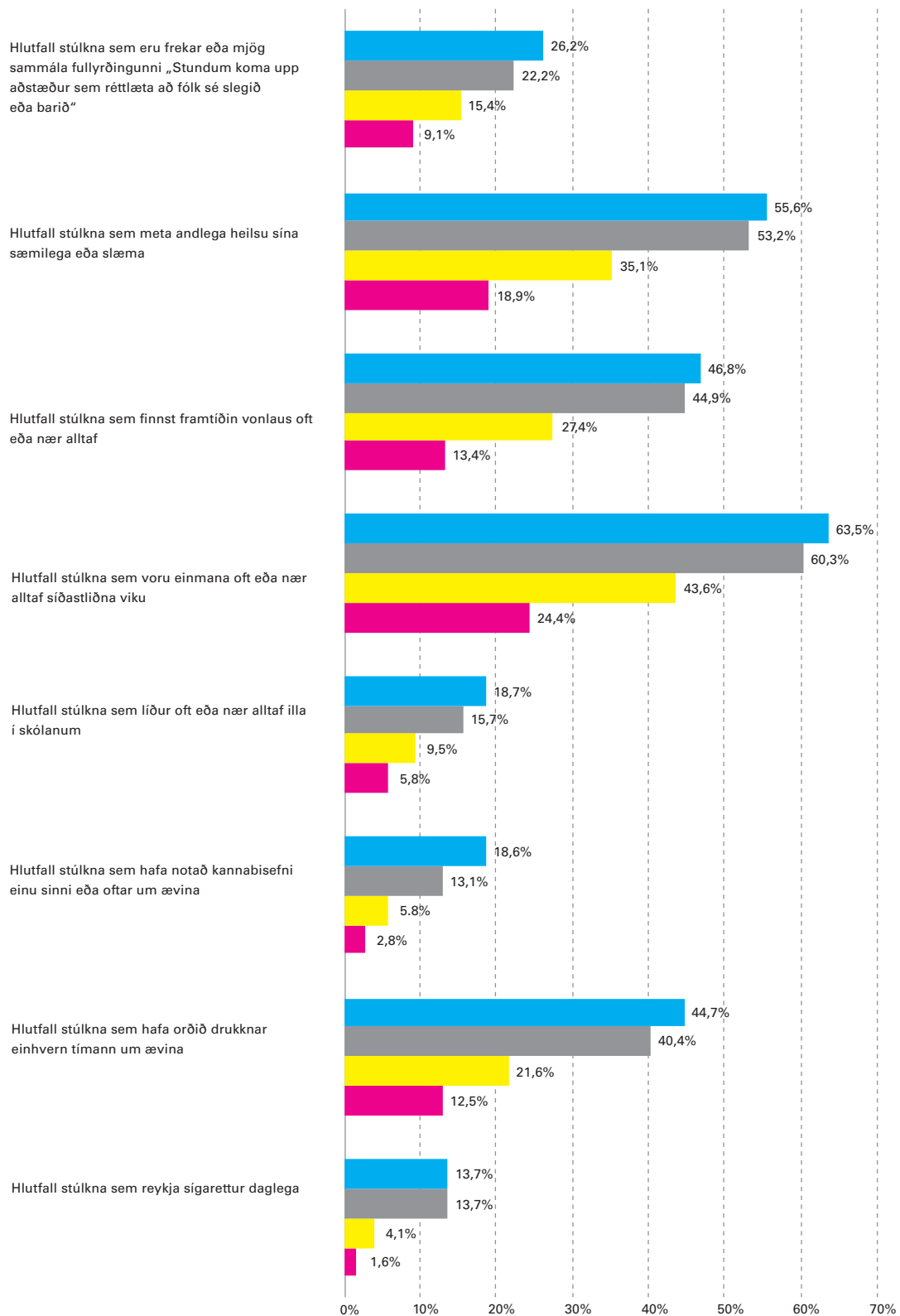
Mynd 3.4

Hlutfall drengja og stúlkna sem hafa einhvern tímann um ævina lent í líkamlegu ofbeldi á heimili sínu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli.

Mynd 3.5

Heildarhlutfall barna sem hafa einhvern tímann um ævina:

1. Orðið vitni að alvarlegu rífrildi foreldra sinna
2. Orðið vitni að líkamlegu ofbeldi á heimili sínu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli
3. Lent í líkamlegu ofbeldi á heimili sínu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli.

- Hafa lent í líkamlegu ofbeldi á heimilinu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli
- Hafa orðið vitni að alvarlegu rífrildi foreldra sinna
- Hafa orðið vitni að líkamlegu ofbeldi á heimilinu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli
- Hafa ekki orðið vitni að alvarlegu rífrildi foreldra sinna, vitni að líkamlegu ofbeldi á heimilinu né lent í líkamlegu ofbeldi á heimilinu þar sem fullorðinn aðili átti hlut að máli

Mynd 3.6

Tengsl heimilisofbeldis við ýmsa áhættu hegðun og líðan stúlkna í 9. og 10. bekk árið 2012.

Tengsl milli heimilisofbeldis, andlegrar líðan og viðhorfa eru sláandi. Á mynd 3.6 má sjá tengsl heimilisofbeldis við ýmsa áhættuhegðun og líðan stúlkna. Meðal þess sem lesa má út úr henni er eftirfarandi:

8,5 sinnum líklegra er að stúlkur reyki daglega hafi þær orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimili af hálfu fullorðins en stúlkur sem ekki hafa orðið fyrir slíku ofbeldi.

3,4 sinnum líklegra er að stúlkur sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu hafi orðið drukknar.

6,6 sinnum líklegra er að stúlkur sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu hafi neytt kannabisefna.

3,2 sinnum líklegra er að stúlkum sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu líði oft eða nær alltaf illa í skólanum.

Nær helmingi stúlkna sem orðið hafa fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu finnst framtíðin oft eða nær alltaf vera vonlaus.

Prisvar sinnum líklegra er að stúlkum sem orðið hafa fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu finnst framtíðin oft eða nær alltaf vonlaus.

63,5% þeirra stúlkna sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimili sínu eru oft eða nær alltaf einmana samanborið við 26,7% stúlkna sem ekki hafa orðið fyrir slíku ofbeldi.

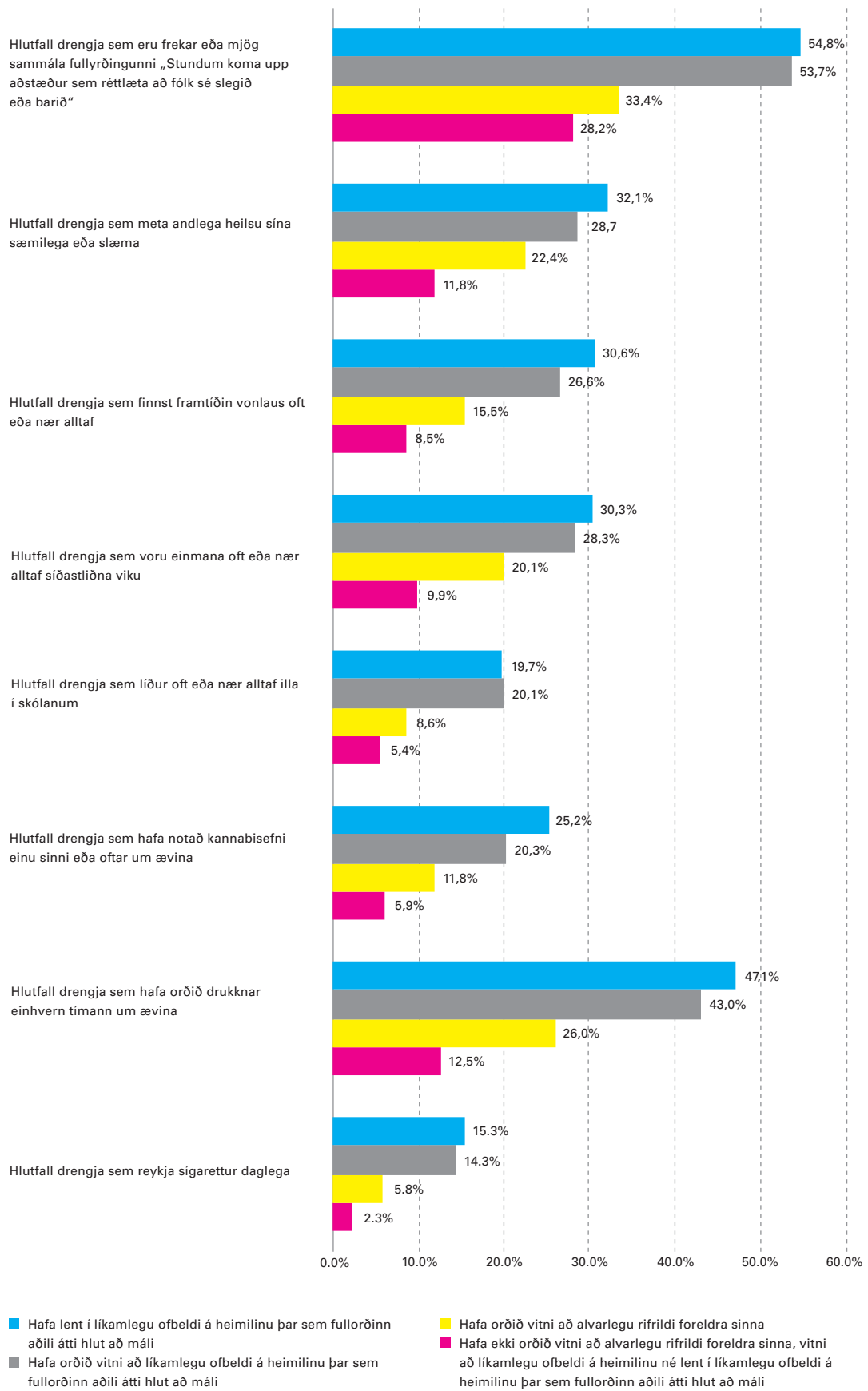
35-55% þeirra stúlkna sem hafa annaðhvort orðið vitni að líkamlegu ofbeldi á heimilinu eða sjálfar orðið fyrir því meta andlega heilsu sína sæmilega eða slæma, samanborið við 20% stúlkna sem ekki hafa orðið fyrir slíku ofbeldi.

Forvarnir gegn heimilisofbeldi snúast að miklu leyti um það sama og forvarnir gegn vanrækslu. Mikilvægt er að foreldrar fái fræðslu um sjálft foreldrahlutverkið (sjá tillögu 5, 8 og 9 í 1. kafla) og UNICEF hefur sem dæmi mælt með því að gefnar séu út leiðbeiningar með jákvæðum aðferðum til að aga börn.¹³ Líkamlegar refsingar eru bannaðar með lögum á Íslandi og mikilvægt er að allir sem umgangast börn séu meðvitaðir um það.

Auk þess er brýnt að heilbrigðisstarfsfólk og aðrir sem mikið aðgengi hafa að barnafjölskyldum og börnum séu meðvitaðir um vandann og að samdir séu gátlistar sem þeir geta stuðst við í vinnu sinni (sjá tillögu 14). Ein helsta athugasemdin sem fram kom í fundaröð UNICEF sem haldin var í tengslum við vinnslu þessarar skýrslu, var að þeir sem sjái um skimunina þurfi þó meira en gátlista – til að fylgja því raunverulega eftir að fólk leiti sér hjálpar þurfi að tryggja samfellu kerfa. Annars séu málín líkleg til að falla á milli þeirra. Til að draga

úr líkum á að það gerist var mælt með að komið yrði á fót sérstökum hverfisteymum fagaðila (sjá tillögu 15). Teymin myndu tvímælalaust auðvelda alla upplýsingasöfnun og -miðlun og með slíkum samskiptum myndu minnka umtalsvert líkurnar á að mál týndust í kerfinu. Einnig má nefna að mikilvægt er að bjóða ofbeldismönnum upp á aðstoð leiti þeir eftir henni og ekki síður að þeirri aðstoð sé fylgt vel eftir.

Ein veigamesta athugasemdin sem varðar efni þessa kafla og kom fram á áðurnefndum fundum með fagaðilum var sú að auka þyrfti þjónustu Barnahúss svo það þjóni ekki aðeins börnum sem verða fyrir kynferðislegu ofbeldi heldur einnig þeim sem verða fyrir ofbeldi heima við eða búa á heimili þar sem ofbeldi er beitt (tillaga 7). Annars staðar á Norðurlöndunum hafa álíka hús verið sett upp en þar hefur þjónustan verið gerð mun víðtækari en hér á landi. Síðan í janúar 2010 hefur börnum sem búið hafa við eða verið beitt heimilisofbeldi verið boðið að sækja hópmeðferð

Mynd 3.7

Tengsl heimilisofbeldis við ýmsa áhættuþegðun og líðan drengja í 9. og 10. bekk árið 2012.

Líkt og hjá stúlkum eru tengsl milli líkamlegs ofbeldis og andlegrar líðan og viðhorfa sláandi hjá drengjum. Á mynd 3.7 má sjá tengsl heimilisofbeldis við ýmsa áhættuþegðun og líðan drengja. Meðal þess sem lesa má út úr henni er eftirfarandi:

6,6 sinnum líklegra er að drengir reyki daglega hafi þeir orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á á heimili af hálfu fullorðins en drengir sem ekki hafa orðið fyrir slíku ofbeldi.

3,3 sinnum líklegra er að drengir sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu hafi orðið drukknir.

4,2 sinnum líklegra er að drengir sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu hafi neytt kannabiseftna.

3,6 sinnum líklegra er að drengjum sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu líði oft eða nær alltaf illa í skólanum.

15-30% drengja sem annaðhvort hafa orðið vitni að eða orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu finnst framtíð sín oft eða nær alltaf vonlaus.

20-30% drengja sem sem annað hvort hafa orðið vitni að eða orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu eru oft eða nær alltaf einmana samanborið við 10% drengja sem ekki hafa orðið fyrir slíku ofbeldi.

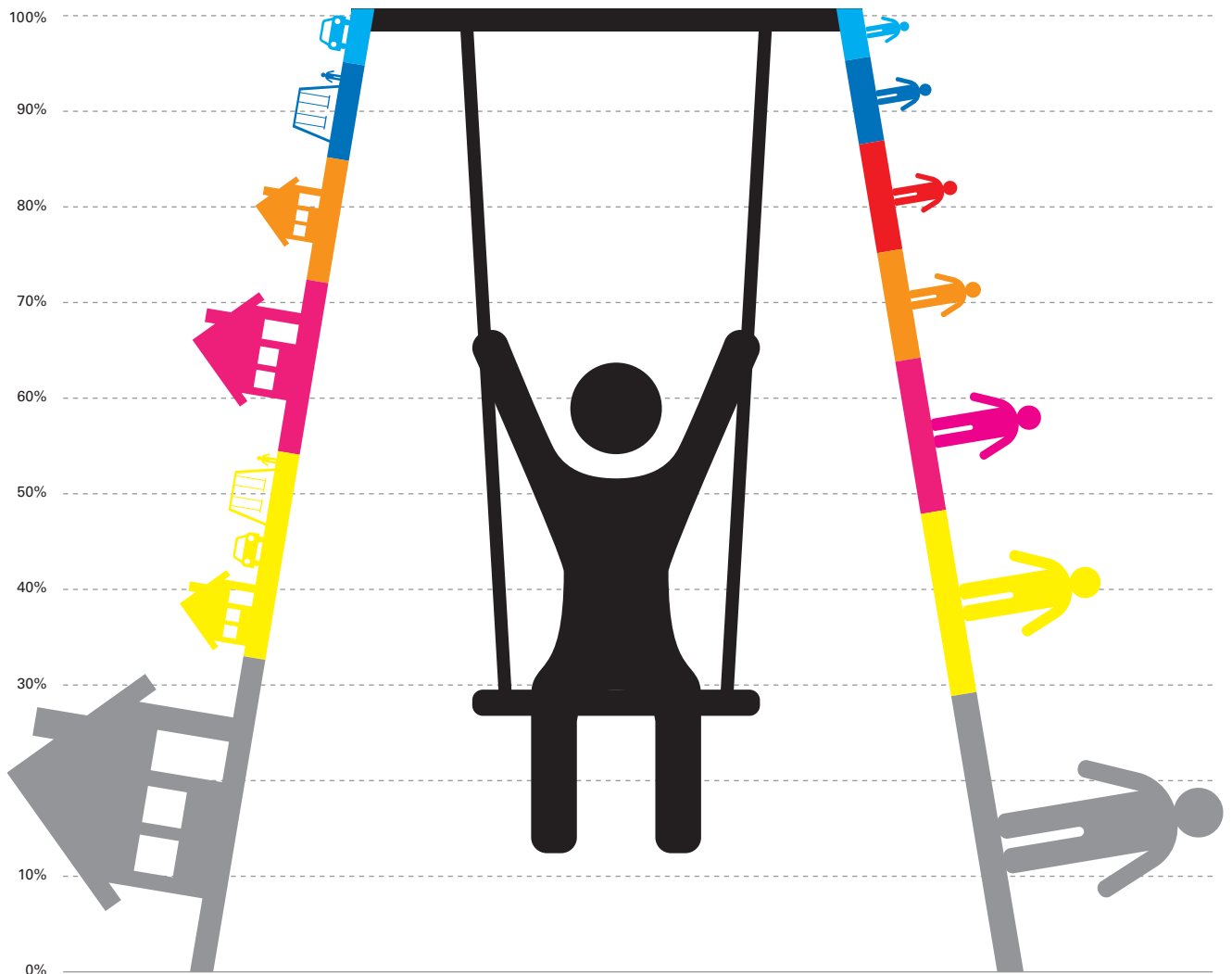
32% drengja sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu meta andlega heilsu sína sæmilega eða slæma, samanborið við 12,6% þeirra sem ekki hafa orðið fyrir slíku ofbeldi.

Tæplega 54% drengja sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu eru frekar eða mjög sammála þeirri fullyrðingu að stundum eigi ofbeldi rétt á sér, samanborið við tæp 29% á meðal drengja sem ekki hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi á heimilinu.

á vegum Barnaverndarstofu. Þjónustan er í höndum sálfræðinga sem eru sérfræðingar á þessu sviði og unnið er með aldursskipta hópa. Verkefnið er tilraunaverkefni sem framlengt var til desember 2012.¹⁴

Ætla má að heimilisofbeldi sé algengara hér á landi en almennt er gert ráð fyrir. Mikilvægt er því að raunveruleg samfélagsleg umræða eigi sér stað um heimilisofbeldi og hvað hægt sé að gera til að sporna við því.

1. Tara Margrét Vilhjálmsdóttir. (2009). Áhrif atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika á heimilisofbeldi, bls. 29.
2. Samtök um Kvænnaathvarf. (2009). Ársskýrsla Samtaka um Kvænnaathvarf 2009, bls. 5.
3. Drífa Snædal. (2003). Læknar og greining heimilisofbeldis.
4. Jónína Einarsdóttir, Sesselja Th. Ólafsdóttir og Geir Gunnlaugsson. (2004). Heimilisofbeldi gegn börnum á Íslandi: Höggva, híða, hirta, hæða, hóta, hafna, hrista, hræða, bls. 37.
5. Jónína Einarsdóttir, Sesselja Th. Ólafsdóttir og Geir Gunnlaugsson. (2004), bls. 38.
6. Jónína Einarsdóttir, Sesselja Th. Ólafsdóttir og Geir Gunnlaugsson. (2004), bls. 29-31.
7. UNICEF. (2011). Staða barna á Íslandi, bls. 61.
8. UNICEF. (2011), bls. 62.
9. UNICEF. (2010). Samnorræn könnun um rétt barna til þátttöku 2009-2010.
10. Barnaheill – Save the Children á Íslandi. (2011). Börn sem eru vitni að heimilisofbeldi: Rannsókn Barnaheilla – Save the Children á Íslandi á félagslegum stuðningi og úrræðum.
11. UNICEF: Office of Research. (2003). Útreikningar eru byggðir á greiningu sem framkvæmd var af M. Gould og T. O'Brien. Child Maltreatment in Colorado: the Value of Prevention and the Cost of Failure to Prevent.
12. UNICEF: Office of Research. (2003).
13. Paulo Sérgio Pinheiro. (2006), bls. 154.
14. Barnaverndarstofa. (e.d.) Hópmeðferð fyrir börn vegna heimilisofbeldis.

Staðsetning ofbeldis

- Heimili ofbeldismanns
- Annað
- Heimili brotaþola
- Sameiginlegt heimili
- Úti við
- Bill ofbeldismanns

Ofbeldismaður

- Vinur/kunningi
- Annað
- Ókunnugur
- Frændi
- Fjölskylduvinur
- Faðir
- Stjúpfaðir

12x

líklegra er að stúlka reyki daglega hafi hún orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi

7x

líklegra er að drengur reyki daglega hafi hann orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi

8x

líklegra er að stúlka hafi reykt kannabísefni hafi hún orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi

5x

líklegra er að drengur liði illa í skólanum hafi hann orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi

4

Kynferðislegt ofbeldi

Ljóst er að sterk tengsl eru á milli kynferðislegs ofbeldis, vanlíðanar og ýmiss konar áhættu hegðunar.

Birtingarmyndir kynferðislegs ofbeldis eru margvíslegar. Nauðgun, sífjaspell, barnaklám, kynferðisleg áreitni og vændi eru allt tegundir slíks ofbeldis. Ofbeldismenn telja þarfir sínar mikilvægari en brotapolanna, auðmýkja þá og gera lítið úr tilfinningum þeirra og rétti. Ofbeldismennirnir leitast við að ná yfirráðum yfir brotapolunum á meðan þeir síðarnefndu upplifa sársauka, hræðslu, niðurlægingu, skömm, sekt, einmanaleika, sem og algert valda- og varnarleysi. Yngri börn gera sér síður grein fyrir því að um ofbeldi sé að ræða og að það sem eigi sér stað megi ekki.¹

Í 34. og 35. grein Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna er talað um kynferðislegt ofbeldi gegn börnum. Þar er kveðið á um þá skyldu að vernda börn fyrir „hvers kyns kynferðislegri notkun eða misnotkun í kynferðislegum tilgangi“. Auk Barnasáttmálans samþykkti Allsherjarþing Sameinuðu þjóðanna valfrjálsa bókun við Barnasáttmálann árið 2000 sem tekur til verslunar með börn, barnavæðis og barnakláms.² Íslenska ríkið skrifaði undir bókunina árið 2001 og þann 18. janúar 2002 öðlaðist hún gildi hér á landi.

Lítið er vítað um umfang kynferðislegs ofbeldis gegn börnum á Íslandi. Líkt og fram kemur í skýrslu UNICEF, *Staða barna á Íslandi 2011*, hafa fáar stórar rannsóknir verið gerðar í málaflökknum. Auk þess hafa rannsóknirnar beinst

að mismunandi þýði og því er erfitt að bera þær saman. Barnaverndarstofa hefur frá stofnun embættisins tekið saman fjölda tilkynninga sem berast á ári hverju um kynferðislegt ofbeldi gegn börnum. Fjöldi tilkynninga um kynferðislegt ofbeldi tvöfaldaðist nánast frá 2004-2011, líkt og sést á mynd 4.1. Aukning tilkynninga þarf þó ekki að þýða að fleiri börn verði fyrir kynferðislegri misnotkun heldur gæti það eins þýtt að meira sé vítað um ofbeldi í samfélaginu og fólk því almennt meðvitaðra um hvernig bregðast skuli við.

Vísbendingar um umfang kynferðislegs ofbeldis gegn börnum má einnig finna hjá öðrum aðilum, s.s. embætti ríkissaksóknara og ríkislögreglustjóra. Auk þess leitaði UNICEF á Íslandi vísbendinga um umfang ofbeldisins hjá Stígamótum og Barnahúsi.

Hverju barni geta fylgt fleiri en eitt mál

Unnið var með mál úr gagnagrunni Barnahúss þar sem barn hefur greint frá kynferðislegu ofbeldi í viðtali. Hverju barni geta fylgt fleiri en eitt mál og því er talað um fjölda mála en ekki fjölda barna. Hvert mál felur í sér mismörg atvik. Síðan 1. janúar 2011 hafa börn 15 ára og eldri ekki komið í skýrslutöku í Barnahús eins og áður var. Því er við því að búast að börnin í þessum aldurshópi séu færri en árin á undan.

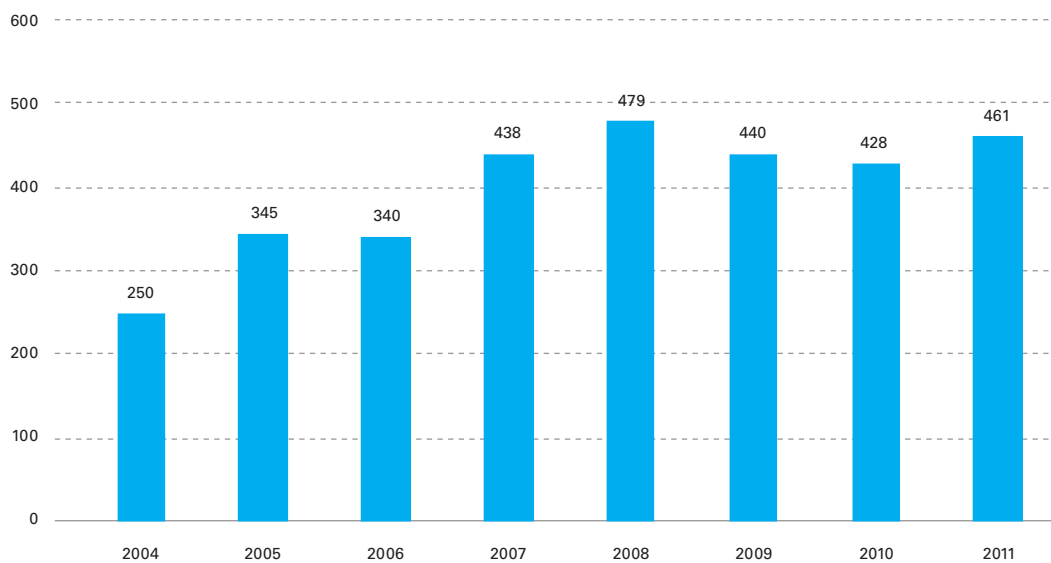
UNICEF á Íslandi fékk sálfræðingana Reynar Kára Bjarnason og Huld Óskarsdóttur til að greina gögn úr gagnagrunni Barnahúss. UNICEF valdi þær breytur sem notaðar voru: Kyn, aldur, tengsl við ofbeldismann, alvarleikastig máls og meðferð fyrir dómi.

GÖGN FRÁ BARNAHÚSI

Barnahús hóf starfsemi sína árið 1998. Barnahús sinnir málefnum barna sem grunur leikur á að sætt hafi kynferðislegri áreitni eða ofbeldi. Börn og foreldrar geta með tilvísun barnaverndarnefnda fengið alla þjónustu á einum stað sér að kostnaðarlausu. Síðan Barnahús var stofnað árið 1998 hefur yfir 2.000 börnum verið vísað þangað í rannsóknarviðtöl. Í þessum undirkafla er að finna niðurstöður greiningar á gögnum Barnahúss sem unnin var sérstaklega fyrir UNICEF á Íslandi. Greind voru gögn frá

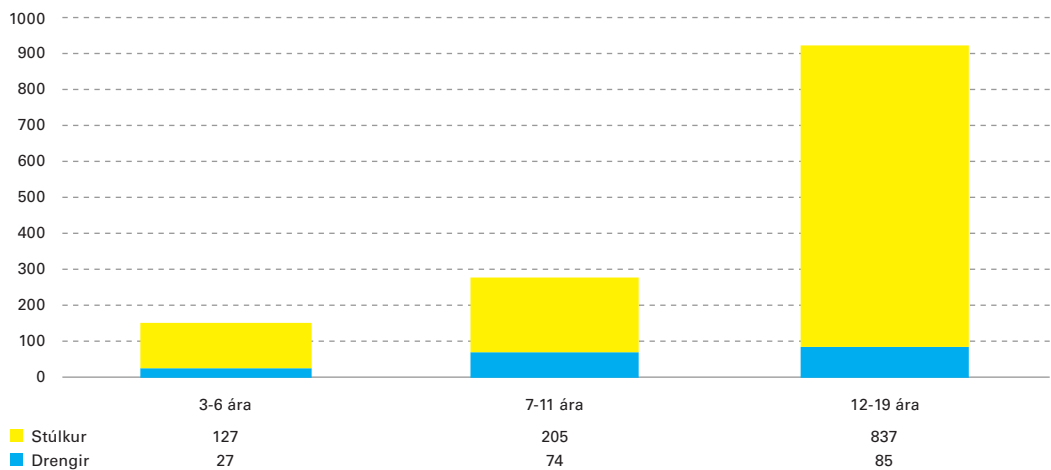
janúar 2001 til júní 2012. Á tímabilinu komu 1.355 börn í rannsóknarviðtal, þar af 1.169 stúlkur og 186 drengir. Ítarlegri aldurs- og kynjaskiptingu má sjá á mynd 4.2.

Sérstakar greiningar voru framkvæmdar á aldri barna, tengslum þeirra við ofbeldismann og alvarleikastigi brotanna. Einnig voru framkvæmdar sérstakar greiningar á aldri, kyni og staðsetningu brotanna, þ.e. hvar það átti sér stað, og tengslum við ofbeldismann.

Mynd 4.1

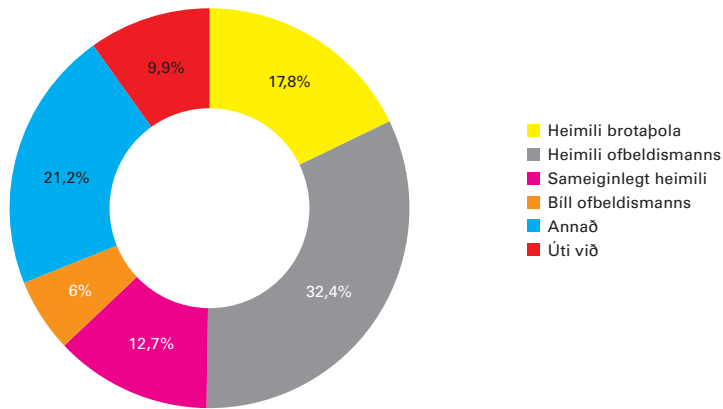
Próun tilkynninga um kynferðislegt ofbeldi gegn börnum til barnaverndarnefnda, 2004-2011.

Mynd 4.2

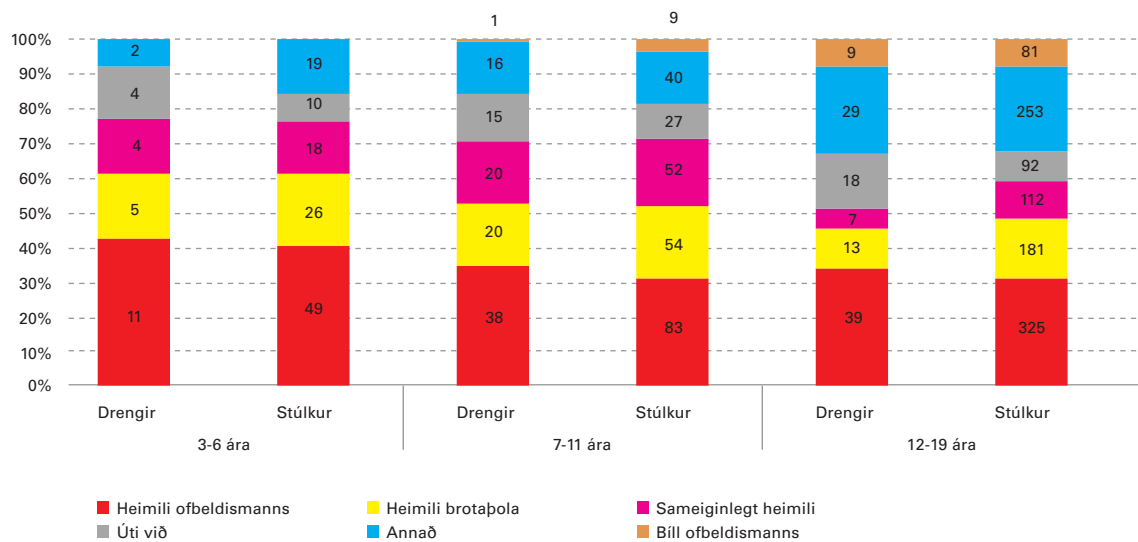
Aldurs- og kynjaskipting barna sem komu í rannsóknarviðtal í Barnahúsi á árunum 2001-2012.

Sama hver er aldur barns er líklegast að brot gegn barninu eigi sér stað inni á heimili brotþola, ofbeldismanns eða á sameiginlegu heimili (sjá myndir 4.3 og 4.4). Eftir því sem barnið er yngra er líklegra að ofbeldismaður sé tengdur brotþola í gegnum fjölskyldu (sjá myndir 4.5-4.7). Fyrst má sjá skiptingu drengja og stúlkna saman á einni mynd (4.5) en myndirnar þar á eftir sýna nánar hvers konar tengsl er um að ræða, eftir aldri brotþola og kyni.

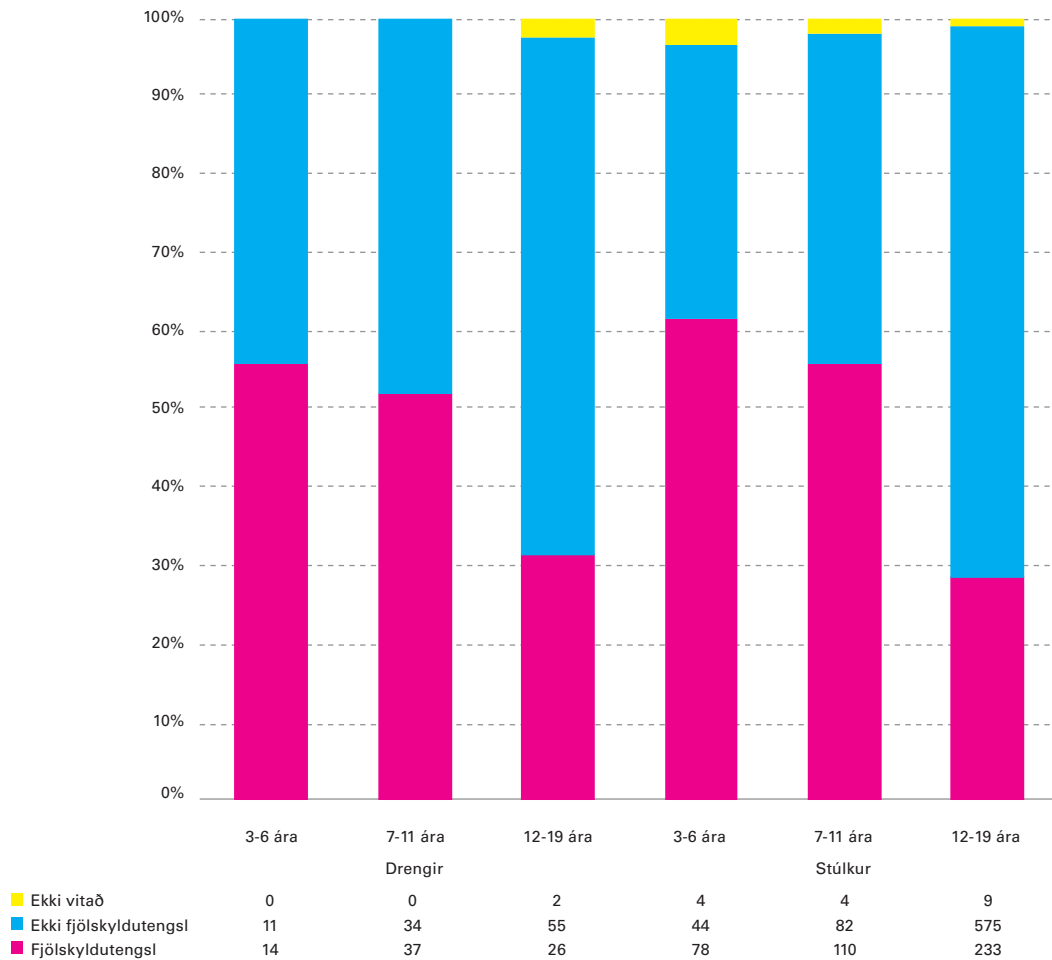
Mynd 4.3

Hlutfallsleg skipting á staðsetningu brota barna sem komu í Barnahús á árunum 2001-2012.

Mynd 4.4

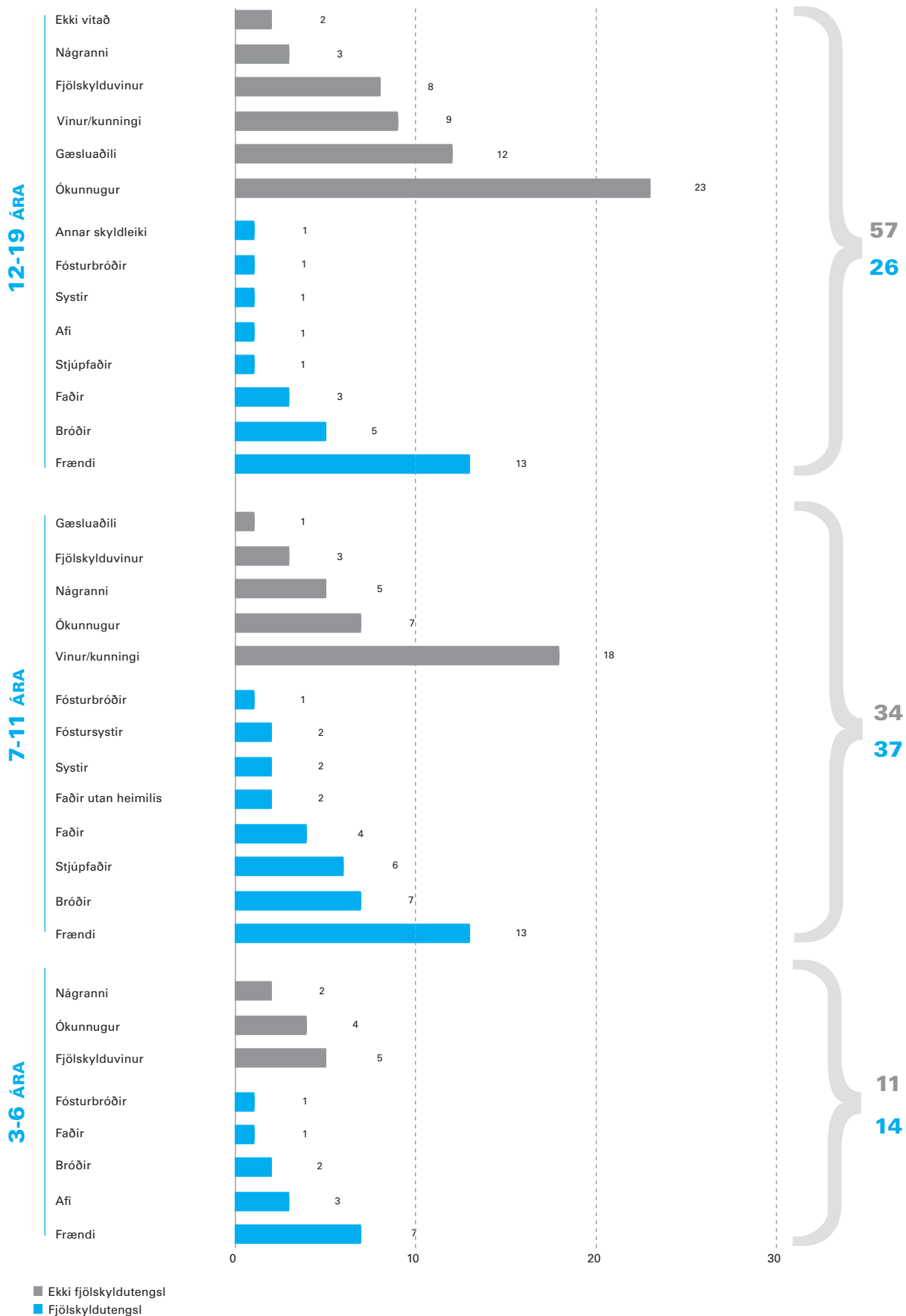
Staðsetning brota barna sem komu í Barnahús á árunum 2001-2012, skipt eftir aldri.

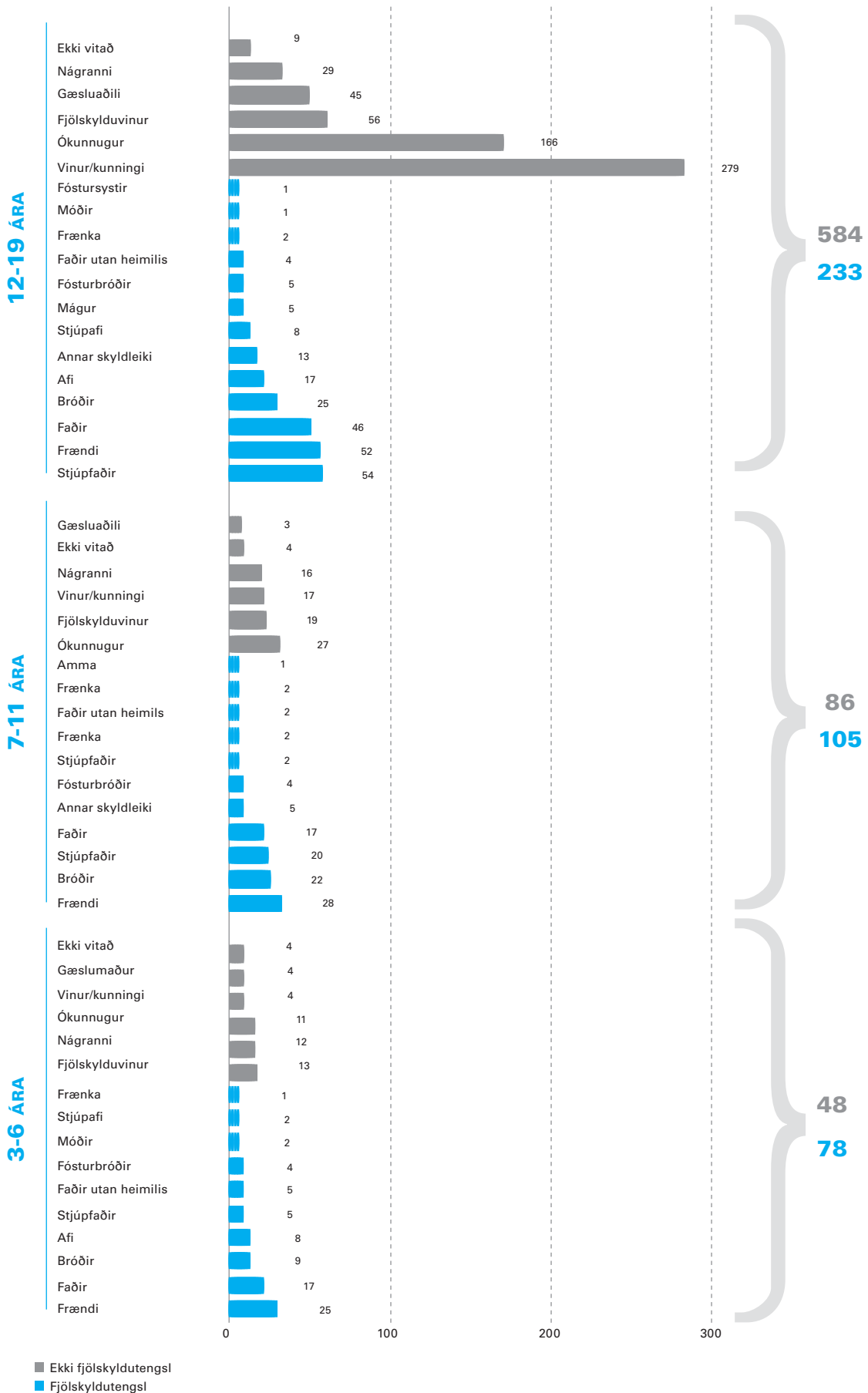
Mynd 4.5

Tengsl við ofbeldismann. Fjölskyldutengsl eða ekki fjölskyldutengsl, aldurs- og kynjaskipt.

Líkt og hjá drengjum er líklegra eftir því sem stúlkur eru yngri að um fjölskyldutengsl milli ofbeldismanns og brotaþola sé að ræða. Ef engin fjölskyldutengsl eru til staðar hjá drengjum er ofbeldismaður oftast ókunnugur, vinur/kunningi, fjölskylduvinur, gæsluaðili eða nágranni. Ef brotaþoli og ofbeldismaður eru tengdir fjölskylduböndum er líklegast að ofbeldismaður sé frændi, bróðir, faðir eða stjúpfaðir. Í tilviki drengjanna var kona ofbeldismaður í fimm málum eða í 2,7% tilfella. Ef um fjölskyldutengsl er að ræða hjá stúlkum er líklegast að ofbeldismaður sé frændi, faðir, stjúpfaðir eða bróðir. Ef engin fjölskyldutengsl eru til staðar er líklegast að ofbeldismaður sé vinur/kunningi, ókunnugur, fjölskylduvinur, nágranni eða gæsluaðili. Í tilviki stúlkna voru tíu konur ofbeldismenn, eða í innan við 1% tilfella.

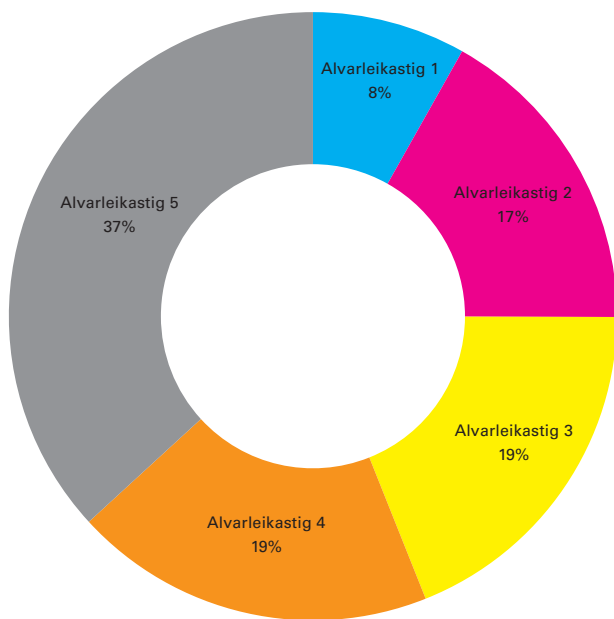

Mynd 4.6 Tengsl við ofbeldismann, drengir 3-19 ára.

Mynd 4.7

Tengsl við ofbeldismann, stúlkur 3-19 ára.

Mynd 4.8

Hlutfallsleg skipting alvarleikastigs brota á börnum sem komu í Barnahús á árunum 2001-2012.

Alvarleikastig 1:

Kynferðislegur talsmáti, þukl á líkama barns utan klæða og tilraun til kossa.

Alvarleikastig 2:

Sýna barni kynfæri sín, horfa á barn án klæða, snerting á kynfærum barns utan klæða og sjálfsfróun í návist barns.

Alvarleikastig 3:

Snerting á kynfærum barns eða brjóstum innan klæða, gerandi fróar barni eða lætur barn fróa sér.

Alvarleikastig 4:

Tilraun til innþrengingar í kynfæri eða endaparm barns hvort sem það er með fingri, hlutum eða getnaðarlimi, tilraun til innþrengingar getnaðarlims í munn barns, innþrenging framkvæmd í kynfæri eða endaparm með fingri eða hlutum, munnmök við barn, barn látið setja getnaðarlim í munn sinn eða látið sleikja kynfæri kvenna.

Alvarleikastig 5:

Fullt samræði við barn í leggöng eða endaparm.

Kynferðisbrot gegn börnum eru yfirleitt flokkuð eftir alvarleikastigi, bæði í rannsóknnum og opinberum gögnum. Fyrst er gerður greinarmunur á brotum sem fela í sér beina snertingu og þeim sem einkennast af annars konar kynferðislegri áreitni.³ Í rannsókn sem gerð var á vegum Barnaverndarstofu og Barnahúss á viðtölum við börn í Barnahúsi voru brot flokkuð í fimm alvarleikastig. Þá eru brot á alvarleikastigi 1 og 2 flokkuð sem væg, brot á alvarleikastigi 3 sem gróf, og brot á alvarleikastigi 4 og 5 teljast mjög gróf.⁴

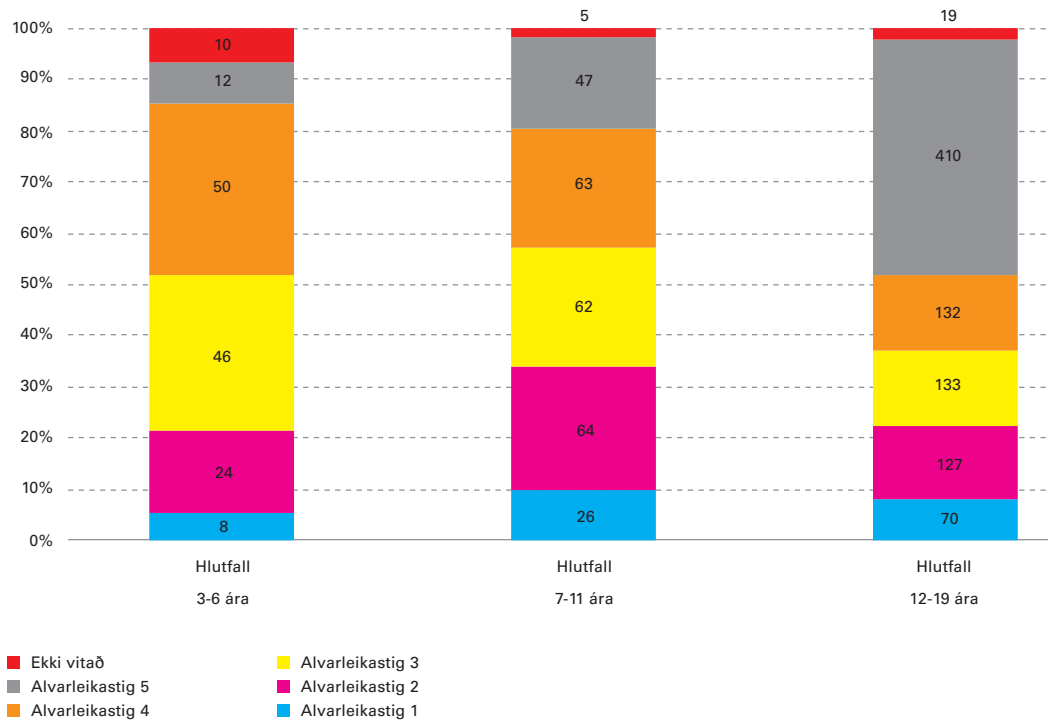
Pegar gögn Barnahúss voru greind fyrir UNICEF á Íslandi kom í ljós að flest brot á börnum sem komu í rannsóknarviðtöl á árunum 2001-2012 voru á alvarleikastigi 4 og 5, sjá mynd 4.8. Enn fremur varð ljóst að eftir því sem börnin eldast verða brotin oftar alvarlegri, sjá mynd 4.9.

Ríkislögreglustjóri og ríkissaksóknari taka árlega saman þau mál sem þeim berast og snerta kynferðisbrot gegn börnum. Hjá ríkissaksóknara er m.a. hægt að sjá hvers eðlis brotin eru og hvernig þeim lyktar fyrir dómstólum. Frá árinu 2002 hafa ríkislögreglustjóra borist 1.006 mál er snerta kynferðisbrot gegn börnum. Þau voru 70 árið 2002 og 114 árið 2011. Þar er því um að ræða talsverða fjölgun á tímabilinu. Á sama tíma bárust embætti ríkissaksóknara 567 mál, 34 árið 2002 og 56 árið 2011. Flest bárust embættinu árið 2009 þegar ríkissaksóknara bárust 80 mál. Hafa ber í huga að ómögulegt er að bera tölurnar saman því hjá ríkislögreglustjóra er skráður fjöldi brota en hjá ríkissaksóknara talað um mál sem berast embættinu. Auk þess geta brotin verið í meðferð hjá lögreglu á milli ára og því borist ríkissaksóknara og ríkislögreglustjóra á mismunandi tíma.

Á árunum 1999 til 2011 bárust ríkissaksóknara 670 mál sem snerta kynferðisbrot gegn börnum. Af þessum 670 málum hafa 46% verið felld niður. Af þeim 313 málum sem ákært var í hefur verið sakfelld í héraðsdómi í 74% tilfella og af þeim 100 málum sem áfrýjað var til Hæstaréttar var sakfelld í 82. Af þeim 313 sem leiddu til ákæru var sýknað í rúmlega 26% tilfella, ýmist í héraðsdómi eða Hæstarétti.

Tafla 4.A

Alvarleikastig kynferðisbrota gegn börnum.

Mynd 4.9

Aldursskipting brotaþola sem komu í Barnahús 2001-2012 eftir alvarleikastigi mála.

GÖGN FRÁ STÍGAMÓTUM

Stígamót eru ráðgjafar- og stuðningsmiðstöð fyrir fólk sem hefur verið beitt kynferðislegu ofbeldi, bæði í æsku og á fullorðinsárum. Þangað leitar aðeins fólk sem hefur náð 18 ára aldri. Stígamót tóku saman tölulegar upplýsingar fyrir UNICEF á Íslandi um þá sem leituðu til samtakanna í fyrsta skipti á árunum 2009-2011 og höfðu verið beittir kynferðislegu ofbeldi fyrir 18

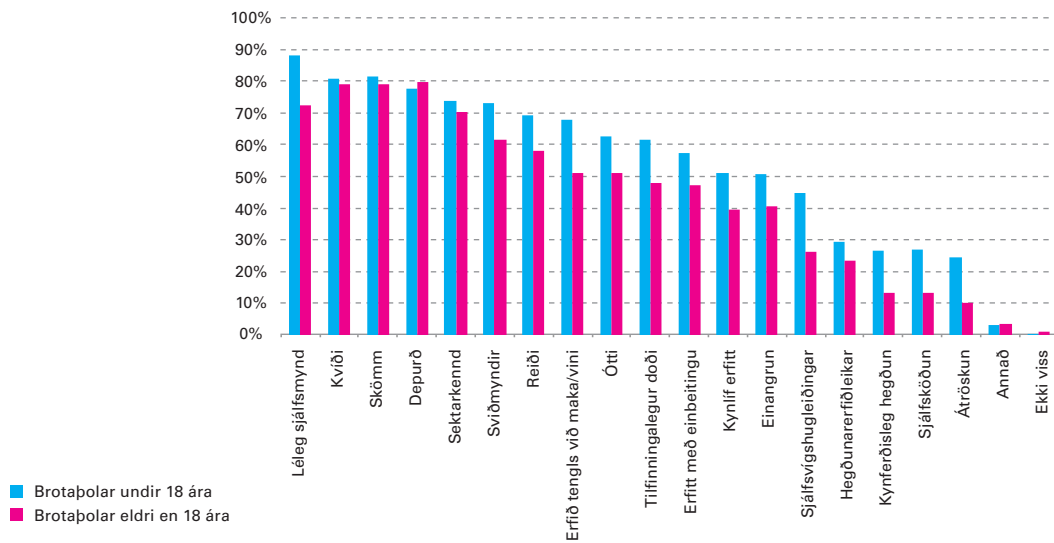
ára aldur. Tölurnar úr greiningu Stígamóta gefa ekki vísbendingu um stöðu kynferðisbrota gegn börnum eins og hún er í dag, þar sem gögnin byggja einungis á þeim sem eru eldri en 18 ára. Gögnin gefa hins vegar mikilvægar upplýsingar um þá sem beita börn ofbeldi og þau áhrif sem ofbeldið getur haft á brotaþola, til langs tíma.

Mikill meirihluti upplifað kynferðislegt ofbeldi á barnsaldri

UNICEF á Íslandi leitaði til Stígamóta svo greina mætti gögn um þá sem leitað hafa til Stígamóta og urðu fyrir ofbeldi sem börn. Í skýrslu sem UNICEF fékk í kjölfarið frá Stígamótum eru birtar tölfræðilegar upplýsingar um brotaþola og ofbeldismenn. Einnig er gerð grein fyrir helstu birtingarmyndum ofbeldis og afleiðingum þess.

Greindar voru upplýsingar úr gagnasafni Stígamóta frá árunum 2009, 2010 og 2011 um þá sem leituðu til Stígamóta í fyrsta skipti á því tímabili og höfðu verið beittir einhvers konar kynferðislegu ofbeldi fyrir 18 ára aldur.

Á tímabilinu sem um ræðir leituðu 506 einstaklingar til Stígamóta í fyrsta skipti, m.a. vegna kynferðislegs ofbeldis sem þeir voru beittir fyrir 18 ára aldur. Hafa verður í huga að þetta fólk var á ólíkum aldri þegar það leitaði til Stígamóta og einhverjir höfðu upplifað fleira en eitt áfall og jafnvel sætt ofbeldi af hendi fleiri en eins ofbeldismanns. Allt á þetta fólk þó sameiginlegt að hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi áður en það náði 18 ára aldri. Mikill meirihluti allra þeirra sem leituðu til Stígamóta hafði raunar upplifað kynferðislegt ofbeldi á barnsaldri.

Mynd 4.10
Áhættuhegðun og liðan brotabola sem komu í Stígamót á árunum 2009-2011.

Alls leituðu 739 einstaklingar til Stígamóta á þessum þremur árum og af þeim höfðu 506 m.a. verið beittir kynferðisofbeldi fyrir 18 ára aldur. Það er 68,5% af heildinni. Í þeim hópi voru 447 konur (88%) og 59 karlar (12%). Þegar skoðað var hvenær ofbeldið hafði átt sér stað kom fram að 11,1% voru 0-4 ára þegar það var, 49,2% voru 5-10 ára og 39,7% voru 11-17 ára. Flestir voru 18-39 ára þegar þeir leituðu sér aðstoðar hjá Stígamótum sem aftur sýnir að margir sem sækja þangað leita sér fyrst aðstoðar mörgum árum eftir að ofbeldið átti sér stað.

Hjá Stígamótum eru lagðir staðlaðir spurningalistar um líðan og hegðun fyrir þá sem þangað koma. Stígamót tóku saman fyrir UNICEF á Íslandi niðurstöður spurningalistanna og þær sýna að ofbeldið virðist hafa meiri áhrif á þá sem verða fyrir því fyrir 18 ára aldur (mynd 4.10).

Aldur ofbeldismanna er einnig skráður hjá Stígamótum og í gögnunum kemur fram að 52,8% þeirra voru á aldrinum 14-39 ára. Þar af voru 31% af heildinni yngri en 18 ára. Athyglisvert verður að teljast að 32% ofbeldismannanna höfðu beitt aðra ofbeldi en einungis brotabolann sem leitaði til Stígamóta. 64% sögðust þó ekki vita hvort aðrir hefðu orðið fyrir barðinu á ofbeldismanninum.

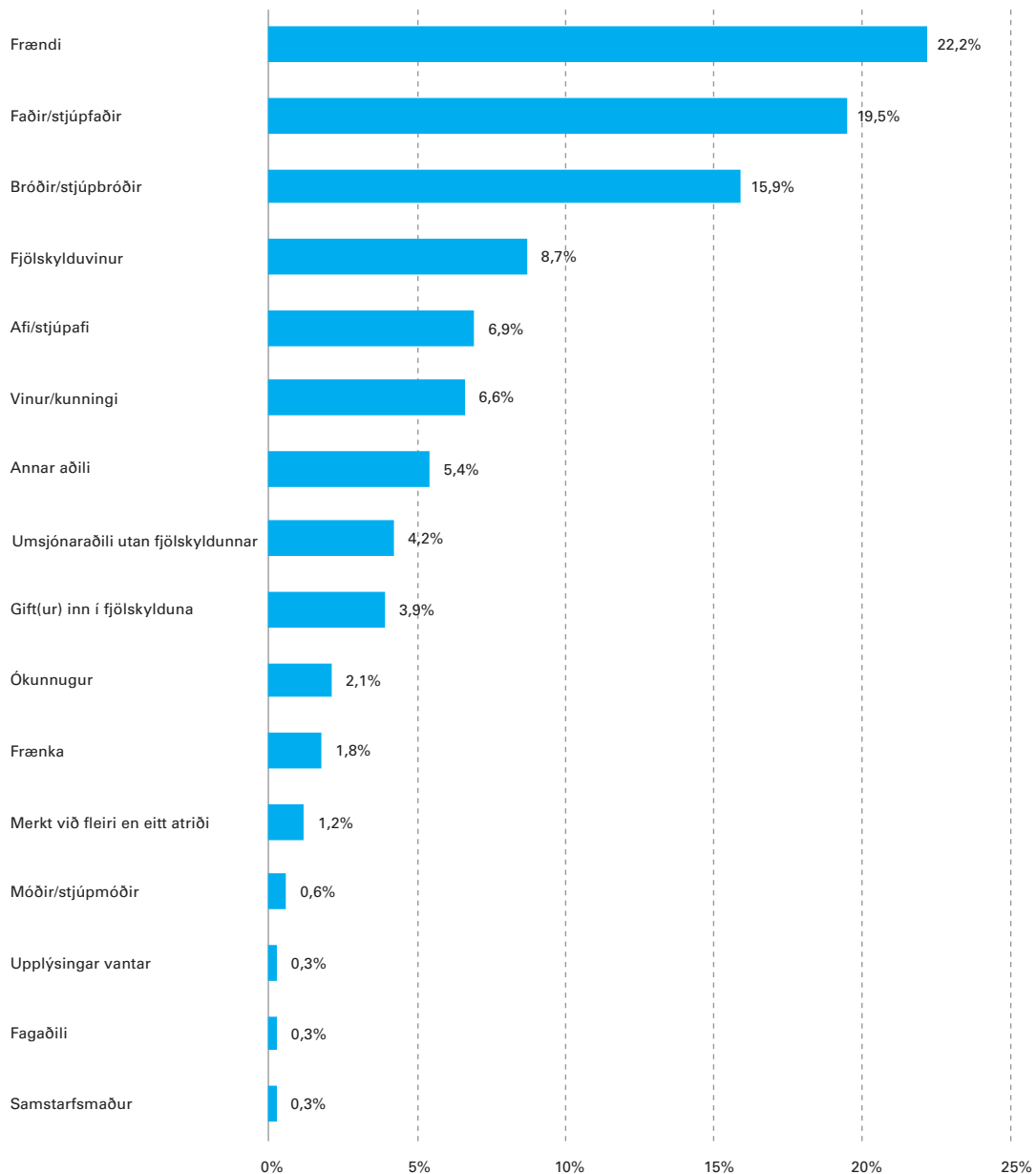
Í flestum tilfellum var um að ræða sterk fjölskyldutengsl á milli ofbeldismanns og brotabola. Í 19,5% tilfella var ofbeldismaðurinn faðir eða stjúpfaðir. Í 15,9% tilfella var ofbeldismaðurinn bróðir eða stjúpbroðir og í 22,2% tilfella var um að ræða frænda. Í þeim tilfellum þar sem konur voru ofbeldismenn var

í tveimur tilfellum um mæður eða stjúpmæður að ræða og í sex tilfellum var ofbeldismaðurinn frænka (mynd 4.11).

Ólíkt öðrum ofbeldismönnum úr heildartölum Stígamóta voru fæstir af þeim ofbeldismönnum sem hér um ræðir (þ.e. þeir sem beita börn ofbeldi) undir áhrifum áfengis þegar ofbeldið átti sér stað. Einnig kemur fram að meirihluti brotabola hafði ekki rætt ofbeldið við ofbeldismanninn. Þegar það var gert gekkst hann í þriðjungi tilfella við því að hafa beitt ofbeldi. Í tæplega helmingi tilfella hafði hann hafnað því eða kennt brotabola um.

Brotabolar voru spurðir um aðferðir sem ofbeldismennirnir notuðu til að tryggja þögn þeirra og um mögulegar þvingunaraðferðir. Í flestum tilfellum var ekkert sérstakt gert til að tryggja þögn þolenda en í fjórðungi tilfella var notast við hótanir og í 18% tilfella gaf ofbeldismaðurinn brotabola gjafir.

Alls 81,4% af þeim málum sem hér um ræðir voru ekki tilkynnt til barnaverndaryfirvalda. Einungis 10,5% voru tilkynnt. Þá var kært til lögreglu í 9,3% tilfella þessara ofbeldismanna. Í þeim tilvikum þar sem upplýsingar fengust um ákærur og dóma í héraði og Hæstarétti kemur fram að af alls 51 máli var ákært í 15 þeirra. 23 málum sem fóru fyrir héraðsdóm lyktaði með því að 11 ofbeldismenn voru dæmdir í fangelsi, tveir fengu skilorðsbundinn dóm og tveir voru sýknaðir. Af þeim málum sem fóru til Hæstaréttar var dómur yfirleitt sá sami, nema í eitt skipti var dómur mildaður.⁵

Mynd 4.11

Tengsl brotabola sem komu í Stígamót árin 2009-2011 við ofbeldismann.

GÖGN FRÁ RANNSÓKNUM OG GREININGU

UNICEF á Íslandi fól Rannsóknnum og greiningu að greina gögn úr spurningalista sem lagður var fyrir börn í 9. og 10. bekk vorið 2012 þar sem þau voru meðal annars spurð um reynslu sína af ofbeldi. Athugað var hvort tengsl myndust á milli kynferðislegs ofbeldis, ýmissar áhættuhegðunar og vanlíðanar bæði hjá drengjum og stúlkum. Gagna Rannsóknna og greininga var aflað í öðrum tilgangi og hafa því ekki verið greind með þessum hætti áður.

Þau gögn sem greind voru fyrir UNICEF á Íslandi komu úr rannsókninni *Ungt fólk 2012* sem lögð var fyrir nemendur í efstu bekkjum íslenskra grunnskóla. Gagnasöfnunin fór fram með spurningalistakönnun í febrúarmánuði 2012. Þátttakendur voru 11.222 á landsvísu. Svarhlutfall var 86% og mjög svipað í öllum bekkjarárgöngum, sjá inngangskafla.

Spurningarnar sem gögnin hér á eftir byggja á voru eftirfarandi:

Hefur eitthvað af eftirfarandi komið fyrir þig?

Þú orðið fyrir kynferðislegri misnotkun/ofbeldi af hálfu fullorðins einstaklings?

Þú orðið fyrir kynferðislegri misnotkun/ofbeldi af hálfu jafnaldra eða eldri unglings?

Til einföldunar verður vísað til „ofbeldis af hálfu jafnaldra“ þegar fjallað er um síðari spurninguna hér á eftir.

Svör við þessum spurningum voru keyrð saman við svör við eftirfarandi spurningum:

Hversu vel eða illa eiga eftirfarandi staðhæfingar við um þig?

Stundum koma upp aðstæður sem réttlæta að fólk sé slegið eða barið.

Hversu góð er andleg heilsa þín?

Hversu oft varðst þú var/vör við eftirfarandi vanlíðan eða óþægindi síðastliðna viku?

Þér fannst framtíðin vonlaus.

Þér fannst þú einmana.

Hversu vel finnst þér eftirfarandi staðhæfingar eiga við um þig?

Mér líður illa í skólanum.

Hve oft (ef nokkru sinni) hefur þú notað eftirtalin efni?

Hass/Marjúana

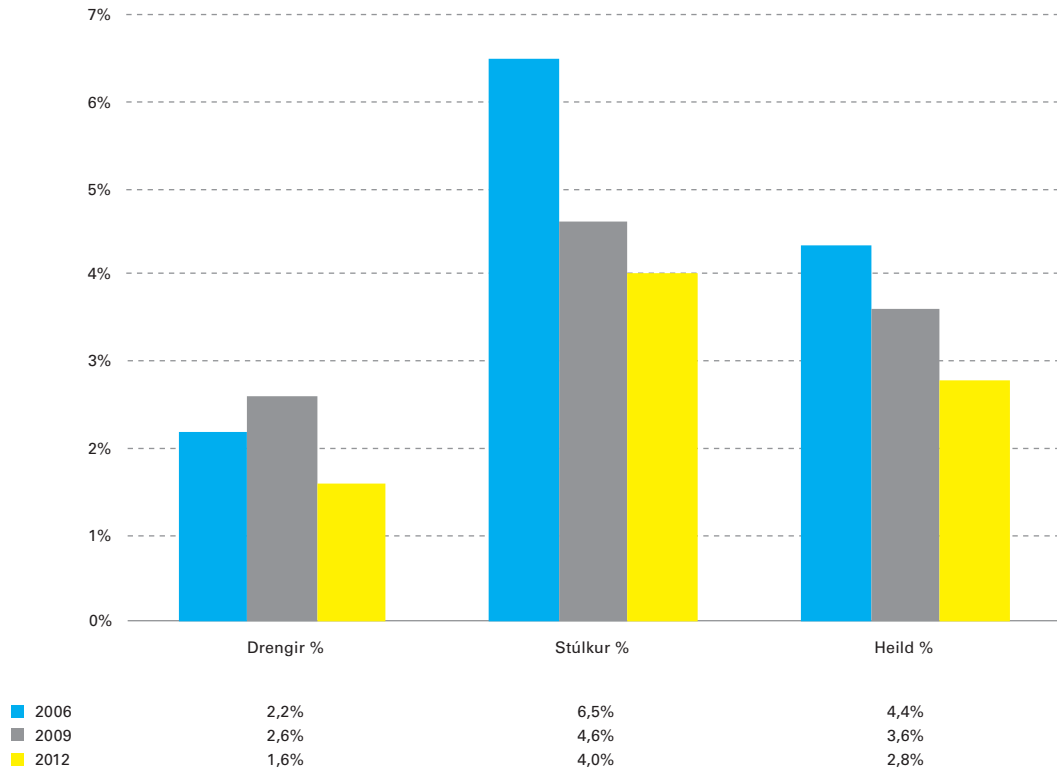
Hve oft hefur þú orðið drukkin(n)?

Hve mikið hefur þú reykt að jafnaði síðustu 30 daga?

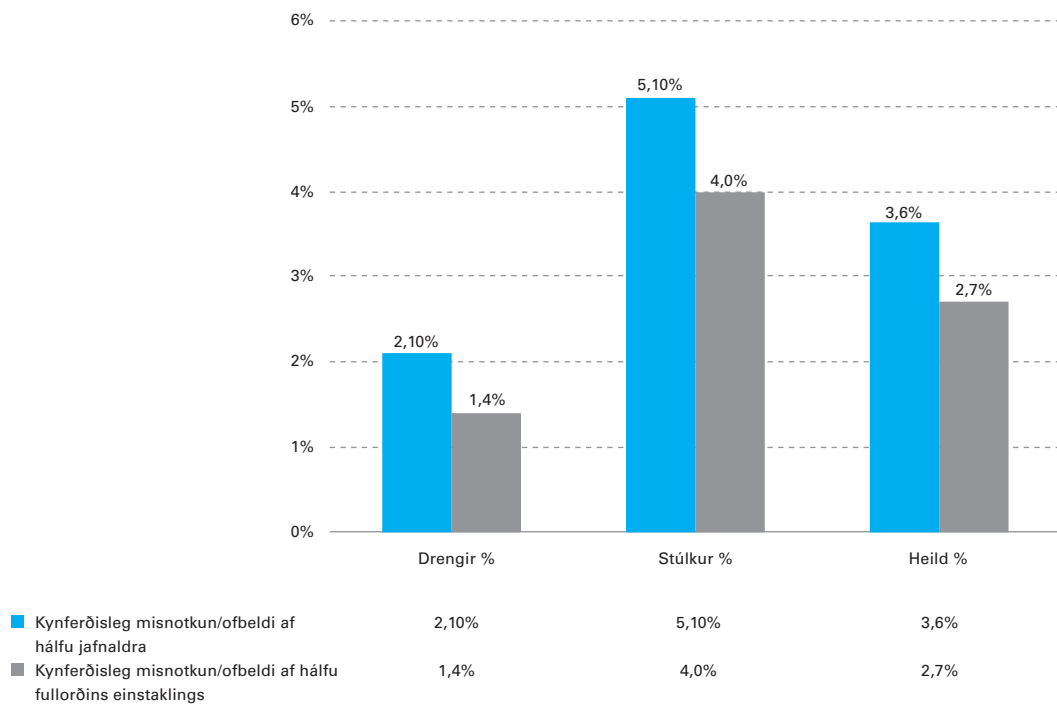
Samkvæmt þessum gögnum hefur dregið úr tíðni kynferðislegs ofbeldis sama hvort litið er til drengja eða stúlkna ([sjá mynd 4.12](#)). Tíðni kynferðislegs ofbeldis gegn stúlkum hefur lækkað úr 6,5% í 4% á árunum 2006-2012. Þá hefur tíðni kynferðislegs ofbeldis gegn drengjum lækkað á sama tíma úr 2,2% í 1,4%. Ef þessi minnkandi tíðni kynferðislegs ofbeldis reynist rétt, ber sannarlega að fagna henni. Þó verður að hafa í huga að breytingar á milli kannana geta verið eðlilegar og vel flokkast undir tilviljanakenndar sveiflur. Mikilvægt er að árlega sé fylgst með tíðni kynferðislegs ofbeldis gegn börnum svo hægt sé að útiloka slíkar sveiflur. Einnig myndi slík árleg gagnaöflun auðvelda að koma á fót gagnabanka sem aftur myndi gera alla stefnumótun skilvirkari. Sé vandlega fylgst með þróun og áhrifum ofbeldis er líklegra að hafa megi raunveruleg áhrif í þessum málaflokki.

Í spurningalista Rannsóknna og greininga voru börnin í fyrsta skipti árið 2012 spurð um kynferðislegt ofbeldi sem þau gætu hafa verið beitt af jafnaldra. Þegar rýnt er í svörin kemur í ljós að líklegra er í tilvikum beggja kynja að jafnaldri beiti þau ofbeldi ([mynd 4.13](#)).

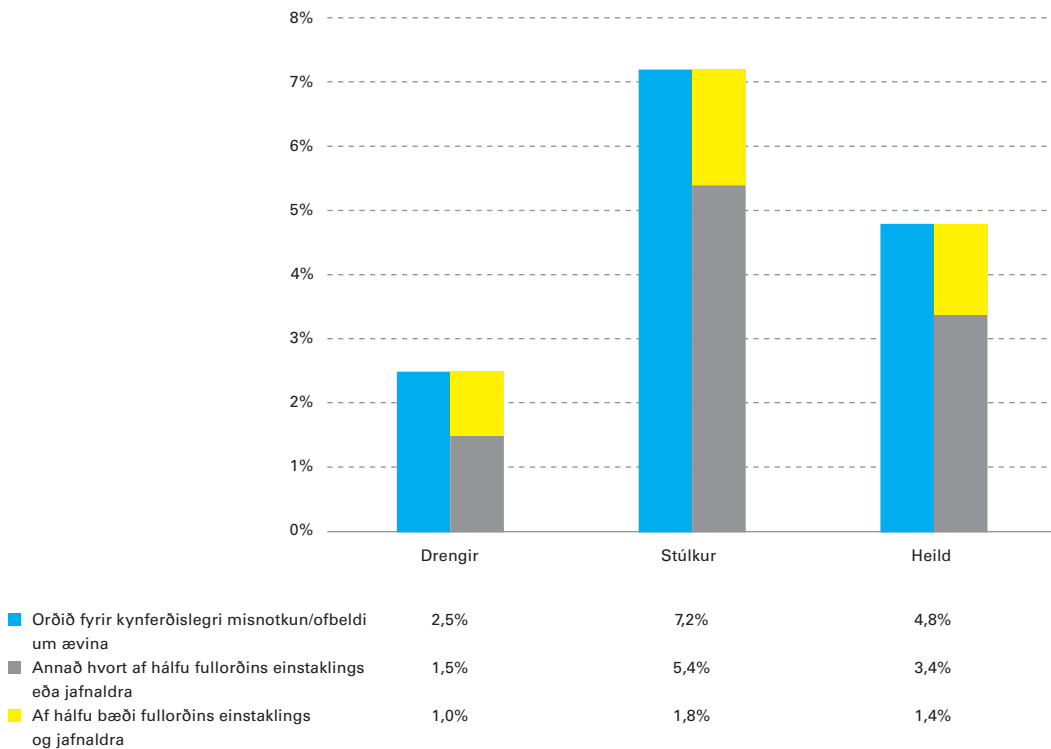
Á [mynd 4.14](#) er sýnt hlutfall þeirra barna í 9. og 10. bekk sem hafa annaðhvort orðið fyrir kynferðislegri misnotkun eða ofbeldi af hálfu fullorðins einstaklings **eða** af hálfu jafnaldra. Líkt og má sjá á myndinni hafa 1,5% drengja orðið fyrir ofbeldi af hálfu fullorðins einstaklings **eða** jafnaldra og 5,4% stúlkna. Einnig er greint hlutfall þeirra sem hafa orðið fyrir kynferðislegri misnotkun eða ofbeldi af hálfu fullorðins einstaklings **og** af hálfu jafnaldra. Á myndinni má sjá að 1,0% drengja hefur orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi **af hálfu beggja**. Hjá stúlkum er talan 1,8%.

Mynd 4.12

Hlutfall stúlkna og stráka í 9. og 10. bekk árin 2006, 2009 og 2012 sem segjast hafa orðið fyrir kynferðislegri misnotkun af hálfu fullorðins einstaklings einhvern tímann um ævina.

Mynd 4.13

Hlutfall stúlkna og drengja í 9. og 10. bekk árið 2012 sem segjast hafa orðið fyrir kynferðislegri misnotkun/ofbeldi af hálfu fullorðins einstaklings og/eða jafnaldra einhvern tímann um ævina.

Mynd 4.14

Hlutfall stúlkna og drengja í 9. og 10. bekk árið 2012 sem segjast hafa orðið fyrir kynferðislegri misnotkun/ofbeldi af hálfu fullorðins einstaklings og/eða jafnaldra einhvern tímam um ævina.

Tengsl milli kynferðislegs ofbeldis, andlegrar líðan og viðhorfa eru sláandi. Á mynd 4.15 má sjá tengsl kynferðislegs ofbeldis við ýmsa áhættuþegðun og líðan stúlkna. Meðal þess sem lesa má út úr henni er eftirfarandi:

6 sinnum líklegra er að stúlkur reyki daglega hafi þær orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi af hálfu jafnaldra en þær sem ekki hafa orðið fyrir slíku ofbeldi.

12 sinnum líklegra er að stúlkur sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi af hálfu fullorðins einstaklings reyki daglega.

3-4 sinnum líklegra er að stúlkur sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi hafi orðið drukkna.

8-10 sinnum líklegra er að stúlkur sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi hafi neytt kannabisefna.

4 sinnum líklegra er að stúlkum sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi líði oft eða nær alltaf illa í skólanum.

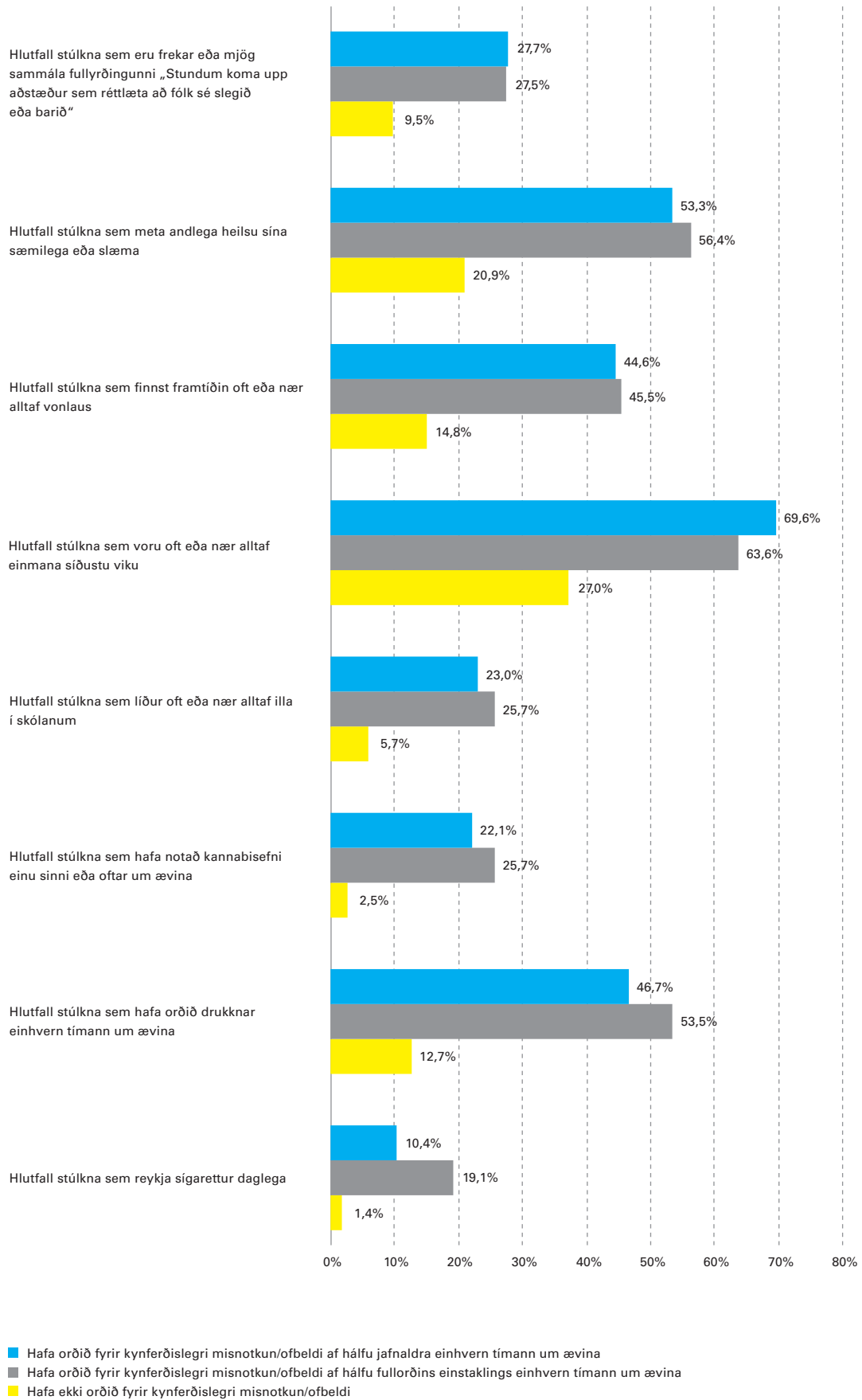
Nær helmingi stúlkna sem orðið hafa fyrir kynferðislegu ofbeldi finnst framtíðin vera vonlaus oft eða nær alltaf.

Prisvar sinnum líklegra er að stúlkum sem orðið hafa fyrir kynferðislegu ofbeldi finnst framtíðin oft eða nær alltaf vonlaus.

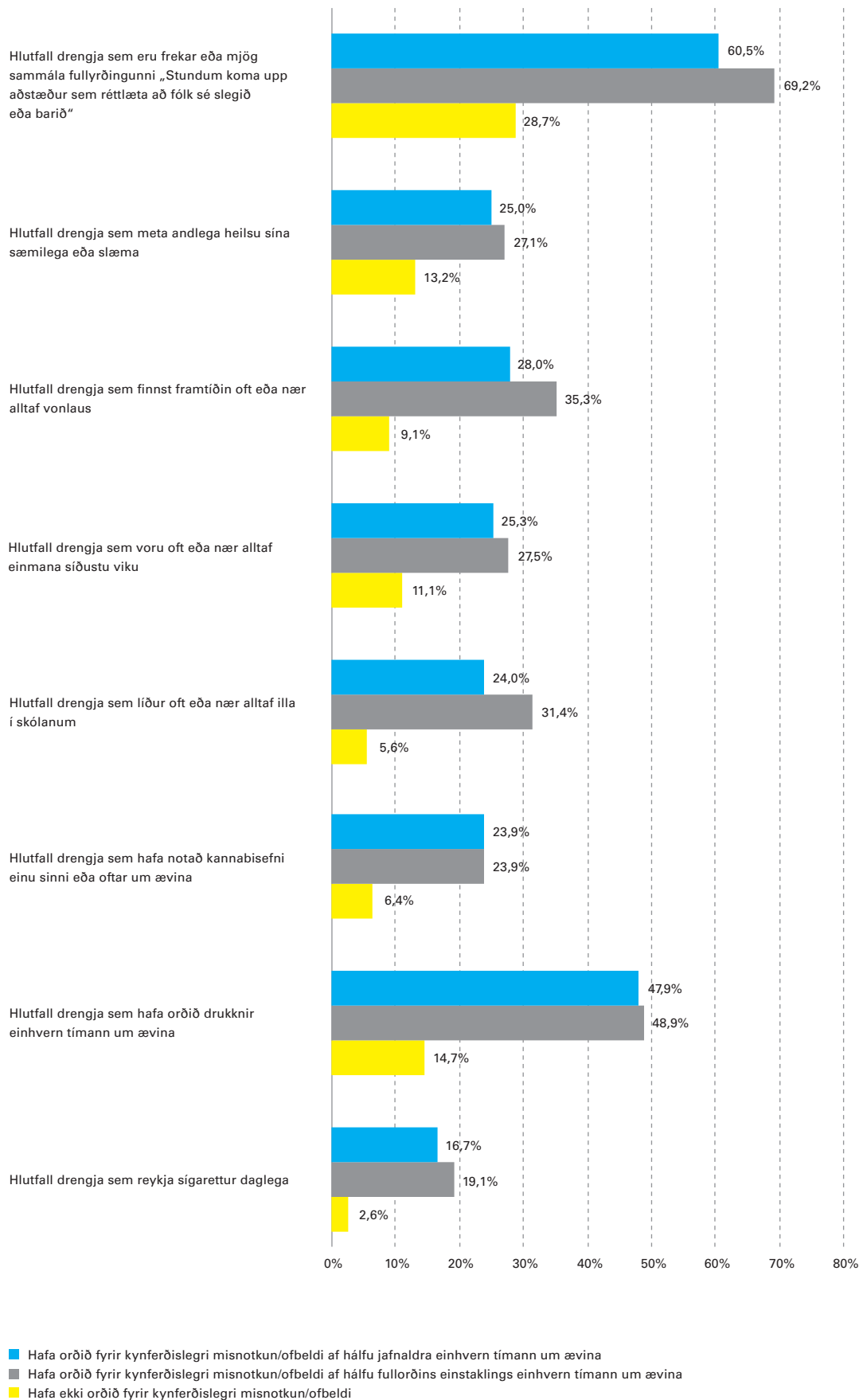
Tæplega 70% stúlkna sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi af hálfu fullorðins eru oft eða nær alltaf einmana samanborið við 26% stúlkna sem ekki hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi.

56% stúlkna sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi af hálfu fullorðins meta andlega heilsu sína sæmilega eða slæma, samanborið við 21% stúlkna sem ekki hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi.

28% stúlkna sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi eru frekar eða mjög sammála þeirri fullyrðingu að stundum eigi ofbeldi rétt á sér, samanborið við tæp 10% á meðal stúlkna sem ekki hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi.

Mynd 4.15

Tengsl kynferðislegs ofbeldis við ýmsa áhættu hegðun og vanlíðan stúlkna í 9. og 10. bekk árið 2012.

Mynd 4.16

Tengsl kynferðislegs ofbeldis við ýmsa áhættu hegðun og vanlíðan drengja í 9. og 10. bekk árið 2012.

Líkt og hjá stúlkum eru tengsl milli kynferðislegs ofbeldis og andlegrar líðan og viðhorfa sláandi hjá drengjum. Á mynd 4.16 má sjá tengsl kynferðislegs ofbeldis við ýmsa áhættuhegðun og líðan drengja. Meðal þess sem lesa má út úr henni er eftirfarandi:

6 sinnum líklegra er að drengir reyki daglega hafi þeir orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi af hálfu jafnaldra en þeir sem ekki hafa orðið fyrir slíku ofbeldi.

7 sinnum líklegra er að drengir sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi af hálfu fullorðins einstaklings reyki daglega.

3 sinnum líklegra er að drengir sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi hafi orðið drukkknir.

3-4 sinnum líklegra er að drengir sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi hafi neytt kannabisefna.

4-5 sinnum líklegra er að drengjum sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi líði oft eða nær alltaf illa í skólanum.

3-4 sinnum líklegra er að drengir sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi finnist framtíð sín vonlaus.

25% drengja sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi af hálfu jafnaldra eru oft eða nær alltaf einmana samanborið við 11% drengja sem ekki hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi.

27% drengja sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi af hálfu fullorðins meta andlega heilsu sína sæmilega eða slæma, samanborið við 13% þeirra sem ekki hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi.

Tæplega 70% drengja sem hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi eru frekar eða mjög sammála þeirri fullyrðingu að stundum eigi ofbeldi rétt á sér, samanborið við tæp 29% á meðal drengja sem ekki hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi.

Undanfarin ár hefur töluverð umræða farið fram hérlendis um kynferðislegt ofbeldi. Úr tölum frá Rannsóknnum og greiningu má lesa að færri börn sögðu árið 2012 að þau hefðu orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi en gerðu það árið 2006. Þessi breyting gæti verið tilviljun en hún gæti einnig bent til að þau úrræði sem beitt er hrífi. Bráðnauðsynlegt er að sú vinna haldi áfram og að skípulega sé unnið að því að fækka tilfellum. Enn koma alltof mörg mál upp á hverju ári og svo virðist sem fjölmörg þeirra séu ekki tilkynnt til réttara aðila, auk þess sem leiðin inn og í gegnum dómskerfið er of löng og of erfið fyrir börn. Í dómskerfinu eiga mál barna sem orðið hafa fyrir kynferðislegu ofbeldi að hafa forgang og taka á slíkt mál fyrir eins fljótt og auðið er. Barnið má ekki hefja meðferð í Barnahúsi fyrr en það hefur mætt í skýrslutöku og oft og tíðum getur það tekið margar vikur, jafnvel mánuði. Þetta veldur augljóslega vanda. Þá getur málsmeðferð fyrir dómi oft tekið allt að tvö ár og meðan á því stendur getur barnið augljóslega ekki lokið meðferðinni í Barnahúsi.

Líkt og sjá má í gögnum Stígamóta hér að framan hefur kynferðislegt ofbeldi afdrifarík áhrif á brotaþola. Fólk leitar sér oft ekki aðstoðar fyrr en mörgum árum síðar. Gögn Rannsókna og greiningar sýna auk þess fram á sterk tengsl kynferðislegs ofbeldis við vanlíðan og ýmiss konar áhættuhegðun. Börn sem verða fyrir ofbeldi eru líklegri til að neyta áfengis og vímuefna og reykja daglega. Andleg líðan þeirra er talsvert verri en þeirra sem ekki hafa orðið fyrir ofbeldi, auk þess sem þau hafa önnur viðhorf til ofbeldis en aðrir.

Áhrif ofbeldis á samfélagið eru oft og tíðum illmælanleg en í skýrslu frá Evrópuráðinu frá árinu 2006 eru þrjár breytur notaðar til að reikna

kostnað kynbundins ofbeldis: Umfang eða fjöldi tilvika, fjöldi kvenna sem leita sér aðstoðar vegna ofbeldis og kostnaður við þjónustu. Kostnaður samfélagsins vegna ofbeldis er síðan bæði beinn og óbeinn. Óbeinn kostnaður verður ekki metinn til fjár, svo sem andlegir áverkar, hræðsla og truflun á lífi brotaþola. Beinan kostnað má hins vegar mæla í upphæðum, til dæmis ýmiss konar þjónustu og úrræðum sem brotaþolum standa til boða í heilbrigðis- og félagslega kerfinu.⁶ Einnig er hægt að tala um bein áhrif á einstaklinginn annars vegar og áhrif á samfélagið hins vegar.

Í bókinni *Á mannamáli* tók Þórdís Elva Þorvaldsdóttir saman nokkur dæmi úr erlendum rannsóknum um samfélagslegan kostnað ofbeldis og yfirferði þau á íslenskt samfélag. Hún komst að því að samkvæmt rannsókn sem gerð var af stjórnvöldum árið 2008 verða 1,8% kvenna á Íslandi fyrir ofbeldi á hverju ári. Það eru tæplega 1.800 konur.⁷ Ef miðað er við erlendu rannsóknirnar kostar þetta íslensku þjóðina rúmlega tvo og hálfan milljarð á ári. Ekki hafa verið gerðar sambærilegar rannsóknir hér á landi sem beinast að áhrifum ofbeldis á börn en líkt og fram kemur í skýrslu þessari má gera ráð fyrir að allt að 4,8% barna verði fyrir kynferðislegu ofbeldi áður en þau ljúka grunnskóla. Því má fastlega reikna með að kostnaðurinn sé álíka mikill ef ekki meiri. Eins og lesa má úr myndunum hér að framan virðist ofbeldi hafa meiri áhrif á brotaþola verði hann fyrir því á barnsaldri en síðar á lífsleiðinni.

Víða um heim eru starfrækt samtök og stofnanir sem vinna alfarið að því að draga úr kynferðislegu ofbeldi gegn börnum. Á vegum Sameinu þjóðanna, UNICEF, Evrópuráðsins og Evrópusambandsins er stöðugt unnið að nýjum skýrslum, auk þess sem ný gögn eru greind og

lagatillögur lagðar fram sem eiga að bæta stöðu þeirra sem þegar hafa orðið fyrir ofbeldi og koma í veg fyrir að fleiri börn þurfi að upplifa slíkt hið sama.

Rannsóknarstofnun UNICEF gaf nýlega út tvær sértækar skýrslur sem tengjast kynferðisofbeldi gegn börnum. Önnur fjallar um mansal barna á Norðurlöndum og hin um netöryggi barna og þær hættur sem leynt geta á netinu. Í báðum skýrslunum eru lagðar fram tillögur um forvarnir gegn kynferðislegu ofbeldi.⁸ Í skýrslunum er bent á að ofbeldismenn halda áfram að misnota börn í skjóli þöggunar. Það sem helst viðheldur misnotkun á börnum er ákveðið refsileysi sem þrífst innan lagarammans eða þrátt fyrir hann. Til að afnema refsileysið er mikilvægt að glæpir séu vel skilgreindir í lögum, að samstarf lögreglu og barnaverndar sé öflugt. Einnig að rík samvinna sé við þá sem bjóða upp á netþjónustu og þeir séu t.d. tilkynningarskyldir til barnaverndar.

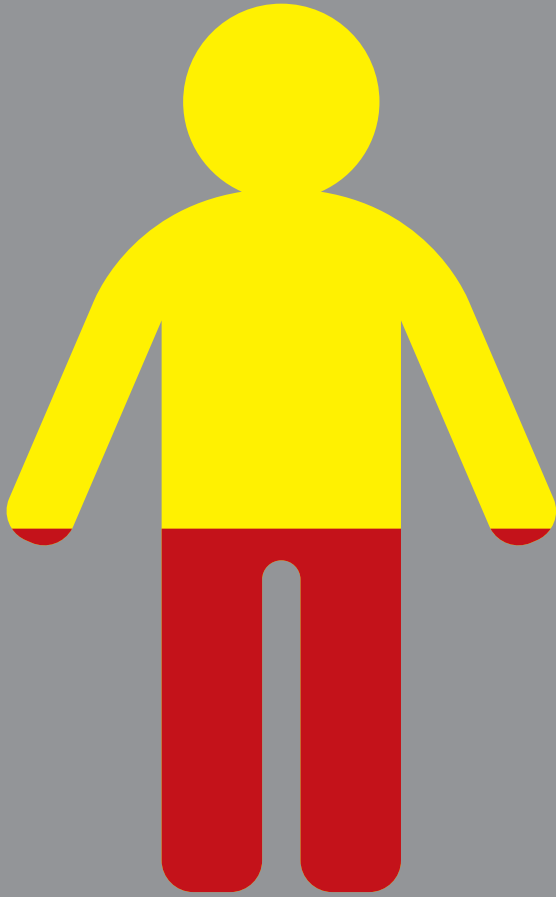
Evrópuráðið hóf fyrir röskum 15 árum að vinna að málefnum barna sem verða fyrir kynferðislegu ofbeldi. Upp úr þeirri vinnu þróaðist Lanzarote-samningurinn eða *Samningur Evrópuráðs um vernd barna gegn kynferðislegri misneytingu og kynferðislegri misnotkun*. Bæði ríki utan Evrópu og þau sem eru hluti af Evrópuráðinu geta skrifað undir samninginn og lögfest hann. Lögfesting krefst almennra lagabreytinga þar eð samningurinn er talsvert víðtækari en fyrri samningar hvað varðar refsingar fyrir kynferðisofbeldi og skilgreiningu á ofbeldi. Skrifri ríki undir samninginn eru þau skyldug til að

koma á fót forvörnum, breyta refsiramma sínum, setja upp barnvænt rannsóknar- og dómskerfi og hafa gott eftirlit með kerfinu í heild sinni. Almenn hegningarlög voru endurskoðuð á Alþingi á árunum 2011-2012 með tilliti til Lanzarotesamningsins og sú háttsemi sem tilgreind er í samningnum gerð refsiverð í íslenskum lögum.⁹ Samhliða breytingu á almennum hegningarlögum voru einnig gerðar breytingar á barnaverndarlögum.¹⁰

Mikilvægt er að öll lagaumgjörð sem snertir kynferðisbrot gegn börnum sé barnvæn. Árið 2008 voru gerðar breytingar á lögum um meðferð sakamála og nú gilda mismunandi reglur um skýrslutöku á börnum eftir aldri og er þar miðað við 15 ára aldur. Má vera að þetta geri að verkum að þau gögn sem til eru um fjölda barna sem koma í skýrslutöku endurspeglir ekki raunfjölda. Lögreglufólk sem sér um rannsóknir á þessum málum er sent á námskeið um skýrslutöku í Bretlandi. Þetta er afar mikilvægt og þá sérstaklega þegar til þess er litið að lögreglumönnum er heimilt að taka skýrslu af brotaþolum eldri en 15 ára.

Tölfræðigögnin sem rakin hafa verið í þessum kafla varpa ljósi á mikilvægi þess að fast sé tekið á kynferðislegu ofbeldi gegn börnum á Íslandi. Í 1. kafla má sjá ýmsar tillögur þess efnis (sjá t.d. tillögur 2, 3, 7, 11, 12 og 13). Ólíðandi er að kynferðislegt ofbeldi viðgangist.

1. Umboðsmaður barna. (e.d.). Kynferðisofbeldi.
2. Þórhildur Lindal. (Ritsstj.). (2007). Barnasáttmálinn: Rit um samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins með vísun í íslenskt lagaumhverfi, bls. 60.
3. Almenn hegningarlög, nr. 19/1940.
4. Þorbjörg Sveinsdóttir, Jóhanna K. Jónsdóttir, Gísli H. Guðjónsson og Jón F. Sigurðsson. (2009). Rannsókn á viðtölum við börn sem komu til rannsóknar í Barnahús á tímabilinu frá 1. nóvember 1998 til 31. desember 2004, bls. 76.
5. Stígámót. (2012). Ársskýrsla 2011.
6. Council of Europe. (2006). Combating violence against women: stocktaking study on the measures and actions taken in council of Europe member states, bls. 8-9.
7. Þórdís E. Þorvaldsdóttir. (2009). Ofbeldi á Íslandi: Á mannamáli, bls. 209-211.
8. Skýrslurnar eru aðgengilegar á heimasíðu Rannsóknarstofnunar UNICEF, Innocenti á www.unicef-irc.org Skýrslurnar heita „Child trafficking in the Nordic Countries: Rethinking strategies and national responses“ og „Child Safety Online: Global Challenges and strategies“.
9. Lög um breytingu á almennum hegningarlögum, nr. 19/1940, með síðari breytingum (Samningur Evrópuráðsins um vernd barna gegn kynferðislegri misneytingu og kynferðislegri misnotkun).
10. Lög um breytingu á almennum hegningarlögum, nr. 19/1940, með síðari breytingum (Samningur Evrópuráðsins um vernd barna gegn kynferðislegri misneytingu og kynferðislegri misnotkun).

40% þeirra sem verða
fyrir einelti finna fyrir
vanlíðan og kviða

2-4% þeirra sem ekki
verða fyrir einelti finna
fyrir vanlíðan og kviða

5

Einelti

Áhrif eineltis eru mikil, bæði andleg og líkamleg, og í flestum tilfellum er líklegra en ekki að einelti hafi langvarandi áhrif á þann sem fyrir því verður.

Einelti getur haft margvísleg áhrif á þolendur. Meiri líkur eru á að þolendur eineltis glími við þunglyndi, lágt sjálfsmat og almenna vanlíðan, og í alvarlegustu tilfellum getur einelti leitt til sjálfsvígs.¹ Einelti getur líka orsakað einkenni á borð við höfuðverk, magaverk og svima. Að auki eru tengsl milli eineltis og vímuefnanotkunar.² Áhrif eineltis eru því gífurleg, bæði andleg og líkamleg, og í flestum tilfellum er líklegra en ekki að einelti hafi langvarandi áhrif á þann sem fyrir því verður. Því er ekki einungis mikilvægt að til staðar séu áætlanir til að stöðva einelti heldur skiptir miklu að þolendum eineltis sé hjálpað að bregðast við og þeim veitt viðeigandi aðstoð.³

Birtingarmyndir eineltis eru margvíslegar:⁴

- **Munnlegt einelti:** Uppnefni, stríðni, niðurlægjandi athugasemdir.
- **Félagslegt einelti:** Barninu er t.d. ekki boðið í afmæli eða aðrar uppkomur með bekkjarfélögum.
- **Efnislegt einelti:** Eigum barnsins er stolið eða þær eyðilagðar.
- **Andlegt einelti:** Barnið er þvingað til að gera eitthvað sem stríðir gegn réttlætiskennd þess eða sjálfsvirðingu, t.d. látið eyðileggja eigur annarra eða girt er niður um barnið.
- **Líkamlegt einelti:** Gengið er í skrokk á barninu.
- **Rafrænt einelti:** Þessi tegund eineltis getur birst í formi skyndiskilaboða, tölvupósts og á heimasíðum. Gerendur geta stundað einelti án þess að vera í beinu sambandi við þolandann og í skjóli nafnleyndar.

Til eru margar og misítarlegar skilgreiningar á einelti. Svo samræma megi aðgerðir gegn einelti er nauðsynlegt að sátt ríki um skilgreiningu þess.⁵ Þrjú meginatriði einkenna flestar skilgreiningar á einelti:

1. Einelti getur verið af völdum eins eða fleiri aðila. Í 35-40% tilfella er um að ræða einn geranda.
2. Aðeins er um einelti að ræða þegar hegðunin er endurtekin.
3. Þolandi stendur höllum fæti gagnvart geranda eða gerendum og getur illa varið sig, þ.e. á milli geranda og þolanda ríkir ákveðið valdamisvægi.⁶

Í íslenskum lögum er aðeins að finna skilgreiningu á einelti í reglugerð nr. 1000/2004 um aðgerðir gegn einelti á vinnustað. Þar segir að einelti sé „...ámælisverð eða siundurtekin ótilhlýðileg háttsemi, þ.e. athöfn eða hegðun sem er til þess fallin að niðurlægja, gera lítið úr, móðga, særa, mismuna eða ógna og valda vanlíðan hjá þeim sem hún beinist að“. Í 13. grein laga nr. 91/2008 um grunnskóla er kveðið á um að grunnskólinn sé vinnustaður nemenda. Rétt væri að túlka skilgreiningu reglugerðarinnar á þann hátt að hún gildi einnig um börn í skólum.

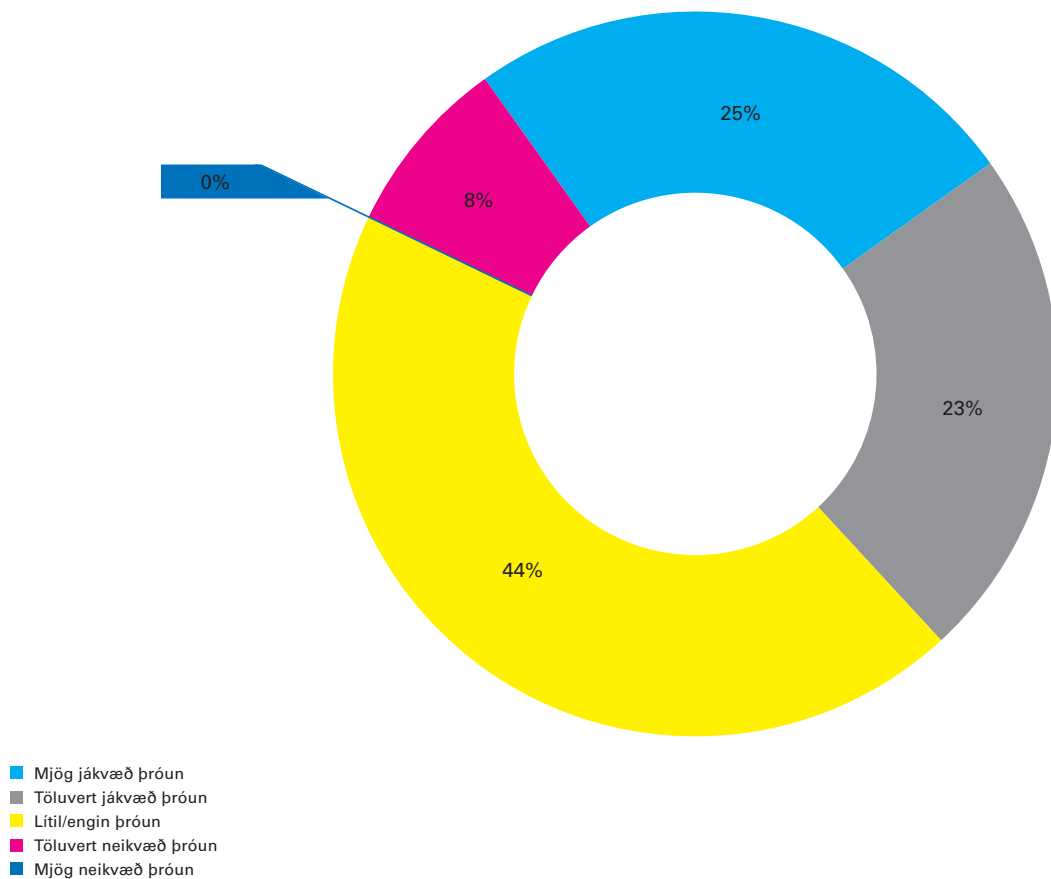
Á bak við þær tölur sem til eru um umfang eineltis á Íslandi eru margar rannsóknir, hver með sínu úrtaki, þar sem mismunandi spurningar hafa verið lagðar fyrir. Því er erfitt að samþætta þær og þær með öðlast raunhæfa hugmynd um tíðni og umfang eineltis meðal barna hérlendis. Í skýrslu UNICEF á Íslandi, Staða barna á Íslandi 2011, er farið yfir þær tíðnitölur sem til eru. Þar kemur einnig fram að eineltistilvikum meðal barna á Íslandi fækkar undantekningalaust þegar börn eldast. Síðan skýrslan kom út hafa verið birtar nýjar tölur um einelti, m.a. frá Rannsóknnum og greiningu. Árið 2011 kom út rannsóknin *Ungt fólk 2011* þar sem grunnskólabörn í 5.-7. bekk voru spurð um einelti. Þar kemur fram að 6,6% barna í 5. bekk eru stundum eða oft skilin útundan, 5% barna í 6. bekk og 4% barna í 7. bekk. Þá segja tæplega 9% barna í 5. bekk að þeim sé oft eða stundum strítt, 6,1% barna í 6. bekk og 4,6% barna í 7. bekk. Í flestum tilfellum er börnunum strítt í frímínútum á skólalóðinni. Þó vekur athygli að börn verða einnig oft fyrir stríðni í búningsklefum, leikfimi eða sundi og á göngum skólans.⁷

Á vegum menntamálaráðuneytisins eru árlega lagðar fyrir börn í grunnskólum kannanir á einelti. Þær sýna fram á talsverða minnkun eineltis. Í árangursmati sem unnið var meðal skóla sem taka þátt í Olweusarverkefninu gegn einelti kom þó fram að fyrstu árin mátti ekki sjá að dregið hefði úr einelti. Enn fremur mældist nær enginn munur á þeim skólum sem þátt taka í verkefninu og þeim sem ekki taka þátt.⁸

GÖGN FRÁ SKÓLAPÚLSINUM

Skólapúlsinn er veflægt sjálfsmatskerfi sem mælir virkni, líðan og skóla- og bekkjaranda og hefur verið í notkun síðan 2008 í fjölmörgum grunnskólum á Íslandi. Hér að aftan má sjá greiningu sem framkvæmd var sérstaklega fyrir UNICEF á Íslandi og byggir á tölum Skólapúlsins frá þeim skólum sem tekið hafa þátt í mælingum frá upphafi. Tekið var mið af mati sem framkvæmt var að hausti og aftur að vori meðal sömu barna í 6.-7. bekk og 8.-10. bekk. Mælingarnar eru frá hausti 2009 til vors 2012. Þátttökuskólar voru 61 talsins og gagnaöflunin náði til nærri 60% allra grunnskólanemenda á landsvísu í áður-nefndum árgöngum.

Á heildina litið sýna mælingar Skólapúlsins að dregið hefur úr einelti í flestum skólum á því tímabili sem hér um ræðir. Í einungis 5 af 61 skólum (8%) mældist töluvert neikvæð þróun. Skólapúlsinn mælir að auki almenna vanlíðan, kvíða, stjórn á eigin lífi, samsömun við nemendahóp og sjálfsálit barna. Á mynd 5.1 má sjá hlutfallslega skiptingu heildarþróunar yfir tímabilið, bæði í skólum þar sem mældist jákvæð og neikvæð þróun.

Mynd 5.1

Hlutfallsleg skipting þróunar eineltis í þátttökuskólum Skólapúlsins árin 2009-2012.

Gögn Skólapúlsins fyrir UNICEF

Könnuð var staða nemenda á 6 matsþáttum Skólapúlsins sem lúta að líðan. Skoðuð var þróun í skólum sem notuðu Skólapúlsinn frá 2009-2012 fyrir:

1. Sjálfsálit
2. Stjórn á eigin lífi (e. locus of control)
3. Vanlíðan
4. Kvíði
5. Samsömun við nemendahópinn
6. Einelti

UNICEF á Íslandi bað Skólapúlsinn að keyra saman svör nemenda við liðum 1-5 við lið 6. Gögnin hafa ekki verið greind með þessum hætti áður.

Hver matsþáttur samanstendur af 6-9 staðhæfingum sem nemendur eru beðnir að taka afstöðu til. Allir þættir taka gildi á kvarðanum 0-10 stig þar sem meðaltal viðmiðunarúrtaks árið 2008-2009 er stillt á 5 stig og staðalfrávik 2 stig. Þróun yfir tíma er metin með breytingum í meðaltölum skóla á matsþáttunum. Við túlkun á þessum breytingum telst mjög jákvæð eða neikvæð þróun breyting sem er meiri en 1,0 stig á mælikvarðanum 0-10 (>½ staðalfrávik). Töluverð jákvæð eða neikvæð þróun er breyting sem er 0,5 -1,0 stig (¼ - ½ staðalfrávik). Lítil breyting telst vera breyting sem er minni en 0,5 stig (<¼ staðalfrávik).

SJÁLFSÁLIT

Hve ósammála eða sammála ert þú eftirfarandi setningum?

Mér finnst ég vera að minnsta kosti jafn mikils virði og aðrir.

Ég hef marga góða eiginleika.

Ég er misheppnuð/misheppnaður.

Ég get gert margt jafn vel og aðrir.

Það er ekki margt sem ég get verið stolt/ur af.

Ég hef jákvætt viðhorf til sjálfrar/sjálfs míns.

Ég er ánægð/ur með sjálfa/n mig.

Ég vildi óska að ég bæri meiri virðingu fyrir sjálfri/sjálfum mér.

Stundum finnst mér ég einskis virði.

STJÓRN Á EIGIN LÍFI

Hve ósammála eða sammála ert þú eftirfarandi setningum?

Það er í raun útilokað fyrir mig að ráða fram úr sumum vandamálum mínum.

Stundum finnst mér að aðrir séu að ráðskast með líf mitt.

Ég hef litla stjórn á því sem kemur fyrir mig í lífinu.

Ég get gert næstum allt sem ég einbeiti mér að.

Mér finnst ég oft standa hjálparvana frammi fyrir vandamálum í lífinu.

Framtíð mín ræðst aðallega af mér sjálfri/sjálfum.

Það er lítið sem ég get gert til að breyta mikilvægum hlutum í lífi mínu.

VANLÍÐAN**Hve oft fannstu fyrir eftirfarandi á síðustu 7 dögum?**

Hafði enga matarlyst.
Átti erfitt með að einbeita mér að því sem ég vildi.
Verið þunglynd/ur.
Þurft að hafa mikið fyrir hlutunum.
Verið dapur/döpur.
Gat ekki lært (heima eða í skólanum).

KVÍÐI**Hve oft fannstu fyrir eftirfarandi vanlíðan eða óþægindum á síðustu 7 dögum?**

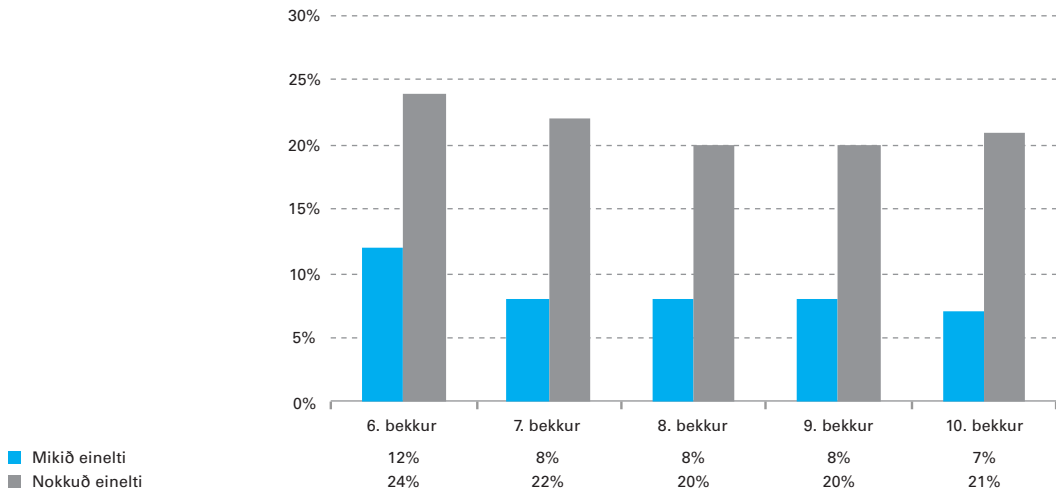
Höfuðverk.
Svima.
Ógleði eða ólgu í maganum.
Var taugaóstyrk(ur).
Streitu (stressi).
Skyndilega hræðslu án þess að vita af hverju.

EINELTI**Hve oft gerðist eftirfarandi á síðustu 30 dögum?**

Mér fannst að einhver væri að baktala mig.
Ég var beitt(ur) ofbeldi.
Ég var skilin(n) útundan.
Einhver sagði eitthvað særandi við mig.
Mér leið mjög illa af því hvernig krakkarnir létu við mig.
Mér leið mjög illa af því sem krakkarnir sögðu um mig eða við mig á netinu.

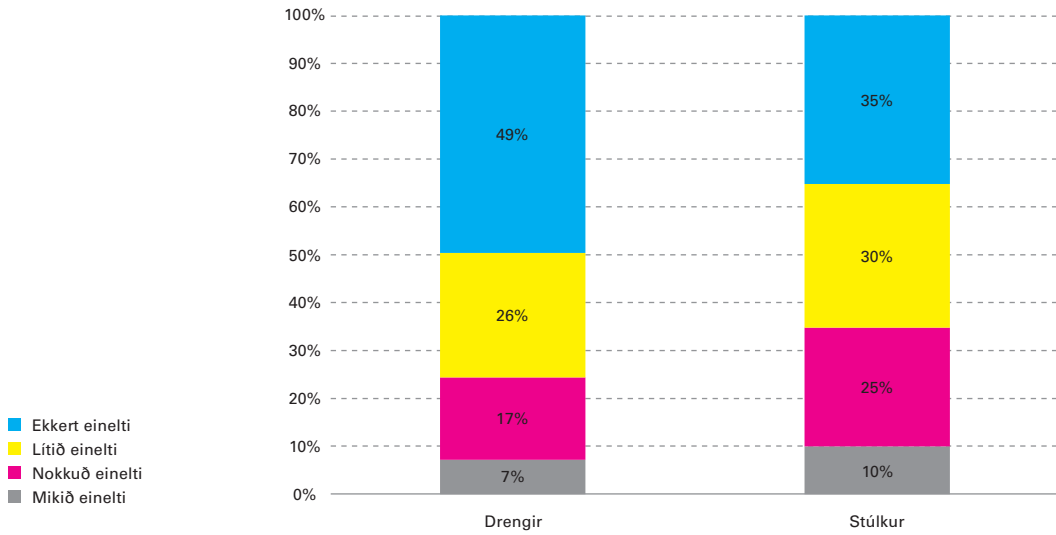
SAMSÖMUN VIÐ NEMENDAHÓPINN**Í skólanum mínum ...**

... líður mér eins og ég sé skilin(n) útundan.
... á ég auðvelt með að eignast vini.
... tilheyrir ég hópnum.
... líður mér kjanalega og eins og ég passi ekki við hina.
... líkar öðrum vel við mig.
... er ég einmana.

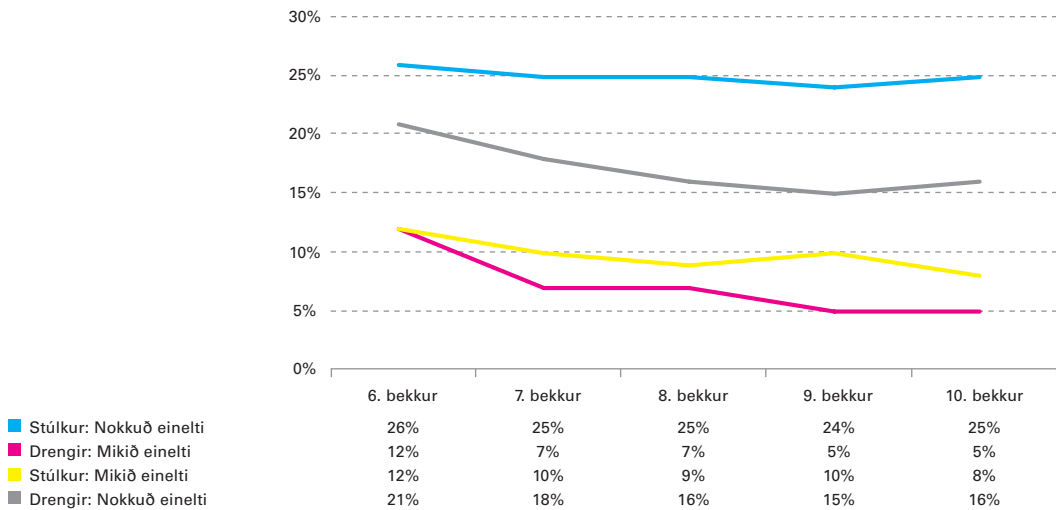
Mynd 5.2

Tíðni eineltis í 6.-10. bekk árin 2009-2012.

Mynd 5.3

Tíðni eineltis í 6.-10. bekk, árin 2009-2011, kynjaskipt.

Mynd 5.4

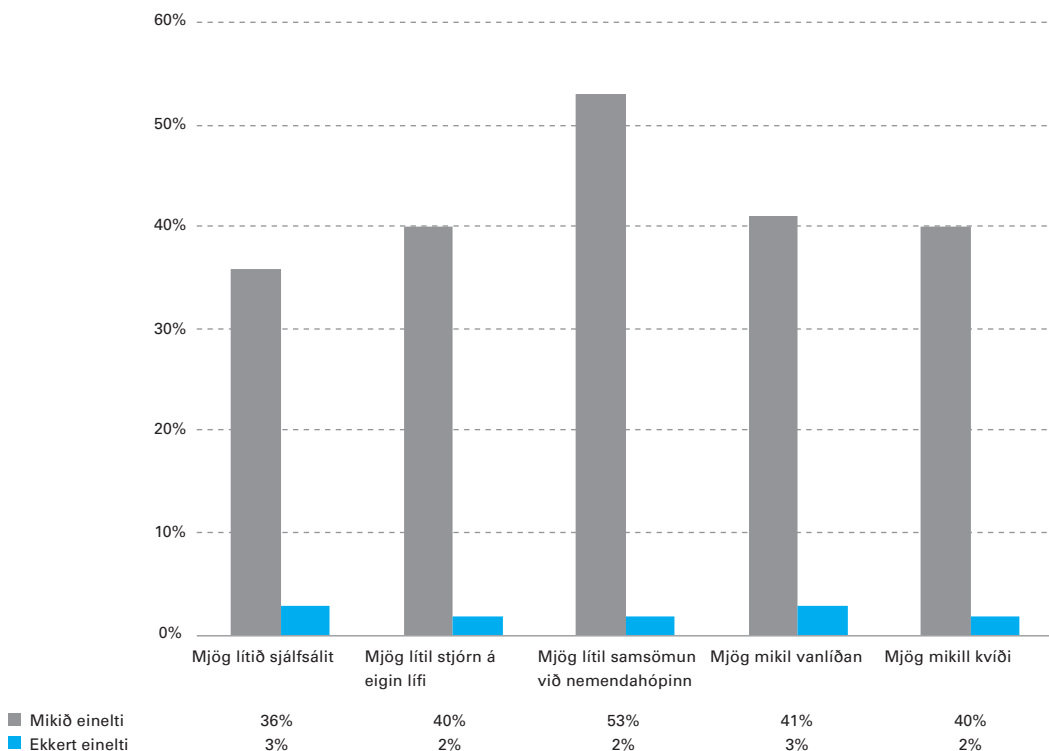
Tíðni eineltis meðal stúlkna og drengja í 6.-10. bekk, 2009-2011.

Talsverður munur er á líðan þeirra barna sem lögð eru í einelti og líðan annarra barna. Þeir nemendur sem lagðir eru í einelti hafa mun minna sjálfssálit, minni stjórn á eigin lífi og samsama sig síður við nemendahópinn. Auk þess mælist vanlíðan og kvíði meiri hjá þeim sem lögð eru í mikið einelti. Tengslin eru því mjög greinileg og afar víðtæk.

Fjórðungur nemenda sem ekki verða fyrir einelti hefur mikið sjálfssálit en það á aðeins við um sárafáa af þeim nemendum sem verða fyrir miklu einelti (aðeins 4%). Sami munur kemur fram á þessum tveimur hópum varðandi stjórn á eigin lífi og samsömun við nemendahópinn. Fjórðungur nemenda sem ekki verða fyrir einelti hefur mikla stjórn og ríka samsömun við nemendahópinn á meðan segja má að það eigi aldrei við um nemendur sem verða fyrir miklu einelti (aðeins hjá 1-2%). Samanburðinn má sjá á mynd 5.5. Nánari samanburð má svo sjá á myndum 5.6-5.9.

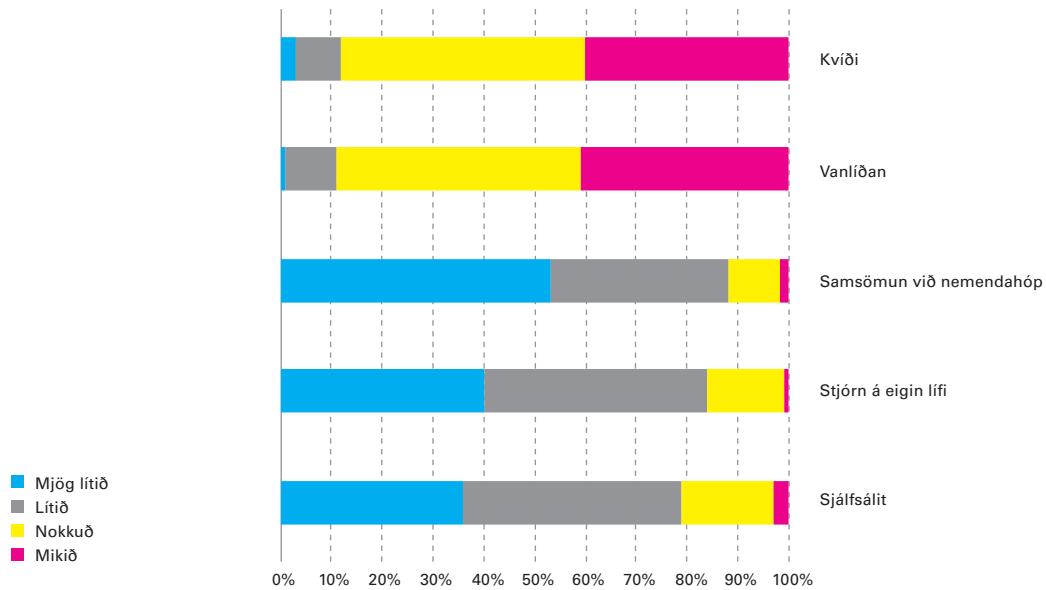
Einelti mælist samkvæmt þessu mest í 6. bekk, eða 12%, og lækkar svo niður í 7% í 10. bekk. Þetta er það sem flokkað er sem „mikið einelti“. Athygli vekur að 24% barna í 6. bekk segjast hins vegar hafa orðið fyrir „nokkru einelti“ líkt og sjá má á mynd 5.2. Að meðaltali lenda 10% stúlkna í miklu einelti en hjá drengjum er hlutfallið 7%, eins og sjá má af mynd 5.3. Alls 12% stúlkna í 6. bekk verða fyrir miklu einelti en í 10. bekk er hlutfallið komið niður í 8%. Á meðal drengja í 6. bekk mælist mikið einelti einnig 12% en í 10. bekk er hlutfallið komið niður í 5%. Þetta má lesa út úr myndum 5.2-5.4. Athyglisvert er að helmingur drengja segist aldrei vera lagður í einelti á meðan 35% stúlkna segja það sama. Talsvert fleiri stúlkur virðast því vera lagðar í einelti, eða tjá sig frekar um þá reynslu, en drengir.

Mikill munur er á vanlíðan og kvíða nemenda sem verða fyrir nokkru, litlu eða engu einelti og þeirra sem verða fyrir miklu einelti. Nálægt helmingur þeirra sem verða fyrir miklu einelti sýnir sterk einkenni vanlíðanar og kvíða (40-41%) en það á við um sárafáa þeirra sem verða fyrir litlu eða engu einelti. Alls er 40 sinnum líklegra að nemandi sýni mikil einkenni vanlíðanar verði hann fyrir miklu einelti en verði hann það ekki. Þessar niðurstöður sýna skýrt að mikið einelti er mikilvægur áhrifavaldur á vanlíðan grunnskólanemenda.

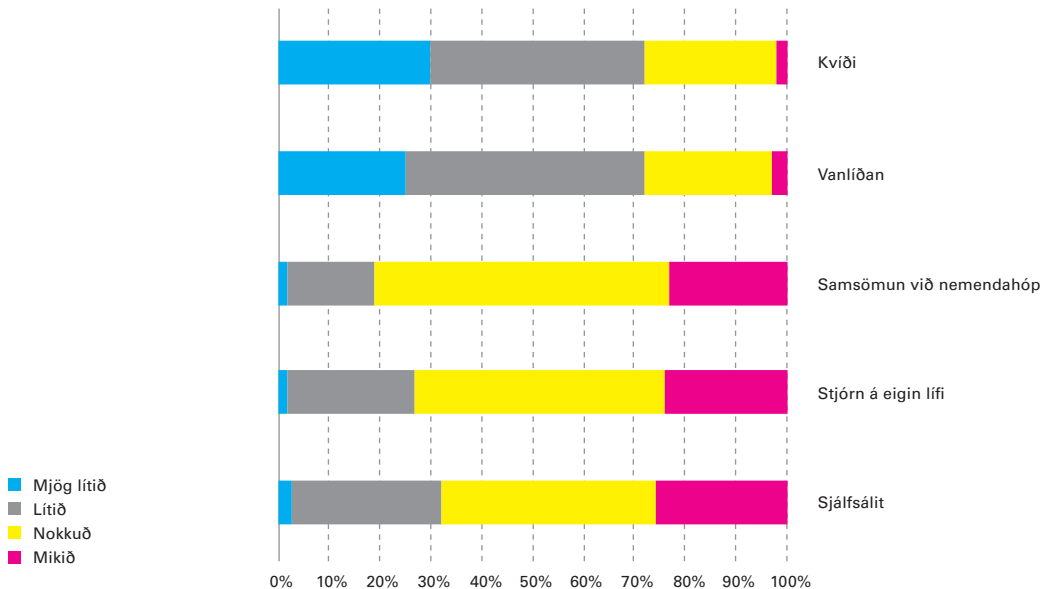

Mynd 5.5

Samanburður á líðan þeirra sem verða fyrir miklu einelti og líðan þeirra sem verða ekki fyrir neinu einelti.

Mynd 5.6
Líðan barna í 6.-10. bekk sem verða fyrir miklu einelti.

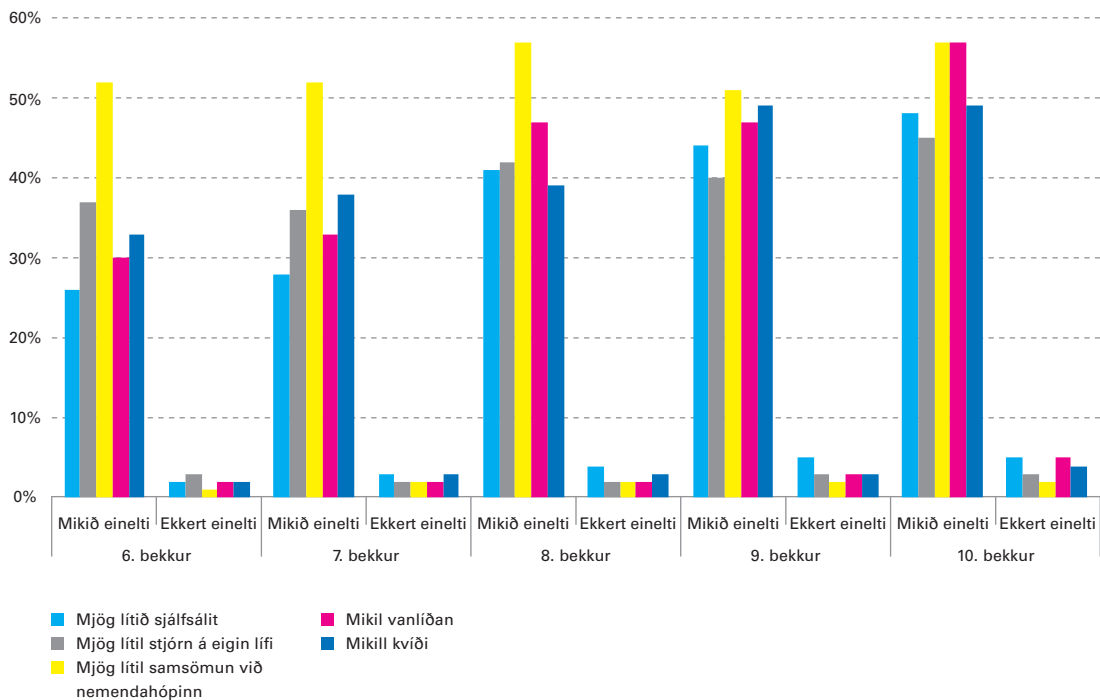

Mynd 5.7
Líðan barna í 6.-10. bekk sem verða ekki fyrir einelti.

Á öllum aldurstigum er hlutfall nemenda með mjög lítið sjálfsálit miklu hærra meðal nemenda sem verða fyrir miklu einelti en nemenda sem ekki verða fyrir einelti. Einkennandi er að þessi munur er töluvert meiri á unglíngastigi en á miðstigi. Mikið einelti virðist því hafa alvarlegri áhrif á sjálfsálit eldri nemenda en yngri. Á öllum aldurstigum er hlutfall nemenda sem hafa mikla stjórn á eigin lífi miklu lægra meðal nemenda sem verða fyrir miklu einelti en nemenda sem ekki verða fyrir einelti. Tengsl milli eineltis og samsömunar við nemendahópinn eru ekki ólík eftir aldurstigum. Á öllum aldurstigum er miklu minni samsömun hjá nemendum sem verða fyrir einelti en þeim sem ekki verða fyrir einelti. Tengsl mikillar vanlíðanar við mikið einelti eru áberandi sterkari á unglíngastigi en á miðstigi. Á öllum

aldurstigum er hlutfall nemenda sem líður mjög illa áberandi hærra meðal nemenda sem verða fyrir miklu einelti en þeirra sem ekki verða fyrir einelti. Þessi munur er þó þeim mun meiri á unglíngastigi en á miðstigi. Því má leiða líkur að því að mikið einelti hafi alvarlegri áhrif á líðan eldri nemenda en yngri.

Sömu áhrifa gætir með kvíða og vanlíðan. Á öllum aldurstigum er hlutfall nemenda sem sýna mikil einkenni kvíða miklu hærra hjá nemendum sem verða fyrir miklu einelti en þeim sem ekki verða fyrir einelti. Þessi munur er mun meiri á unglíngastigi en á miðstigi. Því má leiða líkur að því að mikið einelti hafi alvarlegri áhrif á kvíða eldri nemenda en yngri.

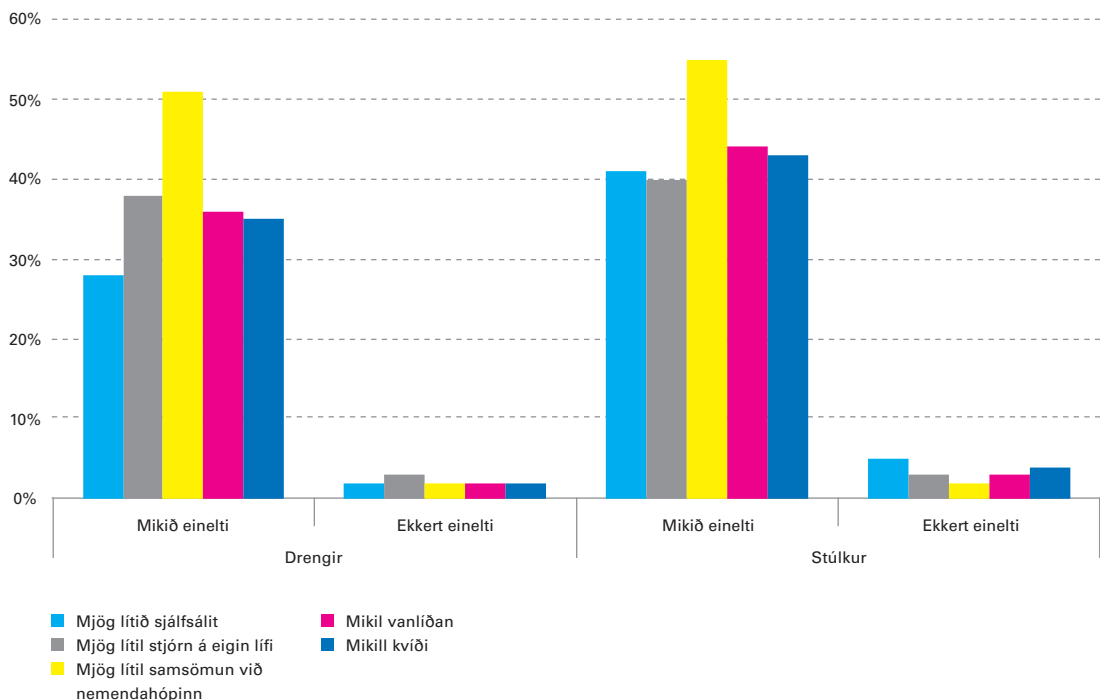

Mynd 5.8

Líðan nemenda sem verða fyrir miklu einelti borin saman við líðan þeirra nemenda sem ekki verða fyrir einelti, aldurskipt.

Sláandi er hversu líklegra er að nemendur sem orðið hafa fyrir miklu einelti hafi lítið sjálfssálit en þeir sem ekki hafa orðið fyrir einelti, eins og sjá má af myndum 5.8 og 5.9. Þessi áhrif eru mun sterkari hjá stúlkum en drengjum.

Líklegra er að nemendur sem verða fyrir miklu einelti sýni litla samsömun við nemendahópinn en þeir sem ekki verða fyrir einelti. Þessi áhrif virðast aðeins meira áberandi meðal drengja en stúlkna. Mikið einelti virðist draga í meiri mæli úr samsömun drengja við nemendahópinn en stúlkna.

Mynd 5.9

Líðan nemenda sem verða fyrir miklu einelti borin saman við líðan þeirra nemenda sem ekki verða fyrir einelti, kynjaskipt.

Öllum grunnskólum er skylt skv. reglugerð 1040/2011 að setja sér „heildstæða stefnu fyrir skólann til að fyrirbyggja og bregðast við líkamlegu, andlegu og félagslegu ofbeldi og félagslegri einangrun. Skólar skulu setja sér aðgerðaáætlun gegn einelti með virkri viðbragðsáætlun til að takast á við eineltismál í skólanum.“ Auk þess er í nýrri námsskrá sem samþykkt var árið 2011 kveðið á um að allir grunnskólar skuli setja sér virka forvarnaráætlun. Í námsskránni stendur:

Í forvarnaráætlun skal m.a. vera áætlun skólans í fíknivörnum og áfengis- og tóbaksvörnum, áætlun gegn einelti og öðru ofbeldi, áætlun í öryggismálum og slysavörnum og stefna í agastjórnun. Einnig skal koma fram með hvaða hætti skólasamfélagið hyggst bregðast við ef mál koma upp. Kynna skal forvarnaráætlun skólans öllum aðilum skólasamfélagsins, starfsfólki skóla, foreldrum og nemendum og birta í skólanámsskrá.

Í 30. gr. grunnskólalaga er að auki fjallað um skólabrag:

30. gr. [Skólabragur].

Öllum aðilum skólasamfélagsins ber að leggja sitt af mörkum til þess að stuðla að og viðhalda góðum starfsanda og jákvæðum skólabrag.

Skólastjórum og kennurum ber að eiga samráð við foreldra um hegðun, líðan og samskipti barna þeirra. Foreldrum ber með sama hætti að eiga samráð við skólann um skólagöngu barna sinna. Sama á við um aðra forsjáraðila barna í viðkomandi skóla.

Grunnskólar skulu hafa heildstæða stefnu um það hvernig fyrirbyggja eigi að líkamlegt, andlegt eða félagslegt ofbeldi eigi sér stað í skólastarfi. Skólar skulu einnig hafa áætlun

um framkvæmd tilkynningarskyldu samkvæmt barnaverndarlögum, um hvernig brugðist er við tilvikum um einelti, annað ofbeldi og félagslega einangrun. Áætlun skal m.a. framfylgt með því að hver skóli setji sér skólareglur. Í skólareglum skal m.a. kveðið á um almenna umgengni, samskipti, stundvísi, ástundun náms og heilbrigðar lífsvenjur. Þá skal í skólareglum koma fram hvernig skólinn hyggst bregðast við brotum á þeim.

Ráðherra er heimilt að mæla nánar fyrir um ábyrgð og skyldur aðila skólasamfélagsins í reglugerð sem sett er sameiginlega á grundvelli þessarar greinar og 14. gr. Þar skal m.a. mælt fyrir um starfrækslu fagráðs á vegum ráðuneytisins er verði ráðgefandi í eineltismálum.

Til eru eineltisáætlanir af ýmsum toga og er skólum að einhverju marki frjálst að velja sér áætlun. Hér á landi hafa flestir skólar tekið þátt í Olweusáætluninni en þó hafa nokkrir skólar valið að fara aðra leið. Dæmi um aðrar aðferðir eru t.d. R-time, PBS, Zero og SMT-skólafærni.⁹

Til að kanna hvort skólar færu að lögum hringdi UNICEF á Íslandi í alla skóla landsins og lagði fyrir þá þrjár spurningar er tengjast þeirri markvissu stefnu sem skólum er skylt að setja sér gegn einelti. Niðurstaðan er sú að allir grunnskólar landsins höfðu sett sér einhvers konar eineltisáætlun. Misjafnt var hvort áætlunin var aðgengileg á heimasíðu skólans eða ekki. Í flestum tilfellum þar sem misbrestur var á því var orsökina sú að skólinn var ekki með heimasíðu eða verið var að uppfæra hana. Í öllum skólum sem svöruðu var að finna eineltisteymi. Í úrtakinu voru allir grunnskólar á landinu og 185 skólar svöruðu spurningalistanum.

Farið eftir reglum?

UNICEF á Íslandi hringdi í alla grunnskóla landsins og lagði fyrir þá þrjár spurningar er tengjast þeirri markvissu stefnu sem skólum er skylt að setja sér gegn einelti.

Spurt var:

1. Er skólinn með eineltisáætlun?
2. Er eineltisáætlunin aðgengileg á heimasíðu skólans?
3. Ber einhver eða einhverjir innan skólans ábyrgð á því að áætluninni sé framfylgt?

Árið 2009 var settur á laggirnar óformlegur starfshópur sem var falið það verkefni að kortleggja með heildstæðum hætti umfang eineltis á Íslandi, framkvæma nauðsynlega greiningu á vandanum og koma með tillögur til lausnar á honum.¹⁰ Í greinargerðinni sem kom út í kjölfarið var ýmislegt lagt til, sumt sem varðar skóla og annað sem eingöngu varðar vinnustaði.

Þær tillögur sem þarna eru settar fram ríma margar hverjar við það sem fram kom á fundum með hópi fagaðila sem UNICEF hélt vorið 2012 (sjá inngang og kafla 1). Á fundunum fóru fram miklar umræður um framkvæmd laga og nauðsyn almennrar viðhorfsbreytingar í samfélaginu. Einnig var fjallað um breytta hugtakanotkun, þ.e. að frekar ætti að tala um hvernig hægt væri að auka velferð og jafnrétti en tala um aðgerðir gegn einelti. Fundarmenn voru sammála um að börn lærðu það sem fyrir þeim væri haft og lærðu það sem þau sæju í umhverfi sínu. Því væri mikilvægt að foreldrar og allir aðrir sem umgengjust börn vissu að væru samskiptin jákvæð og uppbyggileg væri líklegra að börn færu að dæmi þeirra.

Í tillögum faghópsins er talað um mikilvægi fræðslu og aukinna rannsókna og gagna-greiningar (sjá tillögur 2 og 3 í 1. kafla). Fram kom á fundunum að mikið virðist vanta upp á fræðslu fyrir kennaranema, auk þess sem símenntun um einelti skortir fyrir starfandi kennara. Fengju kennarar aukna fræðslu myndu þeir öðlast aukið sjálfstraust til að takast á við eineltismál sem upp koma (sjá tillögu 4). Allt að 95% starfandi kennara hafa þurft að kljást við eineltismál á ferli sínum en í kennaranámi er lítil sem engin fræðsla um eineltismál.¹¹ Loks er mikilvægt að skólum sé veitt aðhald og stuðningur við að framfylgja eineltisáætlunum, þar sem þær skipta máli við að minnka og koma í veg fyrir einelti (sjá tillögu 16).

Í kjölfar ofangreindrar greinargerðar faghóps stjórnvalda gegn einelti var sérstakt fagráð stofnað sem foreldrar, þolendur og skólar geta leitað til ef illa gengur að leysa eineltismál. Verkerferli var samið fyrir fagráðið og er því eingöngu ætlað að fást við erfiðustu og flóknustu málín sem koma upp í skólum. Auk fagráðsins var einnig sett á stofn verkefnastjórn þriggja ráðuneyta sem hefur það hlutverk að fjalla um og fylgja eftir tillögnum í greinargerðinni. Þá var verkefnastjórninni einnig falið að stuðla að vitundarvakningu um einelti í samfélaginu og styðja við aðgerðir sem gætu spornað við

einelti.¹² Að auki skrifuðu mennta- og menningarmála-, velferðar- og fjármálaráðherrar auk borgarstjóra og framkvæmdastjóra Sambands íslenskra sveitarfélaga undir þjóðarsáttmála um baráttu gegn einelti þann 8. nóvember 2011 en héðan í frá verður sá dagur árlegur baráttudagur gegn einelti á Íslandi.

Af þeim flokkum ofbeldis sem hér er fjallað um er einelti líklega sá málaflókkur sem lengst er á veg kominn í almennri umræðu, lagasetningu og forvörnum. Þrátt fyrir víðtæk viðbrögð af hálfu stjórnvalda, bætt lagaumhverfi og ýmsar reglugerðir um betri starfshætti innan skóla er einelti þó enn til staðar. Mælingar Skólalámsins sýna á hinn bóginn að síðastliðin ár hefur dregið úr einelti í mörgum skólum. Það er gleðiefni. Vert er að undirstrika að til að fá raunverulegar vísendingar um einelti meðal barna á Íslandi er mikilvægt að samræma bæði skilgreiningar og allar mælingar.

- Currie, C., Gahnbainn, S. N., Godeau, E., Roberts, C., Smith, R., Currie, D., o.fl. (2008). Inequalities in young people's health: HSBC International Report from the 2005/2006 survey.
- Currie o.fl. (2008).
- Þórhildur Lindal (Ritstj.). (2011). Ábyrgð og aðgerðir: Niðurstöður þverfræðilegrar rannsóknar á einelti meðal barna á Íslandi.
- Bréf til samráðsnefndar menntamálaráðuneytisins, Sambands íslenskra sveitarfélaga og Samtaka kennara og skólastjóra, sent 15. maí 2001, bls. 3.
- Þórhildur Lindal (Ritstj.). (2011), bls. 11 og 15.
- Þórhildur Lindal (Ritstj.). (2011), bls. 14.
- Álfgeir L. Kristjánsson, Hrefna Pálsdóttir, Inga D. Sigfúsdóttir og Jón Sigfússon. (2011). Ungt fólk 2011: Menntun, menning, íþróttir, tómstundir, hagir og líðan nemenda í 5., 6. og 7. bekk.
- Ragnar F. Ólafsson. (2008). Mat á árangri af Olweusaráætlun gegn einelti, bls. 3.
- Þórhildur Lindal (Ritstj.). (2011), bls. 27.
- Greinargerð um mögulegar aðgerðir gegn einelti í skólum og á vinnustöðum. (2010), bls. 3.
- Þórhildur Lindal (Ritstj.). (2011), bls. 90.
- Greinargerð um mögulegar aðgerðir gegn einelti í skólum og á vinnustöðum. (2010), bls. 8-9.

NIÐURLAG

Nær helmingi stúlkna sem orðið hafa fyrir líkamlegu ofbeldi á heimili sínu finnst framtíðin oft eða nær alltaf vera vonlaus. Um 36% drengja sem verða fyrir miklu einelti lýsa mikilli vanlíðan. Tæplega 70% stúlkna sem orðið hafa fyrir kynferðislegu ofbeldi eru oft eða nær alltaf einmana. Rúmlega helmingur kynferðisbrota sem framin voru á börnum sem komu í Barnahús síðastliðin ellefu ár töldust „mjög gróf“.

Þetta eru sláandi staðreyndir og einungis brot af því sem rakið hefur verið hér að framan. Tölfræðigögn eins og þessi hljóta að eiga að vera ómissandi þáttur í markvissri og skilvirkri stefnumótun í baráttunni gegn ofbeldi. Það kann því að sæta furðu að öll þau gögn sem skýrslan byggir á lágu fyrir þegar vinna við hana hófst. Allar tölurnar voru til. Þær höfðu einfaldlega ekki verið skoðaðar með þeim hætti sem hér er gert. Í inngangskafnanum er rakið hvernig UNICEF á Íslandi fékk ýmsa aðila til að greina margvísleg gögn og varpa ljósi á tengsl ofbeldis við vanlíðan barna og áhættuhegðun og kortleggja hvar kynferðisbrot gegn börnum eiga sér helst stað. Myndin sem birtist er ógnvekjandi. Líkt og UNICEF hefur ítrekað bent á er ofbeldi ein helsta ógnin sem steðjar að börnum á Íslandi og hefur afgerandi áhrif á velferð þeirra.

Ofbeldið hefur margar birtingarmyndir. Almenn vitund virðist vera að aukast um afleiðingar kynferðislegs ofbeldis og sterkra tengsla þess við líðan brotaþola. Meðvitund um afleiðingar eineltis hefur einnig aukist mikið. Vitund um umfang og afleiðingar heimilisofbeldis og vanrækslu virðist hins vegar vera minni. Tölfræðin hér að framan gefur fullt tilefni til að huga vandlega að þessum tegundum ofbeldis. Enn fremur að lögð sé áhersla á heildstæð viðbrögð við hvers kyns ofbeldi gegn börnum.

Með framtaki sínu vildi UNICEF annars vegar varpa ljósi á hve mikill skortur er á reglubundnum rannsóknum á ofbeldi gegn börnum hér á landi og hins vegar setja fram ígrundaðar tillögur um leiðir til að koma í veg fyrir ofbeldið. Tillögurnar eru byggðar á samráði við fjölmarga fagaðila sem vinna með og fyrir börn, auk þess sem að þeim kom sérfræðihópur barna sem orðið hafa fyrir kynferðislegu ofbeldi. Hugrekki þeirra, reynsla og einstök sýn hefur verið okkur leiðarljós í vinnu þessari. Við vonum að tillögurnar verði gagnlegt og uppbyggilegt innlegg í þá þörfu samfélagsmæðu sem nauðsynleg er um ofbeldi gegn börnum.

Í nær sjö áratugi hefur UNICEF verið leiðandi í hjálparstarfi fyrir börn í heiminum. UNICEF starfar í 190 löndum og lætur sig ofbeldi gegn börnum hvarvetna varða. Í samræmi við þetta mun UNICEF áfram halda á lofti réttindum barna hérlendis sem erlendis.

Börn eru berskjölduð og það er lagaleg skylda ríkisins og siðferðileg skylda samfélagsins í heild sinni að vernda þau á allan hátt. Eðlilegt og skynsamlegt hlýtur að teljast að viðhafa öflugar forvarnir gegn ofbeldi. Við vitum enda að hægt er að breyta viðteknum viðmiðum í samfélaginu, vitum að ofbeldi er gríðarleg ógn og vitum að sannarlega má hafa áhrif á hegðun fólks. Í áráttu rás hafa stjórnmöld álitid ýmsar ógnir nógu alvarlegar til að ákveða að berjast gegn þeim með reglubundnum og markvissum hætti. Lagður hefur verið tími, orka og ómælt fé í að koma í veg fyrir að börn og fullorðnir verði þessum ógnum að bráð, enda sé það samfélagslega mikilvægt og skili sér margfalt til baka. Þannig hefur sem dæmi verið barist af krafti gegn áfengisneyslu, tóbaksnotkun og umferðarslysum. Gríðarlegur árangur hefur náðst í því forvarnastarfi. Er þá svo fjarlæggt að spyrja af hverju við gerum ekki það sama varðandi ofbeldi?

HEIMILDASKRÁ

- Almenn hegningarlög, nr. 19/1940.
- Álfgeir L. Kristjánsson, Hrefna Pálsdóttir, Inga D. Sigfúsdóttir og Jón Sigfússon. (2011). Ungt fólk 2011: Menntun, menning, íþróttir, tómstundir, hagir og líðan nemenda í 5., 6. og 7. bekk. Reykjavík: Mennta- og menningarmálaráðuneytið.
- Barnaheill – Save the Children á Íslandi. (2011). Börn sem eru vitni að heimilisofbeldi: Rannsókn Barnaheilla – Save the Children á Íslandi á félagslegum stuðningi og úrræðum. Reykjavík: Barnaheill – Save the Children á Íslandi.
- Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna (1989).
Aðgengilegt hér: www.barnasattmali.is
- Barnaverndarstofa. (e.d.) Hópmeðferð fyrir börn vegna heimilisofbeldis.
Aðgengilegt hér: <http://www.bvs.is/fagfolk/urraedi-barnaverndarstofu/hopmedferd-fyrir-born-vegna-heimilisofbeldis/>
- Barnaverndarstofa. (2006). Grunniðurstöður rannsókna: Kynhegðun ungs fólks á Íslandi og kynferðisleg misnotkun á börnum. Reykjavík: Barnaverndarstofa.
Aðgengilegt hér: <http://www.bvs.is/media/rannsoknir-i-bv/Konnun-a-kynferdislegrimisnotkun-gegn-bornum-2007.pdf>
- Barnaverndarstofa. (2012). Ársskýrsla 2008-2011. Reykjavík: Barnaverndarstofa.
Aðgengilegt hér: <http://www.bvs.is/media/arsskyrslur/ARSSKYRSLA-2008-2011-lokaeintak.pdf>
- Barnaverndarstofa. (2012). Ársskýrsla 2008-2011 Hluti II. Reykjavík: Barnaverndarstofa.
Aðgengilegt hér: <http://www.bvs.is/media/arsskyrslur/ARSSKYRSLA-2008-2011-HLUTI-II.pdf>
- Barnaverndarstofa. (2012). Samanburður á fjölda tilkynninga til barnaverndarnefnda og fjölda umsókna um þjónustu til Barnaverndarstofu fyrstu sex mánuði árána 2011 og 2012. Reykjavík: Barnaverndarstofa.
Aðgengilegt hér: <http://www.bvs.is/media/samanburdarskyrslur-tolulegar-uppl/Skyrsla-um-samanburd-fyrstu-6-man-2011og-2012.pdf>
- Becker, J. og Covell, K. (2011). Five Years On: A Global Update on Violence against Children. A report from the NGO Advisory Council for Follow-up to the UN Study on Violence against Children. Aðgengilegt hér: http://www.crin.org/docs/Five_Years_On.pdf
- Bréf til samráðsnefndar menntamálaráðuneytisins, Sambands íslenskra sveitarfélaga og Samtaka kennara og skólastjóra, sent 15. maí 2001.
Aðgengilegt hér: <http://tinyurl.com/auk87yf>
- Council of Europe. (2006). Combating violence against women: stocktaking study on the measures and actions taken in council of Europe member states. Strasbourg: Directorate of Human Rights. Aðgengilegt hér: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/CDEG\(2006\)3_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/CDEG(2006)3_en.pdf)
- Corinne Rees. (2008). The Influence of Emotional Neglect on Development. Pediatrics and Child Health. 18:12
- Currie, C., Gahnbainn, S. N., Godeau, E., Roberts, C., Smith, R., Currie, D., o.fl. (2008). Inequalities in young people's health: HSBC International Report from the 2005/2006 survey. Kaupmannahöfn: WHO Regional Office for Europe.
- Drífa Snædal. (2003). Læknar og greining heimilisofbeldis. Læknablaðið. 89: 882-883.
Aðgengilegt hér: <http://www.laeknabladid.is/media/skol/2003-11/2003-11-u09.pdf>
- Freydís Jóna Freysteinsdóttir. (2012). Skilgreiningar- og flokkunarkerfi í barnavernd. Reykjavík: Barnaverndarstofa.
Aðgengilegt hér: <http://www.bvs.is/media/arsskyrslur/Pall--28.12.12.pdf>
- Greinargerð um mögulegar aðgerðir gegn einelti í skólum og á vinnustöðum. (2010). Reykjavík: Velferðar- og mennta- og menningarmálaráðuneyti.
Aðgengilegt hér: <http://www.gegneinelti.is/media/textaskjol/Einelti---Greinargerd-24-juni-2010.pdf>
- Hildyard, K.L. og Wolfe, D.A. (2002). Child Neglect: Developmental Issues and Outcomes. Child Abuse and Neglect. 26: 6-7.
Aðgengilegt hér: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213402003411>

- Jónína Einarsdóttir, Sesselja Th. Ólafsdóttir og Geir Gunnlaugsson (2004). Heimilisofbeldi gegn börnum á Íslandi: Höggva, híða, hirta, hæða, hóta, hafna, hrista, hræða. Reykjavík: Umboðsmaður barna.
- Lög um breytingu á almennum hegningarlögum, nr. 19/1940, með síðari breytingum (Samningur Evrópuráðsins um vernd barna gegn kynferðislegri misneytingu og kynferðislegri misnotkun). Þingskjal 1499, 140. Löggjafarþing, 344. mál.
- Paulo Sérgio Pinheiro. (2006). World Report on Violence against Children. Secretary General's Study on Violence against Children. Geneva: United Nations.
Aðgengilegt hér: <http://www.unviolencestudy.org/>
- Ragnar F. Ólafsson. (2008). Mat á árangri af Olweusaráætlun gegn einelti. Reykjavík: Námsmatsstofnun.
- Samtök um Kvennaathvarf. (2009). Ársskýrsla Samtaka um Kvennaathvarf 2009. Reykjavík: Samtök um Kvennaathvarf.
Aðgengilegt hér: <http://www.kvennaathvarf.is/media/arsskyrslur/arsskyrsla+2009.pdf>
- Stígamót. (2012). Ársskýrsla 2011.
Aðgengilegt hér: <http://www.stigamot.is/files/pdf/arsskyrsla2011.pdf>
- Tara Margrét Vilhjálmisdóttir. (2009). Áhrif atvinnuleysis og fjárhagserfiðleika á heimilisofbeldi. BA-ritgerð: Háskóli Íslands, Félagsvísindasvið.
Aðgengilegt hér: <http://hdl.handle.net/1946/3554>
- Umboðsmaður barna. (e.d.). Kynferðisofbeldi.
Aðgengilegt hér: <http://www.barn.is/barn/adalsida/malaflokkar/ofbeldi/kynferdisofbeldi>
- UNICEF. (2006). Child Protection Information Sheets. New York: UNICEF.
Aðgengilegt hér: http://www.unicef.org/publications/files/Child_Protection_Information_Sheets.pdf
- UNICEF á Íslandi. (2010). Samnorræn könnun um rétt barna til þátttöku 2009-2010. Reykjavík: UNICEF á Íslandi.
Aðgengilegt hér: http://unicef.is/files/file/SAMNORREN_SKYRSLA_NORDURLOND_VEFUR.pdf
- UNICEF á Íslandi. (2011). Staða barna á Íslandi. Reykjavík: UNICEF á Íslandi.
Aðgengilegt hér: http://unicef.is/files/file/stada_barna_a_islandi_2011.pdf
- UNICEF: Office of Research. (2003). Innocenti Report Card 5: A League Table of Child Maltreatment Deaths in Rich Nations. Florence: UNICEF: Office of Research
Aðgengilegt hér: <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/repcard5e.pdf>
- United Nations: Economic and Social Council. (2008). UNICEF Child Protection Strategy. E/ICEF/2008/5/Rev.1 .
Aðgengilegt hér: http://www.unicef.org/protection/files/CP_Strategy_English.pdf
- Porbjörg Sveinsdóttir, Jóhanna K. Jónsdóttir, Gísli H. Guðjónsson og Jón F. Sigurðsson. (2009). Rannsókn á viðtölum við börn sem komu til rannsóknar í Barnahús á tímabilinu frá 1. nóvember 1998 til 31. desember 2004. Reykjavík: Barnaverndarstofa.
- Þórdís E. Þorvaldsdóttir. (2009). Ofbeldi á Íslandi: Á mannamáli. Reykjavík: Forlagið.
- Þórhildur Líndal (Ritstj.). (2011). Ábyrgð og aðgerðir: Niðurstöður þverfræðilegrar rannsóknar á einelti meðal barna á Íslandi. Reykjavík: Rannsóknastofnun Ármanns Snævarr um fjölskyldumálefni.
- Þórhildur Líndal. (Ritstj.). (2007). Barnasáttmálinn: Rit um samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins með vísun í íslenskt lagaumhverfi. Reykjavík: UNICEF.
Aðgengilegt hér: <http://unicef.is/files/file/Meginm%C3%A1li%C3%B0.pdf>

